

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

КОМАР АНДРІЙ ЮРІЙОВИЧ

УДК 342.9 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ НАДАННЯ
БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ АДВОКАТАМИ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ А.Ю. Комар

Науковий керівник **Дрозд Олексій Юрійович**, доктор юридичних наук, професор

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Комар А.Ю. Адміністративно-правові гарантії надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». – Науково-дослідний інститут публічного права, Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2025.

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове розв’язання наукового завдання, яке полягає у тому, щоб розкрити сутність та з’ясувати особливості адміністративно-правових гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, на основі чого розробити пропозиції та рекомендації, спрямовані на вдосконалення адміністративного законодавства у досліджуваній сфері суспільного життя.

Акцентовано увагу на тому, що інститут безоплатної правничої допомоги не отримав свого належного закріплення в приписах національного законодавства, що становлять нормативно-правову основу функціонування досліджуваної сфери суспільних відносин. При цьому відмічено, що такі основи є одним з провідних чинників, що визначають правову природу надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, оскільки закріплюють як підстави та порядок її надання, так і інші, не менш важливі, правила поведінки суб’єктів таких суспільних відносин.

До особливостей правової природи надання безоплатної правничої допомоги адвокатами: перебуває в стадії свого становлення та розвитку, що пов’язано з поступовою заміною інститутом надання правничої допомоги інститутом надання правової допомоги; підстави та порядок надання безоплатної правничої допомоги регламентовано значною кількістю нормативно-правових актів, що в сукупності визначають правові засади функціонування даної сфери суспільних відносин.

Доведено, що під наданням безоплатної правничої допомоги адвокатами слід розуміти регламентовану приписами чинного національного законодавства, професійну, гарантовану державою діяльність адвокатів щодо надання за рахунок визначених законодавством джерел фінансування правничих послуг, що забезпечує захист прав, свобод та інтересів особи, яка перебуває у складній правовій ситуації, відповідно до чітко окреслених законодавством умов та підстав та на безоплатній основі для неї.

Встановлено, що під гарантіями надання безоплатної правничої допомоги слід розуміти визначену на нормативно-правовому рівні сукупність засобів та умов, покликаних забезпечити гарантовану державою можливість особи на отримання на безоплатній для неї основі правничої допомоги від адвокатів.

Виділено ключові види юридичних гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, до яких віднесено: доступність (економічна, фізична, інформаційна) та недопущення дискримінації; гарантії обумовлені дією принципу верховенства права та законності; етичні гарантії; гарантії забезпечення стандартів якості надання безоплатної правничої допомоги; гарантоване державне фінансування надання безоплатної правничої допомоги; забезпечення незалежності адвокатів і неприпустимість втручання в їх професійну діяльність з надання безоплатної правничої допомоги; конфіденційність надання безоплатної правничої допомоги та забезпечення дотримання адвокатської таємниці; тощо

Акцентовано увагу на тому, що сьогодні слід виділити значну кількість нормативно-правових актів, що визначають правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, що свідчить про багатогранність досліджуваної сфери суспільних відносин. При цьому в таких правових засадах найбільш сконцентровано адміністративно-правові норми, що обумовлює й вказує на особливе місце таких норм серед них.

Встановлено, що під інституційною складовою гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами слід розуміти визначену на нормативно-правовому рівні систему суб'єктів, діяльність яких спрямована на забезпечення та гарантування реалізації права особи на отримання в законодавчо визначених випадках відповідного різновиду правничих послуг на безоплатній для неї основі.

З'ясовано, що організаційно-правовими гарантіями надання безоплатної правничої допомоги адвокатами є групи визначених законодавством структурно-управлінських та юридичних умов, факторів і засобів, які забезпечують існування та роботу інституційної складової надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. В свою чергу, функціональні гарантії є законодавчо визначеними, спеціальними процедурними умовами, факторами та засобами, що забезпечують законність та якість процесу надання безоплатної правничої допомоги адвокатами.

Констатовано, що органи адвокатського самоврядування, як суб'єкти забезпечення реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, мають організаційно-забезпечувальне значення, яке полягає у створенні умов та усуненні перешкод щодо якісного надання такої допомоги.

Акцентовано увагу на тому, що на сьогодні немає єдиного уніфікованого підходу до розуміння міжнародно-правових стандартів, однак, у той же час, не можна стверджувати, що точки зору правників щодо сутнісного змісту, призначення та поняття зазначених стандартів кардинально різняться. Більшість науковців та фахівців у галузі права виходять із того, що міжнародно-правовий стандарт це певна вимога чи принцип, чи правило, чи норма, що закріплюється у відповідному міжнародно-правовому документі, має загальний та універсальний характер і відображає по-перше, рівень суспільно-політичного розвитку міжнародної спільноти, а по-друге, рівень досягнутого у ній (тобто у міжнародній спільноті) консенсусу з приводу

основоположних цінностей, принципів і пріоритетів організації та життя сучасного демократичного, правового суспільства.

Наголошено, що роль Резолюцій ООН та КМРЄ як джерела стандартів безоплатної правничої допомоги полягає у тому, що у них наведені досить чіткі рекомендації щодо напрямків і форм прикладання зусиль державами, для належного впровадження та реалізації на національному рівні принципів надання безоплатної правничої допомоги, перш за все найбільш вразливим верствам населення.

Узагальнено, що на сьогодні існує досить широке коло джерел міжнародно-правового характеру, які визначають стандарти надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. У відповідних правових актах, рекомендаціях та настановах: містяться ключові цілі та принципи інституту безоплатної правничої допомоги; розкривається його роль у правовій державі в цілому, так у системі правосуддя зокрема; закріплюються зобов'язання та поради щодо форм і напрямків дій для держав, з метою забезпечення належного функціонування та розвитку зазначеного інституту на національному рівні.

Обґрунтована необхідність розробки та прийняття «Концепції вдосконалення системи безоплатної правничої допомоги в Україні», метою якої має бути забезпечення рівного, справедливого та ефективного доступу громадян до правосуддя шляхом створення необхідних організаційно-правових та економічних умов для функціонування система безоплатної правничої допомоги, підвищення її якості, доступності та стійкості відповідно до європейських стандартів і міжнародного досвіду. Наголошено, що окремим і важливим напрямом вказаної вище концепції має бути покращення гарантій діяльності адвокатів у процесі надання безоплатної правничої допомоги.

Запропоновано внести зміни та доповнення до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», в якому необхідно: посилити вимоги

відносно дотримання професійної етики адвокатами, які надають безоплатну правничу допомогу; визначити критерії для оцінки якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної первинної правничої; посилити гарантії щодо оплати праці адвокатів в процесі надання ними безоплатної правничої допомоги.

Констатовано, що фінансове забезпечення діяльності адвокатів, які надають безоплатну правничу допомогу, має надзвичайно важливе значення, оскільки: по-перше, без фінансової підтримки немає належного рівня мотивації, а відтак адвокат не зможе забезпечити високу якість правової допомоги, оскільки втрачає мотивацію до активної участі в системі безоплатної правничої допомоги; по-друге, для адвокатів надання безоплатної правничої допомоги — це не тільки правова місія, але й професійна діяльність, що вимагає значних затрат часу, ресурсів і зусиль, а тому, якщо фінансування недостатнє, адвокат невмотивований належним чином і в достатньому обсязі приділяти увагу кожному клієнту; по-третє, без стабільного фінансування неможливо забезпечити розширення і вдосконалення системи безоплатної правової допомоги.

Наголошено, що враховуючи соціальну, політичну та економічну нестабільність, а також зростання кількості незахищених верств населення (малозабезпечених громадян, внутрішньо переміщених осіб, учасників бойових дій, військовослужбовців, тощо), держава повинна шукати джерела для підвищення фінансування системи безоплатної правничої допомоги.

Зазначено, що підвищення правової культури громадян має включати масштабну інформаційно-просвітницьку роботу. Вказане, як вбачається, дозволить знизити навантаження на адвокатів, які надають безоплатну правничу допомогу, що має важливе значення з точки зору розподілів їх ресурсів.

Ключові слова: правова природа, правнича допомога, адвокати, гарантії, правові засади, види гарантій, адміністративно-правове

регулювання, інституційна складова, суб'єкт реалізації, організаційно-правові гарантії, функціональні гарантії, адвокатське самоврядування, міжнародно-правові стандарти, удосконалення, адміністративне законодавство.

SUMMARY

Komar A. Yu. Administrative and legal guarantees for the provision of free legal assistance by lawyers. – *Qualification scientific work on the rights of the manuscript.*

Thesis for obtaining a scientific degree of Candidate of Legal Sciences, specialty 12.00.07 – «Administrative Law and Procedure; Financial Law; Information Law». – Scientific Institute of Public Law, Scientific Institute of Public Law, Kyiv, 2024.

The dissertation presents a theoretical generalization and a new solution to the scientific problem, which consists in revealing the essence and clarifying the features of administrative and legal guarantees for the provision of free legal aid by lawyers, on the basis of which to develop proposals and recommendations aimed at improving administrative legislation in the studied sphere of social life.

The emphasis is on the fact that the institution of free legal aid has not received its proper consolidation in the provisions of national legislation, which constitute the regulatory and legal basis for the functioning of the studied sphere of social relations. At the same time, it is noted that such bases are one of the leading factors determining the legal nature of the provision of free legal aid by lawyers, since they establish both the grounds and the procedure for its provision, and other, no less important, rules of behavior of the subjects of such social relations.

The features of the legal nature of the provision of free legal aid by lawyers: is in the stage of its formation and development, which is associated with the gradual replacement of the institution of legal aid by the institution of legal aid; The grounds and procedure for providing free legal aid are regulated by a significant number of regulatory and legal acts, which together determine the legal principles of the functioning of this sphere of public relations.

It has been proven that the provision of free legal aid by lawyers should be understood as the professional, state-guaranteed activity of lawyers to provide legal services at the expense of sources of financing specified by law, which ensures the

protection of the rights, freedoms and interests of a person who is in a difficult legal situation, in accordance with the conditions and grounds clearly defined by law and on a free basis for him.

It has been established that the guarantees of the provision of free legal aid should be understood as a set of means and conditions defined at the regulatory and legal level, designed to ensure the state-guaranteed opportunity for a person to receive legal aid from lawyers on a free basis for him.

The key types of legal guarantees for the provision of free legal aid by lawyers are highlighted, which include: accessibility (economic, physical, informational) and non-discrimination; guarantees are conditioned by the operation of the principle of the rule of law and legality; ethical guarantees; guarantees of ensuring quality standards for the provision of free legal aid; guaranteed state financing of the provision of free legal aid; ensuring the independence of lawyers and the inadmissibility of interference in their professional activities in the provision of free legal aid; confidentiality of the provision of free legal aid and ensuring compliance with attorney-client privilege; etc.

The emphasis is on the fact that today a significant number of regulatory and legal acts should be highlighted that determine the legal principles for the implementation of guarantees for the provision of free legal aid by lawyers, which indicates the multifaceted nature of the studied sphere of social relations. At the same time, administrative and legal norms are most concentrated in such legal principles, which determines and indicates the special place of such norms among them.

It has been established that the institutional component of guarantees for the provision of free legal aid by lawyers should be understood as a system of entities defined at the regulatory and legal level, whose activities are aimed at ensuring and guaranteeing the implementation of a person's right to receive, in legally defined cases, the appropriate type of legal services on a free basis for him.

It has been found that the organizational and legal guarantees for the provision of free legal aid by lawyers are groups of structural, managerial and legal conditions, factors and means defined by law that ensure the existence and operation of the institutional component of the provision of free legal aid by lawyers. In turn, functional guarantees are legally defined, special procedural conditions, factors and means that ensure the legality and quality of the process of providing free legal aid by lawyers.

It is stated that the bodies of self-government of lawyers, as subjects of ensuring the implementation of guarantees of free legal aid by lawyers, have an organizational and supporting significance, which consists in creating conditions and eliminating obstacles to the high-quality provision of such assistance. Attention is focused on the fact that today there is no single unified approach to understanding international legal standards, however, at the same time, it cannot be stated that the views of lawyers on the essential content, purpose and concept of these standards differ radically. Most scholars and legal experts assume that an international legal standard is a certain requirement or principle, rule, or norm that is enshrined in a relevant international legal document, has a general and universal nature and reflects, firstly, the level of socio-political development of the international community, and secondly, the level of consensus achieved in it (i.e., in the international community) regarding the fundamental values, principles, and priorities of the organization and life of a modern democratic, legal society.

It is emphasized that the role of the UN and CERD Resolutions as sources of free legal aid standards is that they provide fairly clear recommendations on the directions and forms of efforts by states to properly implement and implement at the national level the principles of providing free legal aid, primarily to the most vulnerable segments of the population.

It is summarized that today there is a fairly wide range of sources of an international legal nature that determine the standards for providing free legal aid by lawyers. The relevant legal acts, recommendations and guidelines: contain the

key goals and principles of the institution of free legal aid; reveal its role in the rule of law in general, and in the justice system in particular; establish obligations and advice on the forms and directions of action for states in order to ensure the proper functioning and development of the specified institution at the national level.

The need to develop and adopt the “Concept of Improving the System of Free Legal Aid in Ukraine” is substantiated, the purpose of which should be to ensure equal, fair and effective access of citizens to justice by creating the necessary organizational, legal and economic conditions for the functioning of the system of free legal aid, improving its quality, accessibility and sustainability in accordance with European standards and international experience. It is emphasized that a separate and important direction of the above concept should be to improve the guarantees of the activities of lawyers in the process of providing free legal aid.

It is proposed to make amendments to the Law of Ukraine “On the Bar and Legal Practice”, in which it is necessary to: strengthen the requirements for compliance with professional ethics by lawyers who provide free legal aid; determine the criteria for assessing the quality, completeness and timeliness of the provision of free primary legal aid by lawyers; strengthen the guarantees for the remuneration of lawyers in the process of providing free legal aid.

It has been established that the financial support of the activities of lawyers who provide free legal aid is of utmost importance, since: firstly, without financial support there is no proper level of motivation, and therefore the lawyer will not be able to provide high quality legal aid, as he loses motivation to actively participate in the free legal aid system; secondly, for lawyers, providing free legal aid is not only a legal mission, but also a professional activity that requires significant time, resources and effort, and therefore, if funding is insufficient, the lawyer is not motivated to pay proper and sufficient attention to each client; thirdly, without stable funding it is impossible to ensure the expansion and improvement of the free legal aid system.

It was emphasized that, taking into account the social, political and economic instability, as well as the growth of the number of vulnerable segments of the population (poor citizens, internally displaced persons, combatants, military personnel, etc.), the state should seek sources to increase financing for the free legal aid system.

It was noted that improving the legal culture of citizens should include large-scale information and educational work. This, it seems, will reduce the burden on lawyers who provide free legal aid, which is important from the point of view of distributing their resources.

Keywords: legal nature, legal aid, lawyers, guarantees, legal principles, types of guarantees, administrative and legal regulation, institutional component, subject of implementation, organizational and legal guarantees, functional guarantees, lawyer self-government, international legal standards, improvement, administrative legislation.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати:

1. Комар А.Ю. До характеристики окремих видів юридичних гарантій надання безоплатної правової допомоги адвокатами. *Юридична наука*. 2020. № 3. Т. 2. С. 278-281.
2. Komar, A. Concept and legal nature of the provision of free legal aid by lawyers. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2023. № 9. pp. 145-149.
3. Komar, A. To the characteristics of the institutional component of guarantees for the provision of free legal aid by lawyers. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2024. № 1. pp. 127-131.
4. Комар А.Ю. До характеристики міжнародно-правових стандартів реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Вип. 5. С. 219–223.
5. Комар А.Ю. Сутність та особливості гарантій надання безоплатної

правничої допомоги адвокатами. *KELM*. 2024. № 5(65). С. 178–182 (Республіка Польща).

наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Комар А. Ю. До проблеми визначення поняття міжнародно-правових стандартів реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. *Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки в умовах сьогодення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 13–14 берез. 2023 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2023. С. 131–133.

7. Комар А. Ю. Доступність, як один із ключових видів гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. *Інноваційні підходи до реформування сучасного законодавства*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 20–21 квіт. 2023 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2023. С. 144–146.

8. Комар А. Ю. Органи місцевого самоврядування в системі суб'єктів що забезпечують надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. *Реформування українського законодавства: проблемні питання та шляхи їх вирішення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 лют. 2024 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2024. С. 71–73.

ЗМІСТ

ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ АДВОКАТАМИ	25
1.1. Поняття та правова природа надання безоплатної правничої допомоги адвокатами	25
1.2. Сутність та особливості гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами.....	45
1.3. Види юридичних гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами	58
1.4. Правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами та місце серед них адміністративно-правових норм	74
Висновки до розділу 1	97
РОЗДІЛ 2. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРОВОА СИСТЕМА ГАРАНТІЙ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ АДВОКАТАМИ.....	103
2.1. Інституційна складова гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами	103
2.2. Поняття та зміст організаційно-правових та функціональних гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами.....	123
2.3. Органи адвокатського самоврядування як суб'єкт забезпечення реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами.....	135
Висновки до розділу 2	147
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД РЕАЛІЗАЦІЇ ГАРАНТІЙ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ АДВОКАТАМИ	151
3.1. Міжнародно-правові стандарти реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами.	151

3.2. Основні тенденції розвитку та удосконалення норм вітчизняного адміністративного законодавства, яке регламентує гарантії надання безоплатної правничої допомоги адвокатами 170

Висновки до розділу 3 182

ВИСНОВКИ 188

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 188

ДОДАТКИ 228

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Попри значну політичну, економічну та соціальну кризи, а також необхідність протистояти зовнішній агресії з боку російської федерації, Україна залишається соціально спрямованою, демократичною європейською країною, у якій права, свободи й інтереси людини та громадянина є найвищою цінністю. З огляду на це, у державі продовжують функціонувати низка важливих інституцій, ключовим призначенням яких є захист прав і свобод громадян. Серед останніх чільне місце належить безоплатній правничій допомозі, яка є інструментом забезпечення соціальної справедливості та правової рівності в суспільстві. Адже в демократичній державі, якою є Україна, кожен громадянин має право на захист прав і свобод незалежно від свого фінансового та соціального становища. Однак на практиці багато людей не можуть дозволити собі оплату послуг юриста або адвоката, що ставить їх у нерівне становище, порівняно з тими, хто має фінансові ресурси для професійного юридичного супроводу. Саме тому безоплатна правнича допомога відіграє ключову роль у забезпеченні доступу до правосуддя, особливо для соціально незахищених верств населення, кількість якого в сучасних реаліях невпинно зростає.

Ключову роль у системі безоплатної правничої допомоги відіграють саме адвокати, адже вони мають необхідний рівень професійної підготовки та досвіду для ефективного захисту прав, свобод та інтересів громадян. Адвокати, які надають безоплатну правничу допомогу, діють відповідно до законодавства та професійних стандартів, гарантуючи кваліфікований юридичний супровід тим, хто цього потребує. З огляду на зазначене вище, законодавцю важливо та необхідно створити систему адміністративно-правових гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами.

Зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями. Окремі проблемні питання, присвячені наданню безоплатної правничої допомоги адвокатами, у

своїх наукових працях розглядали: І. В. Андреева, Н. І. Бочуляк, Д. М. Бєлов, М. В. Бєлова, Ю. В. Гаруст, Є. А. Гетьман, О. В. Джафарова, О. С. Дніпров, О. Ю. Дрозд, В. В. Заборовський, О. О. Каденко, М. В. Калатур, О. Ф. Кобзар, О. О. Козлов, В. І. Курило, М. І. Лахижа, Л. І. Луценко-Миськів, А. А. Манжула, І. В. Міщук, О. А. Моргунов, О. М. Овчаренко, О. М. Руднева, Р. А. Сербин, Є. Ю. Соболев, Л. В. Сорока, Р. В. Шаповал, Н. П. Шестерніна, О. О. Яловий та багато інших. Водночас, попри значний теоретичний доробок, у науковій літературі фактично неопрацьованим залишається питання дослідження адміністративно-правових гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, адже зазначену тематику висвітлювали лише поверхнево, у контексті більш широкої проблематики.

Отже, відсутність комплексних монографічних досліджень, присвячених характеристиці адміністративно-правових гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, а також наявність низки прогалин і недоліків правового й організаційного характеру, пов'язаних із наданням відповідної допомоги, обумовлюють актуальність і своєчасність представленого дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу підготовлено відповідно до: Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019; Стратегії розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2021–2025 роки, затвердженої рішенням Ради адвокатів України від 2 липня 2021 року № 38; Стратегії розвитку Науково-дослідного інституту публічного права на 2023–2027 роки, затвердженої рішенням вченої ради Науково-дослідного інституту публічного права 5 квітня 2023 року № 4. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав,

свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0120U105390).

Мета та завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу наукових поглядів учених і норм чинного законодавства з'ясувати сутність, а також розкрити зміст та особливості адміністративно-правових гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, на основі чого надати науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації, спрямовані на вдосконалення адміністративного законодавства в цій сфері.

Досягнення поставленої мети зумовлює потребу у вирішенні таких *завдань*:

- визначити поняття надання безоплатної правничої допомоги адвокатами та розкрити його правову природу;
- з'ясувати сутність і розкрити особливості гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами;
- окреслити види юридичних гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами;
- розкрити правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами та встановити місце серед них адміністративно-правових норм;
- висвітлити інституційну складову гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами;
- визначити поняття та розкрити зміст організаційно-правових і функціональних гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами;
- обґрунтувати значення діяльності органів адвокатського самоврядування як суб'єктів забезпечення реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами;

– узагальнити міжнародно-правові стандарти реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами;

– опрацювати основні тенденції розвитку й удосконалення норм вітчизняного адміністративного законодавства, яке регламентує гарантії надання безоплатної правничої допомоги адвокатами.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у процесі надання безоплатної правничої допомоги адвокатами.

Предмет дослідження – адміністративно-правові гарантії надання безоплатної правничої допомоги адвокатами.

Методи дисертаційного дослідження. Методологічну основу дисертаційної роботи становить сукупність різних методів наукового пізнання. Так, за допомогою *логіко-семантичного* методу вдалось: визначити поняття та розкрити правову природу надання безоплатної правничої допомоги адвокатами (підрозділ 1.1); з’ясувати сутність та особливості гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами (підрозділ 1.2); вдосконалити поняття та зміст організаційно-правових і функціональних засад зазначених гарантій (підрозділ 2.2). З метою окреслення видів юридичних гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами (підрозділ 1.3) та міжнародно-правових стандартів реалізації гарантій надання такої допомоги (підрозділ 3.1) застосовано *структурно-логічний* і *системно-функціональний* методи. Метод *документального аналізу* було використано для того, щоб надати характеристику правовим засадам реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами та встановити місце серед них адміністративно-правових норм (підрозділ 1.4); визначити інституційну складову гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами (підрозділ 2.1); схарактеризувати органи адвокатського самоврядування як суб’єктів забезпечення реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами (підрозділ 2.3). Застосування методів *моделювання* та *прогнозування* дало змогу опрацювати основні

тенденції розвитку й удосконалення норм вітчизняного адміністративного законодавства, яке регламентує гарантії надання безоплатної правничої допомоги адвокатами (підрозділ 3.2).

Нормативно-правовим підґрунтям дисертаційної роботи є Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти, які визначають міжнародні стандарти адвокатської діяльності, а також низка законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, у яких закріплено окремі гарантії надання безоплатної правничої допомоги адвокатами.

Науково-теоретичне підґрунтя становлять праці фахівців з теорії держави та права, адміністративного права, цивільного права тощо. Крім того, було використано напрацювання вчених з таких галузей, як теорія управління, філософія, логіка тощо.

Інформаційну та емпіричну основу дослідження становлять наукові, науково-періодичні видання, довідкові, статистичні матеріали тощо. Дисертантом також використано власний досвід роботи адвокатом.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є однією з перших спроб на монографічному рівні з'ясувати сутність і розкрити особливості адміністративно-правових гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, на основі чого надати пропозиції та рекомендації, спрямовані на вдосконалення адміністративного законодавства в цій сфері. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень і висновків. Зокрема, у роботі:

уперше:

— узагальнено чинники, які визначають правову природу надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, а саме: перебуває на стадії свого становлення та розвитку, що пов'язано з поступовою заміною інститутом надання правничої допомоги інститутом надання правової допомоги; підстави та порядок надання безоплатної правничої допомоги

регламентовано значною кількістю нормативно-правових актів, що в сукупності визначають правові засади функціонування цієї сфери суспільних відносин;

– запропоновано визначення поняття інституційної складової гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, якими слід розуміти закріплену на нормативно-правовому рівні систему суб'єктів, діяльність яких спрямована на забезпечення та гарантування реалізації права особи на отримання в законодавчо визначених випадках відповідного різновиду правничих послуг на безоплатній для неї основі;

вдосконалено:

– поняття правових засад реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, якими запропоновано вважати сукупність нормативно-правових актів, що встановлюють засоби й умови, покликані забезпечити гарантовану державою можливість особи на отримання на безоплатній для неї основі правничої допомоги від адвокатів. Аргументовано, що в системі відповідних засад ключове місце належить нормам адміністративного права;

– перелік принципів надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, які слід додати до ст. 5 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», зокрема принципи інклюзивності, комплексності, правової визначеності, соціальної справедливості, професіоналізму;

– науковий підхід щодо виокремлення видів юридичних гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, зокрема обґрунтовано доцільність вважати окремим видом гарантії, обумовлені дією принципу верховенства права та законності;

– обґрунтування твердження про те, що юридичні гарантії надання безоплатної правничої допомоги адвокатами є важливим засобом побудови дійсно правової держави, а також демократичного, справедливого та рівноправного суспільства, де кожна особа, незалежно від її фінансового й

матеріального становища, складності правової ситуації, має всі можливості реалізувати свої права, свободи та інтереси, а в разі їх порушення відновити в ефективний спосіб;

– обґрунтування наукової думки про те, що органи адвокатського самоврядування як суб'єкти забезпечення реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами мають організаційно-забезпечувальне значення, яке полягає у створенні умов та усуненні перешкод щодо якісного надання такої допомоги;

дістали подальшого розвитку:

– теоретичний підхід щодо узагальнення переліку характерних особливостей гарантій надання безоплатної правничої допомоги, на основі чого останніми запропоновано вважати визначену на нормативно-правовому рівні сукупність засобів та умов, покликаних забезпечити гарантовану державою можливість особи на отримання на безоплатній для неї основі правничої допомоги від адвокатів;

– твердження про те, що організаційно-правовими гарантіями надання безоплатної правничої допомоги адвокатами є групи визначених законодавством структурно-управлінських та юридичних умов, факторів і засобів, які забезпечують існування та роботу інституційної складової надання безоплатної правничої допомоги адвокатами;

– теза про те, що міжнародно-правові стандарти реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами мають досить загальний характер, однак кожна держава, яка позиціонує себе як правова, має на національному рівні сформулювати відповідні засади й умови політико-правового, організаційно-управлінського, матеріально-фінансового, науково-освітнього та іншого характеру для реального втілення таких стандартів всередині країни з урахуванням особливостей її економічного, політичного, правового та культурного розвитку;

– обґрунтування необхідності внесення змін і доповнень до законів України «Про безоплатну правничу допомогу» та «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» з метою вдосконалення норм вітчизняного адміністративного законодавства, яке регламентує гарантії надання безоплатної правничої допомоги адвокатами.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки і пропозиції використовуються та можуть бути використані у:

– *науково-дослідній сфері* – як основа для проведення подальших наукових досліджень, присвячених адміністративно-правовим гарантіям надання безоплатної правничої допомоги адвокатами (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права);

– *правотворчій діяльності* – у процесі розроблення нових та вдосконалення чинних законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, у яких закріплено адміністративно-правові гарантії надання безоплатної правничої допомоги адвокатами;

– *правозастосовній діяльності* – з метою підвищення ефективності надання безоплатної правничої допомоги адвокатами;

– *освітньому процесі* – у межах підготовки лекційних, навчально-методичних матеріалів, а також розроблення підручників і посібників з дисциплін «Адміністративне право і процес», «Основи адміністративного судочинства», «Судові та правоохоронні органи України».

Апробація матеріалів дисертації. Підсумки розроблення проблематики та відповідні висновки оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях: «Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки в умовах сьогодення» (м. Київ, 13–14 березня 2023 р.), «Інноваційні підходи до реформування сучасного законодавства» (м. Київ, 20–21 квітня 2023 р.), «Реформування українського законодавства: проблемні питання та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 7–8 лютого 2024 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 229 сторінок. Список використаних джерел містить 260 найменувань на 32 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ АДВОКАТАМИ

1.1. Поняття та правова природа надання безоплатної правничої допомоги адвокатами

Як проголосив Основний Закон України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. При цьому права й свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [73]. Разом із тим слід зазначити, що одного лише закріплення гарантій забезпечення прав особи, хоч і в приписах акта найвищої юридичної сили, недостатньо. Необхідним є вироблення дієвих механізмів охорони й захисту прав, свобод та інтересів особи, а також встановлення та налагодження функціонування ефективних інституцій їх відновлення в разі протиправних посягань. Однією з таких інституцій без сумніву виступає інститут надання адвокатами правничої допомоги, яка у передбачених чинним національним законодавством випадках має безоплатний характер.

Сутність, особливості та значення надання правничої допомоги досліджувалось у працях багатьох учених-правознавців: В.В. Берч, А.В. Джуська, В.В. Заборовський, М.В. Корнієнко, М.Т. Лоджук, О.В. Мартовицька, О.М. Музичук, В.С. Наливайко, М.М. Погребняк, В.Б. Пчелін, О.В. Тарашук та інші. Праці указаних науковців дозволили вдосконалити як теоретичні, так і практичні засади надання правничої допомоги особам, які її потребують. Однак адміністративно-правові гарантії надання безоплатної правничої допомоги адвокатами досліджувалися фрагментарно, в межах розв'язання ширшої правової проблематики. При

цьому питанням сутності поняття та правової природи надання безоплатної правничої допомоги адвокатами увага майже не приділялась. Окрім цього слід зазначити й на суттєве оновлення чинного національного законодавства, що визначає правові засади функціонування даної сфери суспільних відносин, що, в тому числі, пов'язано із запровадженням правового режиму воєнного стану в зв'язку зі збройною агресією росії проти нашої держави. Ось чому, на сьогодні особливого значення набувають питання щодо визначення сутності поняття та правової природи надання безоплатної правничої допомоги адвокатами.

Відразу відмітимо, що на сьогодні сутність поняття «правнича допомога» розкрита в приписах чинного національного законодавства, проте, на нашу думку, в неоднозначний спосіб. Так, зміст права на безоплатну правничу допомогу, порядок реалізації цього права, суб'єктів, підстави та порядок надання безоплатної правничої допомоги, державні гарантії щодо надання безоплатної правничої допомоги визначено в приписах Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» від 2 червня 2011 року. Як вказано в п. 1 ч. 1 ст. 1 вищенаведеного нормативно-правового акта, безоплатна правнича допомога – правнича допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел [127]. З чого слідує, що законодавець визначає сутність безоплатної правничої допомоги як правничої допомоги, тобто сутність явища розкриває через таке ж саме явище, що є доволі неправильним підходом.

При цьому в п. 3 ч. 1 ст. 1 вищенаведеного нормативно-правового акта законодавець розкриває власне сутність категорії «правнича допомога», розуміючи під нею надання правничих послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення. Сутність правничої послуги законодавець визначає через перелік напрямів відповідної діяльності як то: надання

правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи від обвинувачення; надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правничої допомоги та медіації [127].

З чого слідує, що правнича допомога являє собою діяльність, що охоплює всі з наведених вище складових правничих послуг, що вже не узгоджується з позицією законодавця стосовно розуміння сутності окремих з різновидів безоплатної правничої допомоги, яку він визначає вже не як відповідну послугу, а як державну гарантію. Так, відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» безоплатна первинна правнича допомога – це вид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи та обов'язки, порядок їх реалізації та виконання, відновлення прав у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Своєю чергою, в ст. 13 вищенаведеного нормативно-правового акта зазначено, безоплатна вторинна правнича допомога – це вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя та включає такі види правничих послуг: захист; здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру [127].

З аналізу вищенаведених законодавчих приписів щодо в цілому розуміння сутності правничої допомоги, в тому числі безоплатної, випливає, що законодавець є непослідовним, оскільки в окремих випадках вказує, що вона є набором правничих послуг, а в інших державною гарантією. При

цьому якщо розглядати правничу допомогу як набір правничих послуг, окремі її безоплатні різновиди не будуть включати всі з них, що також буде суперечити її початковому сенсу. Якщо ж розглядати безоплатну правничу допомогу суто як державну гарантію, слід відмітити, що вона сама по собі включає в свій зміст набір юридичних гарантій, що покликані забезпечити як її належне здійснення адвокатами, так і її отримання її адресатами. Тобто говорячи про державну гарантію, на увазі слід мати не діяльність з надання безоплатної правничої допомоги, а власне право на її отримання. Так, сам законодавець в ч. 1 ст. 3 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» встановлює, що право на безоплатну правничу допомогу – це гарантована Конституцією України можливість громадянина України, іноземця, особи без громадянства, у тому числі біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, отримати в повному обсязі безоплатну первинну правничу допомогу, а також можливість певної категорії осіб отримати безоплатну вторинну правничу допомогу у випадках, передбачених законодавством [127]. Із чого слідує, що надання безоплатної правничої допомоги є діяльністю, яка гарантована державою.

У цьому контексті слушною виглядає позиція М.В. Стаматіної, яка досліджуючи поняття та сутність безоплатної правової допомоги в Україні, цілком слушно вказує, що її сутність може бути розкрита як професійна, гарантована державою діяльність відповідних спеціалістів щодо надання правових послуг на безоплатній основі, спрямованих на реалізацію та захист прав, свобод, законних інтересів осіб, які звернулись за допомогою [43, с. 137]. У даному випадку, на відміну від підходу законодавця щодо визначення сутності правничої допомоги, вважаємо доволі вдало підкреслено її безоплатний характер, а не вказано на конкретні джерела її фінансового забезпечення. Разом із тим, наведений підхід, на нашу думку, має й ряд недоліків. Зокрема, вчена не вказує, що підстави та порядок такої допомоги

регламентовано приписами чинного національного законодавства, що з огляду на те, що дана категорія є юридичною, є недопустимим.

Окрім цього слід зазначити, що не в усіх випадках за наданням безоплатної правничої допомоги звертаються особи, які її потребують. Так, наприклад, як встановлено в ч. 1 ст. 52 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року (далі – КПК України), участь захисника є обов’язковою у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів. У цьому випадку участь захисника забезпечується з моменту набуття особою статусу підозрюваного [79]. При цьому як слідує з аналізу приписів ст. 23 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», надання безоплатної вторинної правничої допомоги припиняється за рішенням центру з надання безоплатної правничої допомоги в разі, якщо особа відмовилася від отримання безоплатної вторинної правничої допомоги, крім випадків, якщо участь захисника (адвоката) є обов’язковою [127]. Тобто при визначенні сутності безоплатної правничої допомоги не слід ставити акцент на її адресатів як осіб, які звернулися до адвоката за нею, оскільки в передбачених законодавством випадках така допомога є обов’язковою.

З огляду на що слід відмітити, що більш глибоко та детально зрозуміти сутність досліджуваного поняття дозволить визначення правової природи безоплатної правничої допомоги. З цього приводу зазначимо, що на сторінках фахової літератури цілком слушно зауважують, що термін «правова природа» досить часто вживається в юридичній літературі, оскільки правова природа в принципі властива всім правовим феноменам, але, що розуміється під правовою природою, переважно не розкривається дослідниками [7, с. 89]. На таке ж положення справ свою увагу звертає Г.А. Гриценко, вказуючи при цьому, що поняття «правова природа» хоч і часто вживається науковцями, однак немає єдиного трактування ними. Разом із тим, підкреслює науковець, у науці, в більшості випадків, під правовою природою розуміється й вичерпна характеристика юридичного явища, й встановлення місця

юридичного факту в системі права шляхом розкриття істотних специфічних ознак, й розкриття функцій та надання правової характеристики [23, с. 75]. Тобто правова природа відповідного явища, в досліджуваному випадку надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, може бути визначена через з'ясування її характерних ознак, що вказують на його місце, роль і призначення серед масиву схожих за своєю суттю явищ і процесів.

Як цілком слушно в цьому контексті зауважує Д. Притика, сутність будь-якого правового інституту становить його службова роль і методи, за допомогою котрих ця роль виявляється. Ось чому, зауважує вчений, під правовою природою розуміються властивості правових явищ, що характеризують їхнє місце в правовій надбудові [124, с. 19]. Дещо схожу позицію висловлює Л.І. Летнянчин вказуючи, що під правовою природою розуміють сукупність таких особливих ознак, рис, які дозволяють вирізнити з маси правових явищ яке-небудь одне [84, с. 20]. При цьому слід вказати, що особливості, що обумовлюють і вказують на правову природу відповідного явища можуть мати як позитивний, так і в деяких випадках негативний характер, що особливо прослідковується в правовій природі надання безоплатної правничої допомоги адвокатами.

Далі слід вказати, що однією з провідних особливостей, що вказують на правову природу надання безоплатної правничої допомоги адвокатами є фактично правові засади, тобто сукупність нормативно-правових актів, що визначають підстави та порядок функціонування даної сфери суспільних відносин. При цьому аналіз таких засад може мати ретроспективний характер з огляду на інший, не менш значимий аспект правової природи, що має бути врахований під час дослідження сутності відповідного правового явища. У цьому контексті за доречне вважаємо навести позицію М.Є. Григор'євої, яка підкреслює, що висновок про правову природу повинен базуватися на аналізі відповідної правової норми, її місця в системі законодавства, на з'ясуванні співвідношення даної норми з іншими нормами та інститутами, а

досліджуване поняття – з суміжними правовими поняттями і принципами права. У разі, коли досліджуване поняття закріплене в законі, природно і доцільно вивчення «минулого», історії розвитку законодавства з метою прослідкувати зародження, становлення й тенденції розвитку норми та закріпленого в ній поняття [22, с. 13–14].

Так, наголошуючи на значенні правничої допомоги, учені-правознавці цілком слушно підкреслюють її фундаментальний характер у контексті належного забезпечення прав, свобод та інтересів людини та громадянина. Наприклад, М.Т. Лоджук, досліджуючи форми правової допомоги в юридичних клініках України зауважує, що правова допомога виступає одним із найважливіших правових засобів, необхідним елементом механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Це, підкреслює науковець, пов'язано з тим, що об'єктивні труднощі пересічного громадянина, який не володіє спеціальними юридичними знаннями та навичками, щоб ефективно використовувати правові засоби для реалізації та захисту своїх інтересів, породжують необхідність в допомозі юриста-професіонала [86, с. 83]. Повністю погоджуючись з ученим, не можемо не відмітити те, що він замість категорії «правнича», використовує категорію «правова». При цьому на сьогодні такі випадки є доволі розповсюдженими, що, на нашу думку, в першу чергу, пов'язано з недосконалістю національного законодавства, що регламентує питання надання правничої допомоги, в тому числі безоплатно, що знаходить свій прояв, зокрема в частині неоднозначного використання понятійно-категоріального апарата.

Так, у своїй першій редакції ст. 59 Конституції України вказувала на право кожного на правову допомогу [73]. Із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2006 року, метою якого було удосконалення конституційних основ правосуддя для практичної реалізації принципу верховенства права та забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд справи незалежним і безстороннім

судом. При цьому засобами досягнення цієї мети стало утвердження незалежності судової влади, зокрема, шляхом її деполітизації, посилення відповідальності судової влади перед суспільством, а також запровадження належних конституційних засад кадрового оновлення суддівського корпусу. Прийняття даного законодавчого акта мало сприяти реалізації повномасштабної судової реформи та оновленню суддівського корпусу відповідно до суспільних очікувань і згідно з європейськими стандартами, відновленню довіри громадян до судової гілки влади, а також забезпеченню належного функціонування прокуратури, адвокатури та системи виконання судових рішень [120].

Із чого слідує, що фактично внаслідок прийняття вищенаведеного нормативно-правового акта було розпочато судово-правову реформу, що мало наслідком реорганізацію численних правових інституцій, а також створення деяких нових з них для українського суспільства. У зв'язку з чим і ряд конституційних приписів зазнав суттєвих змін, серед яких, у контексті досліджуваного питання слід відмітити ті, що пов'язані із заміною терміна «правова» на «правнича»: кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правничою допомогою захисника (ч. 4 ст. 29); кожен має право на професійну правничу допомогу (ч. 1 ст. 59); член Вищої ради правосуддя має належати до правничої професії та відповідати критерію політичної нейтральності (ч. 7 ст. 59); для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура (ч. 1 ст. 131-2) [73].

При цьому відмітимо, що заміна відповідної термінології не відбулась якось технічно, а повністю та справедливо була обґрунтовано авторами вищенаведеного нормативно-правового акта. Зокрема, як зазначалося в пояснювальній записці до тоді ще проєкту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 25 листопада 2015 року

№ 3524, заміна терміна «правова допомога» на «правнича допомога» обумовлена стандартами української мови, які визначають, що прикметник, застосовуваний для позначення відповідного виду допомоги, походить від іменника, що позначає саму професію особи, яка надає таку допомогу. Іменником для позначення особи, яка надає послуги у сфері права (у юридичній сфері), є слово «правник». Отже, саме особи, що належать до правничої професії, надають професійну правничу допомогу [120]. Тобто фактично виправлення стосувалися лексичного значення досліджуваної категорії, що відповідає й її семантичному сенсу.

Так, досліджуючи вищенаведену категорію з позиції її семантичного аналізу, слід вказати, що на сторінках великого тлумачного словника сучасної української мови відмічають, що слово «правовий» слід вживати у значенні стосовно права, тобто: виборювані народом справедливі соціальний лад і законодавство; система встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил (норм) поведінки, що виражають волю панівного класу або всього народу або ж законодавство; здійснювана державою форма законодавства, залежна від соціального устрою країни; інтереси певної особи, суспільної групи тощо, які спираються на закон, релігійні постулати, давні звичаї і таке інше; обумовлений постановою держави, установи тощо захист інтересів і можливостей особи щодо участі в чому-небудь, оскарження чогось і таке інше; обумовлена певними обставинами підстава, здатність, можливість робити, чинити що-небудь, користуватись чим-небудь [14, с. 1101].

Наведене є ще одним підтвердженням, що більш доречно вживати термін «правнича», а не «правова», адже останній пов'язаний безпосередньо з нормами права, законодавством, на підставі й у порядку якого така допомога надається. При цьому, своєю чергою, слово «правник» на сторінках великого тлумачного словника сучасної української мови вживається у значенні юрист, фахівець із правознавства. А слово «правничий» як те саме,

що юридичний, тобто: пов'язаний із законодавством, правовими нормами та практичним їх застосуванням; пов'язаний з вивченням і науковою розробкою правознавства, юриспруденції; який має офіційне право на що-небудь; пов'язаний з вивченням і науковою розробкою правознавства, юриспруденції; призначений для підготовки юристів [14, с. 1644].

Тобто категорія «правнича», на відміну від «правова» має більш суб'єктивний характер, оскільки її вживання пов'язано із характеристикою певної особи, тобто правника. З чого слідує, що запровадженні Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [133] зміни в частині виправлення понятійно-категоріального апарату були цілком обґрунтовані. Разом з тим, такі зміни здебільш торкалися конституційних приписів, тоді як решта законодавства, що визначає підстави та порядок реалізації права особи на отримання безоплатної правничої допомоги, все ще оперувало терміном «правова допомога».

Зокрема, на час прийняття вищенаведеного нормативно-правового акта і протягом значного часу після, в своїй основній редакції залишався Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 року [127]. І лише з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги» від 10 квітня 2023 року вказаний нормативно-правовий акт отримав як нову назву «Про безоплатну правничу допомогу», так й у цілому нову редакцію, що торкалось, в тому числі, питання термінології, що містяться в ньому – заміни категорія «правова» в усіх її відмінках на категорію «правнича». При цьому, як відмічали автори вказаного акта законодавства, він був розроблений з метою забезпечення права осіб, які постраждали від торгівлі людьми, на безоплатну вторинну правову допомогу, ефективної реалізації, зокрема, в умовах воєнного стану, прав осіб, у тому числі дітей, недієздатних осіб та осіб, дієздатність яких обмежена, на отримання безоплатної правової допомоги шляхом спрощення механізму

організації надання такої допомоги. На додаток, як було вказано, необхідність його прийняття була обумовлена тим, що в лютому 2022 року в Україні введений війсьний стан відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [129], затвердженого Законом України від 24.02.2022 № 2102-IX «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [187], що призвело до виникнення нових неврегульованих правовідносин і ще більше загострило недосконалість існуючих правових норм у сфері забезпечення належного захисту прав людей та доступу до правосуддя [119].

Окремі положення вищенаведеного нормативно-правового акта, коли він був на стадії законопроекту, були високо оцінені відповідними фахівцями, зокрема Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України, які вказали на те, що слушним і позитивним є відкоригування термінологічного апарату, а саме – замість терміну «правова допомога» використання терміну «правнича допомога» як у назві, так і у тексті Закону. Реалізація наведеного призведе до приведення приписів Закону у відповідність з Конституцією України, у чинній редакції якої передбачається надання професійної правничої допомоги у випадках, передбачених законом, безоплатно (ст. 59) [15]. Головне управління документального забезпечення апарату Верховної Ради України також відмітило, що текст законопроекту викладено сучасною українською літературною мовою з урахуванням функціонально-стилістичних особливостей офіційно-ділового стилю [16]. Разом із тим цікаво відмітити, що автори Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги», коли даний нормативно-правовий акт перебував на стадії законопроекту, в пояснювальній записці до нього, категорію «правнича допомога» фактично вживали лише в його назві або ж по відношенню до неї, тоді як в основному тексті все ще вживалась категорія «правова допомога». Так, наприклад, зазначалось, що законопроектом

пропонується передбачити на законодавчому рівні: право на безоплатну вторинну правову допомогу особам, які постраждали від торгівлі людьми; право дітей, недієздатних осіб або осіб, дієздатність яких обмежена, на звернення за безоплатною первинною правовою допомогою, а також право цих осіб на звернення за безоплатною вторинною правовою допомогою особисто з питань, звернення з якими до суду дозволяється таким особам, та порядок такого звернення; збільшення межі малозабезпеченості осіб з інвалідністю для отримання безоплатної вторинної правової допомоги, передбачивши право таких осіб на безоплатну вторинну правову допомогу в разі, якщо вони отримують пенсію або допомогу, що призначається замість пенсії, у розмірі, що не перевищує двох прожиткових мінімумів для працездатних осіб; права центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги залучати перекладача з мови, якою заявник може спілкуватися, у тому числі перекладача жестової мови, за рахунок коштів державного бюджету в разі, коли особа, яка бажає отримати безоплатну вторинну правову допомогу, не володіє державною мовою та/або має порушення слуху; механізм надання центрами безоплатної первинної правової допомоги [119].

Така непослідовність авторів Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги», скоріш за все, мала наслідком і те, що його положення торкнулися чинного національного законодавства в доволі вибірковий спосіб, оскільки в ряд важливих, у контексті досліджуваного питання, нормативно-правових актів не було внесено необхідні зміни. Зокрема, в цьому зв'язку, мову слід вести про Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (далі – КпАП України), завданням якого є охорона прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України, прав і законних інтересів підприємств, установ та організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі точного й неухильного дотримання Конституції і законів України, поваги

до прав, честі та гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством [59]. У приписах даного кодифікованого акта законодавства, не дивлячись на їх важливість в аспекті забезпечення, охорони й захисту прав, свобод та інтересів особи від протиправних посягань, законодавець і досі використовує термін «правова допомога», прикладом чого можуть служити наступні його норми: органи (посадові особи), правомочні здійснювати адміністративне затримання, про кожний випадок адміністративного затримання осіб інформують у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, крім випадків, якщо особа захищає себе особисто чи запросила захисника (ст. 261 КпАП України); особа, яка притягається до адміністративної відповідальності має право при розгляді справи користуватися юридичною допомогою адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи (ст. 268 КпАП України); потерпілий має право при розгляді справи користуватися правовою допомогою адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи (ст. 269 КпАП України); інтереси потерпілого може представляти представник – адвокат, інший фахівець у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи (ст. 270 КпАП України); у розгляді справи про адміністративне правопорушення можуть брати участь адвокат, інший фахівець у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. Якщо особа є суб'єктом права на безоплатну вторинну правову допомогу, у розгляді справи про адміністративне правопорушення може брати участь адвокат, який призначений Центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги (ст. 271 КпАП України) [59].

Таке ж положення справ можна спостерігати й у приписах кримінального та кримінального процесуального законодавства. Наприклад, Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року (далі – КК України), який має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням [78], оперує терміном «правова допомога» як у контексті забезпечення прав особи, так і при визначенні складів кримінальних правопорушень. Прикладом першого випадку може служити те, що згідно з ч. 2 ст. 22 КК України, особи, які вчинили кримінальні правопорушення у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років підлягають кримінальній відповідальності за, зокрема посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги [78]. У другому випадку мова йде про наступні кримінальні правопорушення, при визначенні складу яких законодавець оперує терміном «правова допомога»: втручання в діяльність захисника чи представника особи (ст. 397 КК України); погроза або насильство щодо захисника чи представника особи (ст. 398 КК України); умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи (ст. 399 КК України); посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 400 КК України) [78].

Також слід навести й приписи КПК України, який регламентує порядок кримінального провадження, завданням якого є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був

обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [79]. У даному нормативно-правовому акті термін «правова допомога» використовується в контексті забезпечення реалізації права особи на захист, тоді як категорію «правнича допомога» законодавець не згадує зовсім.

Так, відповідно до ст. 20 КПК України підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права. При цьому у випадках, передбачених законодавством, що регулює надання безоплатної правової допомоги, підозрюваному, обвинуваченому правова допомога надається безоплатно за рахунок держави. Своєю чергою, як зазначено в ст. 46 даного кодифікованого акта законодавства, захисник не має права взяти на себе захист іншої особи або надавати їй правову допомогу, якщо це суперечить інтересам особи, якій він надає або раніше надавав правову допомогу [79]. Так само в Цивільному кодексі України від 16 січня 2003 року, яким регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників [247], законодавець оперує категорією «правова допомога». Наприклад, як вказано в ст. 245 вищенаведеного нормативно-правового акта, довіреність суб'єкта права на безоплатну вторинну правову допомогу, за зверненням якого прийнято рішення про надання такої допомоги, може бути посвідчена посадовою особою органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги [247].

У цілому, на сьогодні, серед актів кодифікованого законодавства, що закладають основи здійснення відповідних проваджень і судових процесів, в

яких законодавець вживає термін «правнича допомога», слід назвати на наступні:

- Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року, який визначає юрисдикцію та повноваження загальних судів щодо цивільних спорів та інших визначених законодавством справ, встановлює порядок здійснення цивільного судочинства. Як зазначено в ст. 15 (правнича допомога) даного нормативно-правового акта, учасники справи мають право користуватися правничою допомогою. Представництво у суді як вид правничої допомоги здійснюється виключно адвокатом (професійна правнича допомога), крім випадків, встановлених законом. Безоплатна правнича допомога надається в порядку, встановленому законом, що регулює надання безоплатної правничої допомоги [248];

- Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року, який визначає юрисдикцію та повноваження господарських судів, встановлює порядок здійснення судочинства у господарських судах. У ст. 16 (правнича допомога) зазначеного кодифікованого акта законодавства встановлено, що Учасники справи мають право користуватися правничою допомогою. Представництво у суді, як вид правничої допомоги, здійснюється виключно адвокатом (професійна правнича допомога), крім випадків, встановлених законом [21];

- Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року, який визначає юрисдикцію та повноваження адміністративних судів, встановлює порядок здійснення судочинства в адміністративних судах. Як слідує з аналізу ст. 16 (правнича допомога при вирішенні справ в адміністративному суді) зазначеного нормативно-правового акта, учасники справи мають право користуватися правничою допомогою. Представництво в суді, як вид правничої допомоги, здійснюється виключно адвокатом (професійна правнича допомога), крім випадків, встановлених законом.

Безоплатна правнича допомога надається в порядку, встановленому законом, що регулює надання безоплатної правничої допомоги [57].

Разом із тим, у контексті вищенаведених положень, слід зазначити, що і в указаних актах кодифікованого законодавства термін «правнича допомога» використовується не так давно, що пов'язано із їх викладенням в кардинально новій редакції, яку вони отримали з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 3 жовтня 2017 року [131]. Даний нормативно-правовий акт свого часу було прийнято задля нормативного врегулювання процесуальних механізмів, які мають забезпечити ефективний, справедливий, неупереджений та своєчасний захист прав і свобод особи в суді. При цьому серед першочергових змін, яка знайшла відображення в усіх процесуальних кодексах, як зауважують автори вказаного нормативно-правового акта, стало впровадження ефективного захисту прав особи, яка звертається до суду, як превалюючого завдання судочинства [121].

Таким чином, як випливає з аналізу вищенаведеного, інститут безоплатної правничої допомоги не отримав свого належного закріплення в приписах національного законодавства, що становлять нормативно-правову основу функціонування досліджуваної сфери суспільних відносин. При цьому слід відміти, що такі основи, є одним з провідних чинників, що визначають правову природу надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, оскільки закріплюють як підстави та порядок її надання, так і інші, не менш важливі, правила поведінки суб'єктів таких суспільних відносин. Саме тому в першу чергу нами було прослідковано історичний шлях становлення та розвитку досліджуваної інституції, що, окрім іншого, дозволило визначити наступні особливості правової природи надання безоплатної правничої допомоги адвокатами:

- перебуває в стадії свого становлення та розвитку, що пов'язано з поступовою заміною інститутом надання правничої допомоги інституту надання правової допомоги;

- підстави та порядок надання безоплатної правничої допомоги регламентовано значною кількістю нормативно-правових актів, що в сукупності визначають правові засади функціонування даної сфери суспільних відносин.

З огляду на останню з наведених вище особливостей, що обумовлюють і вказують на правову природу надання безоплатної правничої допомоги адвокатами слід вказати й на таку її особливість як галузеву приналежність норм. Як цілком слушно в цьому контексті зауважує А.А. Коренюк, правова природа явища – це, все ж таки, питання щодо галузевої належності норм, якими ці відносини регламентуються з метою визначення, які норми є «відповідальними» за регулювання певної групи суспільних відносин [75, с. 56–57]. На додаток, зауважує М.П. Гурковський, під правовою природою відносин, як правило, розуміють галузеву приналежність норм, якими ці відносини регламентуються. Встановлення правової природи необхідне, оскільки вдосконалення правового регулювання можливе лише при чіткому визначенні того нормативного масиву, що використовується в конкретному випадку [24, с. 32].

У зв'язку з чим відмітимо, що, як впливає з проведеного вище аналізу, при здійсненні правового регулювання суспільних відносин, що виникають і знаходять свій розвиток у зв'язку з наданням адвокатами безоплатної правничої допомоги, уповноважені державою суб'єкти застосовують норми права, що належать до найрізноманітніших галузей – адміністративного права, кримінального та кримінального процесуального права, цивільного та цивільного процесуального права, господарського та господарського процесуального права тощо. Разом із тим вважаємо, що досліджувана сфера суспільних відносин найбільш підпадає під регулюючий вплив

адміністративно-правових норм, що також вказує на особливості правової природи надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. З огляду на що відмітимо, що питання, пов'язані з визначенням правових засад надання безоплатної правничої допомоги адвокатами та встановлення серед них місця адміністративно-правових норм, враховуючи важливість цього аспекту, будуть проаналізовані нами в межах окремого підрозділу представленого наукового дослідження.

Також слід вказати на таку особливість, що визначає правову природу надання безоплатної правничої допомоги адвокатами як закріплення на рівні чинного національного законодавства суттєвих гарантій функціонування даної сфери суспільних відносин, що знаходять свій прояв і в гарантіях належної реалізації правового статусу їх суб'єктів, наявність системи яких вказує на її інституційну складову. У даному випадку мова йде про те, що надання безоплатної правничої допомоги передбачено чітко окресленим законодавством колом суб'єктів, серед яких особливе місце посідають адвокати, що й закладено в основу представленого наукового дослідження. Як цілком слушно наголошують з цього приводу, здійснення основних видів правничої допомоги закріплюється виключно за адвокатами, оскільки держава, гарантувавши на конституційному рівні право на надання професійної правничої допомоги особам, які перебувають у складній проблемній правовій ситуації, повинна забезпечувати належні умови його реалізації [43, с. 250]. Більш того мова може йти і про суб'єктів отримання такого роду допомоги й інших суб'єктів даних суспільних відносин, що забезпечують дію гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. Відмітимо, що питання пов'язані як з визначенням окремих гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, так і їх інституційної складової, так само як і наведене раніше, будуть проаналізовані нами в межах окремих підрозділів даної наукової праці.

Отже, як впливає з аналізу вищенаведеного матеріалу, під наданням безоплатної правничої допомоги адвокатами слід розуміти регламентовану приписами чинного національного законодавства, професійну, гарантовану державою діяльність адвокатів щодо надання за рахунок визначених законодавством джерел фінансування правничих послуг, що забезпечує захист прав, свобод та інтересів особи, яка перебуває у складній правовій ситуації, відповідно до чітко окреслених законодавством умов та підстав та на безоплатній основі для неї. Правову природу надання безоплатної правової допомоги характеризують наступні чинники: 1) перебуває в стадії свого становлення та розвитку, що пов'язано з поступовою заміною інститутом надання правничої допомоги інституту надання правової допомоги; 2) підстави та порядок надання безоплатної правничої допомоги регламентовано значною кількістю нормативно-правових актів, що в сукупності визначають правові засади функціонування даної сфери суспільних відносин; 3) діяльність адвокатів щодо надання безоплатної правничої допомоги є професійною і гарантованою державою; 3) фінансування надання безоплатної правничої допомоги здійснюється за рахунок визначених законодавством джерел фінансування; 4) захист прав, свобод та інтересів особи, яка перебуває у складній правовій ситуації, здійснюється відповідно до чітко окреслених законодавством умов та підстав; 5) надання безоплатної правничої допомоги здійснюється на безоплатній основі для особи, яка її отримує; 6) державою закріплюється система юридичних гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами; 7) надання безоплатної правничої допомоги адвокатами має власну інституційну складову як систему суб'єктів даних суспільних відносин.

1.2. Сутність та особливості гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами

Інституту надання безоплатної правничої допомоги адвокатами є вкрай важливою частиною правової системи, оскільки завдяки їй на належному рівні забезпечується доступ до правосуддя для всіх верств населення, незалежно від їхнього матеріального стану, в цілому в ефективний спосіб здійснюється охорона та захист прав, свобод й інтересів особи. Саме тому, надання безоплатної правничої допомоги адвокатами сприяє забезпеченню стану рівноправності та соціальній справедливості, оскільки майже будь-яка особа має право на ефективний і професійний, гарантований державою захист своїх прав, свобод та інтересів, доступ до правосуддя та справедливий судовий розгляд. Гарантування надання безоплатної правничої допомоги адвокатами дозволяє зменшити ризики неправомірних рішень суб'єктів владних повноважень і суду та в цілому покращує загальний рівень правової культури в суспільстві. Ось чому особливого значення й актуальності набувають гарантії надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, з'ясування сутності й особливостей яких слід розглядати як одне з основних завдань представленого наукового дослідження.

Так, якщо досліджувати категорію «гарантія» з позиції її етимологічного сенсу, слід вказати, що вона фактично є калькою від французького слова «garantie», що на сучасну українську мову в буквальному її розумінні може бути перекладено як слово за значенням «запорука» [46, с. 456]. Семантичний аналіз даної категорії свідчить, що в сучасній українській мові слово «гарантія» використовують задля позначення наступного: передбачене законом чи певною угодою зобов'язання, за яким юридична або фізична особа відповідає перед відповідними особами в разі невиконання своїх зобов'язань; порука в чомусь, забезпечення чого-небудь; умови, що забезпечують успіх чого-небудь [14, с. 222].

З чого слідує, що гарантією слід позначати певну умову або їх сукупність, що є запорукою успіху виконання завдань і досягнення цілей відповідної діяльності. Дещо схожі позиції щодо розуміння сутності відповідних гарантій можна зустріти на сторінках фахової літератури з юриспруденції, де вказують на множинність і складність гарантій, що задіяні задля забезпечення належного функціонування певної сфери суспільних відносин. Так, наприклад, як зауважує О.П. Горбась, гарантії – це система соціально-економічних, політичних, юридичних, організаційних передумов, умов, засобів і способів, що створюють можливості для здійснення особистістю своїх прав, свобод та інтересів. При цьому науковець відмічає, що гарантії можуть бути представлені як певне соціально-політичне та юридичне явище, що може бути охарактеризовано наступними чинниками: пізнавальністю, бо дозволяє розкрити предметні теоретичні знання про об'єкт їх (гарантій) впливу, отримати практичні знання про соціальну та правову політику держави; ідеологічністю, оскільки використовується політичною владою як засіб пропаганди демократичних ідей всередині країни та за її межами; практичністю, з огляду на те, що визнаються як інструментарій юриспруденції, передумова задоволення соціальних благ особи [19, с. 31].

Вищенаведена позиція в черговий раз підкреслює значущість гарантій функціонування відповідної сфери суспільних відносин, в тому числі тих, що пов'язані з наданням безоплатної правничої допомоги адвокатами. При цьому, в наведеному вище випадку вказано на різні гарантії, які можуть мати як державний, так і недержавний характер. У досліджуваному ж випадку мова звичайно йде про гарантії державні, тобто такі, які нею визначенні, закріпленні на нормативно-правовому рівні та забезпеченні діяльністю компетентних суб'єктів та у цілому функціонуванням відповідних правових механізмів. Як відмічає з цього приводу авторський колектив монографічної праці «Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції

на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування», державна гарантія – це зобов'язання держави перед громадянами або юридичними особами, що припускає надання матеріальних або нематеріальних благ відповідно до державних стандартів і загальновизнаних норм міжнародного права [25, с. 336]. Такий підхід до розуміння сутності державних гарантій, на нашу думку, потребує деяких уточнень.

По-перше, не зазначено, що державні гарантії об'єктивізовано в приписах нормативно-правових актів, що робить неможливим їх належне застосування стосовно до функціонування відповідної сфери суспільних відносин. По-друге, вважаємо, що сутність державних гарантій не може бути розкрита через надання певних матеріальних або нематеріальних благ, оскільки отримання останніх, в окремих випадках, має бути забезпечено наявністю відповідних гарантій. Тобто наявність певних гарантій спрямовано на забезпечення певних прав особи, функціонування відповідних правових інституцій, як то в досліджуваному випадку надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, що знайшло свою безпосередню об'єктивізацію в приписах акта найвищої юридичної сили – Конституції України.

У такому разі мову слід вести про гарантії конституційні, сутність яких на думку авторів шеститомної юридичної енциклопедії може бути визначена як вид правових гарантій і механізм забезпечення дотримання, виконання, застосування та використання конституційних та інших норм права органами державної влади, місцевого самоврядування, їхніми посадовими та службовими особами, іншими фізичними та юридичними особами. Конституційні гарантії, підкреслюють науковці, мають найвищу юридичну силу та спрямовані насамперед на охорону Конституції України, а також охорону передбачених нею інститутів [254, с. 542], в тому числі інституту надання безоплатної правничої допомоги, а також окремих його компонентів.

Разом із тим гарантії надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, хоч первинно й об'єктивізовані в конституційних приписах, виходять далеко за межі Основного Закону України, оскільки знайшли своє нормативне закріплення в численних актах чинного національного законодавства. Ось чому, говорячи про гарантії надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, слід мати на увазі гарантії юридичні. Так, у загальнотеоретичному значенні юридичні гарантії – це законодавчо закріплені засоби охорони прав і свобод громадян, способи їх реалізації, а також засоби охорони правопорядку, інтересів особистості, суспільства та держави [14, с. 1644]. У цьому контексті відмітимо, що в цілому вчені-правознавці при визначенні сутності юридичних гарантій взагалі, стосовно до функціонування відповідної сфери суспільних відносин зокрема, майже одностайні у своїх позиціях.

Так, наприклад, досліджуючи теоретико-правовий аспект гарантій прав і свобод людини та громадянина в праві України І.Й. Магновський зауважує, що такі гарантії є умовами, засобами та способами, що створені суспільством і державою та похідних від неї інститутів влади, які забезпечують фактичну реалізацію, охорону та захист прав і свобод людини та громадянина [88, с. 66]. Здійснюючи теоретико-правовий аналіз юридичних гарантій прав внутрішньо переміщених осіб, Т.Р. Кульчицький зауважує, що в загальному значенні під юридичними гарантіями слід розуміти систему правових норм, засобів, способів, умов і механізмів, спрямованих на забезпечення конституційних прав і свобод людини [80, с. 198]. Досліджуючи сутність поняття юридичних гарантій у трудовому праві А.В. Пономаренко їх сутність у загальному розумінні визначає як сукупність умов, способів і засобів, за допомогою яких визначаються умови та порядок реалізації, здійснення прав і свобод особи, а також їх охорони, захисту й відновлення в разі порушення, що відображені в нормативно-правових актах, які приймаються уповноваженими на те державними органами [113, с. 39].

З чого слідує, що вчені-правознавці сутність юридичних гарантій визначають майже однаково, не дивлячись як на специфіку функціонування досліджуваної ними сфери суспільних відносин, а також галузеву спрямованість їхніх наукових праць. У зв'язку з чим слушною виглядає позиція В.В. Зуєва, який досліджуючи кримінальні процесуальні гарантії прав особи при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження вказує на те, що своєрідність юридичних гарантій полягає в тому, що вони, на відміну від економічних, політичних, духовних гарантій, однаковою мірою яскраво виражаються при реалізації всіх без винятку прав і свобод особистості, оскільки виникнення, порядок реалізації та умови втрати конкретних прав і свобод особистості відбуваються в межах, чітко визначених відповідними правовими нормами [48, с. 10-11]. Разом із тим слід зазначити, що гарантії надання безоплатної правничої допомоги адвокатами будуть мати ряд ключових особливостей, що пов'язані як у цілому з правовою природою даної інституції, так і специфікою суспільних відносин, у межах яких вони застосовуються.

З огляду на що, визначення особливостей гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами буде сприяти як всебічності розуміння власне їх сутності, так і визначенню окремих частин правової природи досліджуваної інституції. Так, на початку дослідження ми фактично вказали на одну з ключових особливостей гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, що знаходить свій прояв у тому, що вони первинно закріплені в акті найвищої юридичної сили – Конституції України [73]. Наявність такої особливості значно відрізняє інститут надання безоплатної правничої допомоги від більшості інших правових інститутів. На додаток слід зазначити, що такі гарантії знайшли свою об'єктивізацію як в положеннях спеціального нормативно-правового акта, покликаного здійснювати нормативну регламентацію даних суспільних відносин – Законі України «Про безоплатну правничу допомогу» [127], так і в приписах інших

численних актах чинного національного законодавства, особливе місце серед яких посідають кодифіковані нормативно-правові акти.

Як цілком слушно в цьому контексті відмічає О.П. Горбань, механізм системи гарантій прав і свобод по їх впровадженню в реальну дійсність являє собою комплекс взаємопов'язаних і взаємодіючих нормативно-правових засобів та способів, якими охоплюється вся сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, спрямованих на реальне здійснення кожним своїх прав та свобод [88, с. 66]. При цьому, досліджуючи проблеми правового регулювання праці державних службовців України М.І. Іншим справедливо зауважує, що основна юридична гарантія – це насамперед досконалість, розвиненість правової системи в цілому, відпрацьованість законодавства, його повна несуперечність щодо рівня розвитку й авторитету юридичної культури [51, с. 383]. З огляду на що, як на окрему особливість гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами слід вказати на те, що вони мають власну систему правових засад, специфіка якої обумовлено тим, що вони безпосередньо об'єктивізовані в конституційних приписах, положеннях спеціального закону України, а також в інших найрізноманітніших актах чинного національного законодавства, що мають різну юридичну силу.

Наступна особливість гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами обумовлена наявністю механізмів забезпечення з боку держави гарантованих особі можливостей її отримання по найрізноманітнішим напрямам. Зокрема, мову слід вести про такі напрями діяльності уповноважених державою суб'єктів, здійснення яких має безпосередній вплив на забезпечення надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, що слід розцінювати як одну з провідних особливостей гарантій функціонування даної сфери суспільних відносин, як то:

1) фінансове забезпечення надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. Як зазначено в п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про безоплатну

правничу допомогу», безоплатна правнича допомога повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел [127]. При цьому в ст. 29 даного нормативно-правового акта більш конкретизовано джерела фінансування безоплатної правничої допомоги залежно від різновидів такої допомоги. Зокрема в наведеній правовій нормі вказано, що фінансування безоплатної первинної правничої допомоги здійснюється за рахунок видатків Державного бюджету України на утримання відповідних органів виконавчої влади, центрів з надання безоплатної правничої допомоги, місцевих бюджетів та інших джерел. Своєю чергою, фінансування безоплатної вторинної правничої допомоги здійснюється за рахунок видатків Державного бюджету України [127]. Відмітимо, що згідно з приписами ст. 5 Бюджетного кодексу України від 8 липня 2010 року, Бюджетна система України складається з: державного бюджету; місцевих бюджетів, що включають бюджет Автономної Республіки Крим, обласні бюджети; районні бюджети, а також бюджети місцевого самоврядування [13].

У цьому контексті слід зазначити, що задля визначення механізму використання коштів, передбачених у державному бюджеті за бюджетною програмою «Забезпечення надання безоплатної вторинної правничої допомоги та послуг з медіації» Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову від 4 березня 2013 року № 130, якою затверджено Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для забезпечення надання безоплатної вторинної правничої допомоги та послуг з медіації, який в тому числі встановив, що бюджетні кошти спрямовуються на:

- оплату послуг та відшкодування витрат (оплату діяльності) з надання безоплатної вторинної правничої допомоги адвокатів, які надавали таку допомогу протягом поточного бюджетного періоду, а також адвокатів, які розпочали надавати таку допомогу до початку поточного бюджетного періоду

і надавали їй до виникнення визначених законом підстав для припинення надання безоплатної вторинної правничої допомоги;

- оплату праці адвокатів з надання громадянам правничої допомоги у кримінальних провадженнях (кримінальних справах), які до 1 січня 2013 року здійснювали захист за призначенням слідчого, прокурора, слідчого судді (суду), а також адвокатів, які розпочали здійснювати такий захист до 1 січня 2013 року та здійснюють його до закінчення кримінального провадження (кримінальної справи) [161].

2) інформаційно-аналітичне забезпечення надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. У цьому контексті слід вказати на те, що Координаційним центром з надання правничої допомоги ведеться Реєстр адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу, механізм формування якого, а також користування ним визначено в Порядку ведення Координаційним центром з надання правничої допомоги Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу, що затверджений наказом Міністерства юстиції України від 30 квітня 2015 року № 633/5. Відповідно до приписів даного нормативно-правового акта, до Реєстру вносяться такі відомості: прізвище, ім'я, по батькові адвоката; номер і дата видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю та найменування органу, який прийняв рішення про його видачу; номер і дата протоколу конкурсної комісії, який містить інформацію про відібраних претендентів для включення їх до Реєстру; назва регіону, де адвокат брав участь у конкурсі з відбору адвокатів, які залучаються до надання правничої допомоги; дата і час внесення відомостей до Реєстру; прізвище, ініціали відповідального працівника Координаційного центру, який вніс відомості до Реєстру [159].

3) кадрове забезпечення надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. У такому випадку мова йде про вимоги, що висуваються до адвокатів, які надають безоплатну правничу допомогу, в тому числі щодо

рівня їх підготовки, кваліфікації та в цілому професіоналізму. Зокрема, адвокати, які надають безоплатну правничу допомогу, повинні мати відповідну кваліфікацію, бути внесеними до Реєстру адвокатів, що здійснюють таку діяльність, і володіти необхідним правовим статусом. Це забезпечує можливість належного контролю за якістю наданих правничих послуг та гарантує їх відповідність встановленим стандартам. Так, відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного згідно із Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [145], має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю [125].

Також слід зазначити, що задля визначення механізму проведення конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються для надання безоплатної вторинної правничої допомоги постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 року № 1362 було затверджено Порядок і умови проведення конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються для надання безоплатної вторинної правничої допомоги, в якому зазначено, що рішення про проведення конкурсу приймається Координаційним центром з надання правничої допомоги за наявності обґрунтованої потреби в залученні нових адвокатів для надання безоплатної вторинної правничої допомоги. При цьому адвокат оцінюється за такими критеріями: стаж адвокатської діяльності; наявність або відсутність застосування до адвоката дисциплінарних стягнень; результат проходження дистанційного курсу; мотивація до надання безоплатної правничої допомоги; комунікабельність; емоційна врівноваженість; вміння адвоката представити приклади надання ним правничої допомоги [163].

З наведеного слідує, що ще однією особливістю гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами є здійснення державного регулювання даної сфери суспільних відносин. На сторінках фахової літератури відмічають, що державне регулювання являє собою процес, який реалізують різні гілки державної влади доступними правовими засобами з метою забезпечення впорядковуючого регуляторного впливу на відповідне суспільне середовище, орієнтованого на створення умов для ефективної діяльності суб'єктів і об'єктів управління в напрямках, бажаних і корисних для розвитку певної галузі та держави в цілому [11, с. 109–110]. З огляду на що можна констатувати, що така особливість гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами як здійснення державного регулювання даної сфери суспільних відносин полягає як в забезпеченні фінансування такої діяльності, визначенні вимог щодо правового статусу їх суб'єктів, зокрема вимог щодо їх кваліфікаційного рівня.

Також, у цьому контексті, слід вказати й на таку особливість гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами як визначення ними правового статусу суб'єктів даних суспільних відносин, що, в тому числі знаходить свій прояв у його нормативно-правовій регламентації. Такий правовий статус у цілому буде проаналізовано нами в межах окремого підрозділу представленого наукового дослідження. У межах же цього слід зазначити на таку особливість гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, що пов'язана з правовим статусом суб'єктів даних суспільних відносин, як те, що їх дія спрямована на охорону й захист прав, свобод та інтересів вразливих категорій населення. Тобто основна увага при наданні безоплатної правничої допомоги приділяється тим особам, які не можуть самотійно оплатити відповідні правничі послуги, серед яких законодавець називає: повнолітніх осіб, які перебувають під юрисдикцією України, якщо їхній середньомісячний дохідне перевищує двох розмірів

прожиткового мінімуму; дітей; осіб, які звернулися із заявою про визнання особою без громадянства; внутрішньо переміщених осіб [127]; тощо.

По вказаним вище категоріям осіб щодо отримання ним окремих різновидів безоплатної правничої допомоги визначено відповідні правові процедури, спрямовані як на підтвердження їх правового статусу, так і забезпечення доступності такої допомоги. Так, наприклад, наказом Міністерства юстиції України від 15 травня 2024 року № 1445/5 затверджено Методику розрахунку середньомісячного доходу для визначення належності осіб до суб'єктів права на безоплатну вторинну правничу допомогу, яка встановила, що до середньомісячного доходу суб'єкта права на безоплатну вторинну правничу допомогу враховуються: будь-який місячний (річний) оподатковуваний дохід платника податку, визначений податковим законодавством; суми пенсійних виплат (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткових пенсій, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації пенсії, доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, щомісячної доплати до пенсії, адресної допомоги до пенсійної виплати та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством) або щомісячного довічного грошового утримання, отримуваних платником податку з Пенсійного фонду України чи бюджету згідно із законом, а також пенсій з іноземних джерел, якщо згідно з міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, такі пенсії не підлягають оподаткуванню чи оподатковуються в країні їх виплати; соціальні виплати, які призначаються відповідними уповноваженими органами, у тому числі пільги на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого палива та скрапленого газу; інші доходи, які зазначено особою в заяві про надання безоплатної вторинної правничої допомоги за формою, встановленою Координаційним центром з надання правничої допомоги [152].

З наведеного слідує, що ще однією особливістю гарантій надання безоплатної правничої допомоги є те, що завдяки їм визначаються відповідні правові процедури, дія яких спрямована на забезпечення реалізації конституційного права особи на отримання такої допомоги. При цьому слід вказати й на таку особливість досліджуваних гарантій як їх динамічний характер, оскільки вони постійно пристосовуються до потреб суспільства взагалі, певної категорії осіб, які потребують надання безоплатної правничої допомоги зокрема. Яскравим проявом даної особливості є сьогоднішні реалії, що спричиненні збройною агресією проти нашої держави. Саме задля врегулювання проблемних питань, пов'язаних із забезпеченням реалізації права особи на отримання безоплатної правничої допомоги було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги» від 10 квітня 2023 року [132].

Як свого часу зазначили автори вказаного нормативно-правового акта, вимушена міграція в пошуках безпечного притулку внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України підвищила ризик потрапляння у ситуацію торгівлі людьми. З метою захисту осіб, які постраждали від торгівлі людьми, та забезпечення їх права на безоплатну вторинну правничу допомогу, є необхідним внесення відповідних змін до чинного законодавства. В умовах воєнного стану найзручнішими способами отримання безоплатної правничої допомоги є дзвінок на єдиний телефонний номер системи безоплатної правничої допомоги або звернення онлайн, у зв'язку з чим потребує закріплення можливості подання звернень про отримання безоплатної правової допомоги засобами електронного зв'язку. Водночас переважна більшість осіб, які звертаються за отриманням правових послуг, належить до соціально-вразливих категорій громадян, зокрема діти, особи з інвалідністю, інші. З метою усунення соціальної несправедливості та забезпечення доступу до безоплатної правової допомоги

особам з інвалідністю виникла необхідність розширення критерію малозабезпеченості (з двох прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб, як це є сьогодні, до двох прожиткових мінімумів для працездатних осіб) [119].

З чого слідує, що гарантії надання безоплатної правничої допомоги адвокатами можуть бути охарактеризовані завдяки такій особливості як їх адаптивність до кризових явищ і процесів, свідченням чого є їх зміна та постійна адаптація до умов запровадження правового режиму воєнного стану, спричиненого збройною агресією проти нашої держави. Як цілком слушно з цього приводу зауважують науковці, надання безоплатної правничої допомоги час дії воєнного стану має свої особливості та специфіку, зумовлені загостренням соціально-економічних проблем і динамічної зміни законодавства. при цьому обставинами, які перешкоджають ефективному функціонуванню системи безоплатної правничої допомоги, є недоступність/обмежена доступність одержання безоплатної правової допомоги, зокрема для осіб на тимчасово окупованих територіях або в районах ведення бойових дій, проблеми кадрового забезпечення системи фахівцями та адвокатами (особливо актуально в регіонах, де ведуться бойові дії, і адвокати з цих територій перемістилися в інші області), зростання запитів щодо надання безоплатної правничої допомоги у зв'язку з виникненням нових актуальних питань в умовах війни [98, с. 78].

Отже, проведений вище аналіз надав змогу дійти висновків стосовно того, що під гарантіями надання безоплатної правничої допомоги слід розуміти визначену на нормативно-правовому рівні сукупність засобів та умов, покликаних забезпечити гарантовану державою можливість особи на отримання на безоплатній для неї основі правничої допомоги від адвокатів [68]. Гарантії надання безоплатної правничої допомоги мають ряд суттєвих особливостей, що відрізняє їх від схожих правових явищ і процесів, серед яких вважає за доречно назвати наступні: 1) об'єктивізовані в приписах

нормативно-правового акта найвищої сили – Основного Закону України; 2) визначенні як на рівні спеціального закону, покликаного здійснювати нормативну регламентацію даних суспільних відносин – Законі України «Про безоплатну правничу допомогу», так і в приписах інших численних актах чинного національного законодавства, особливе місце серед яких посідають кодифіковані нормативно-правові акти; 3) їх реалізація та належне здійснення забезпечено діяльністю уповноважених суб'єктів по найрізноманітнішим напрямам – фінансове, інформаційно-аналітичне, кадрове тощо забезпечення; 4) встановлюються в результаті здійснення державного регулювання даної сфери суспільних відносин; 5) закріплюють і визначають особливості правового статусу суб'єктів даних суспільних відносин; 6) їх дія спрямована на охорону й захист прав, свобод та інтересів вразливих категорій населення; 7) завдяки їм визначаються відповідні правові процедури, дія яких спрямована на забезпечення реалізації конституційного права особи на отримання безоплатної правничої допомоги; 8) такі гарантії мають динамічний характер та адаптивність до кризових явищ і процесів [68].

1.3. Види юридичних гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами

Забезпечення правового захисту соціально вразливих категорій громадян є одним з першочергових завдань держави, особливо в умовах запровадження правового режиму воєнного стану, внаслідок чого розширюються існуючі та з'являються нові з таких категорій, що вимагає постійного вдосконалення та адаптації системи надання безоплатної правничої допомоги адвокатами та забезпечення належної дії гарантій функціонування даної сфери суспільних відносин. У попередньо підрозділі представленого наукового дослідження нами було встановлено сутність та

особливості гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, з огляду на що завданням цього вважаємо за необхідне обрати визначення їх окремих, найбільш значущих різновидів та здійснення їх аналізу.

Так, серед гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами слід назвати її доступність. Досліджуючи особливості доступності адміністративно-правових засобів захисту прав у публічно-правовій сфері Н.І. Мазурик цілком слушно вказує на той факт, що доступність – це першочергова засада політики побудови ефективної національної системи правового захисту [89, с. 71]. На сторінках фахової літератури також відмічають і те, що доступність є багатоаспектним явищем, яке охоплює наступні елементи: фізичну доступність, економічну доступність, інформаційну доступність, недискримінацію. При цьому, зауважує М.І. Максимович, наявність усіх з наведених елементів свідчить про увагу держави щодо забезпечення доступності відповідної сфери суспільних відносин [90, с. 331], що, в тому числі стосується й гарантій доступності надання безоплатної правничої допомоги адвокатами.

Наявність гарантії доступності в межах досліджуваної сфери суспільних відносин пов'язана, по-перше, з тим, що правнича допомога, що надається адвокатами, для суб'єктів її отримання є безоплатною, що передбачає можливість її отримання всіма заціпленими в цьому особами, в передбачених законодавством випадках, незалежно від їх фінансового стану, що окрім іншого обумовлює і її, так би мовити, популярність. Зокрема, відмітимо, що згідно з офіційною інформацією, з січня 2013 року по грудень 2019 року до системи безоплатної правничої допомоги надійшло понад 2,7 млн звернень, з них 565 випадків – захист у кримінальних провадженнях, правова допомога затриманим, заарештованим та засудженим, складання процесуальних документів. До місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги, що розпочали роботу з липня 2015 року, надійшло понад 2,1 млн звернень, з них понад 1,8 млн щодо юридичних

консультацій, інших видів первинної правової допомоги, а понад 250 тис. – щодо надання вторинної правової допомоги у цивільних та адміністративних справах [81, с. 79; 50]. Тобто в наведеному випадку мова йде про таку частину наведеної вище гарантії надання безоплатної правової допомоги адвокатами як економічна доступність.

Також слід вказати й на фізичну доступність як гарантію надання безоплатної правової допомоги. Зокрема, відповідно до ст. 11-1 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» звернення про надання одного з видів безоплатної правничої допомоги викладається особою усно під час відвідування центру з надання безоплатної правничої допомоги або за допомогою засобів телефонного зв'язку через визначені контактні номери телефонів, інші технічні засоби електронних комунікацій або єдиний контактний номер телефону системи надання безоплатної правничої допомоги. Письмове звернення оформляється в довільній формі та надсилається поштою чи передається особою до центру з надання безоплатної правничої допомоги особисто або через законного представника, патронатного вихователя/представника, повноваження якого оформлені відповідно до закону. При цьому письмове звернення також може бути надіслане з використанням мережі Інтернет, засобів електронного зв'язку (електронне звернення) [127].

Згідно з офіційними джерелами, у 2024 році система надання безоплатної правничої допомоги надала понад 1 млн правничих послуг первинної та вторинної безоплатної правничої допомоги. Найпопулярнішим способом отримати безоплатну правничу допомогу було звернення до бюро правничої допомоги – до них люди звернулися понад 451 тис. разів. Юристи опрацювали понад 101 тис. онлайн-звернень та понад 303 тис. дзвінків на Єдиний контактний номер телефону системи надання безоплатної правничої допомоги 0-800-213-103. Порівняно з минулим роком кількість очних

звернень до бюро зменшилася на 8,3 %, телефоном – на 5,8 %, а онлайн збільшилась утричі [237].

Говорячи ж про таку гарантію надання безоплатної правової допомоги адвокатами як інформаційна доступність, слід зазначити, що чинне національне законодавство закріплює права суб'єкта отримання безоплатної правничої допомоги щодо належного його інформування, а також права на доступ до потрібної йому інформації в цій сфері. Так, наприклад, в ч. 1 ст. 26-1 зазначено, що суб'єкт права на безоплатну вторинну правничу допомогу має право: отримувати від центру з надання безоплатної правничої допомоги інформацію про документи, які необхідно подати для прийняття рішення про надання безоплатної вторинної правничої допомоги; отримати копію рішення про надання (відмову в наданні) безоплатної вторинної правничої допомоги; отримати роз'яснення щодо порядку оскарження рішення про відмову в наданні безоплатної вторинної правничої допомоги [127].

Також, у цьому контексті слід вказати на такі гарантії надання безоплатної правничої допомоги адвокатами як гарантії недискримінації осіб у доступі до такого різновиду правничої допомоги. Як зазначено з цього приводу в ч. 1 ст. 4 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», при реалізації права на безоплатну правничу допомогу не допускається застосування привілеїв чи обмежень до осіб за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [127]. Такі положення повністю відповідають конституційним приписам, відповідно до яких громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом [73]. З чого слідує, що доступність, як гарантія надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, включає у свій зміст усі можливі її компоненти, як то: фізичну, економічну, інформаційну доступність та недискримінацію.

Слід зазначити, що доступність, будучи юридичною гарантією надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, одночасно є й одним з ключових принципів, на основі яких функціонують досліджувані відносини. Так, на сторінках фахової літератури відмічають, що діяльність з охорони та захисту порушених, невизнаних та оспорюваних прав, свобод й інтересів фізичних та юридичних осіб, ґрунтується на закріплених в положеннях чинного національного законодавства непорушних, керівних засадах функціонування відповідної сфери суспільних відносин, які на сторінках фахової літератури отримали назву принципи [220, с. 78–79]. При цьому, зауважує Т.А. Пузанова, значення принципів відповідної діяльності полягає в тому, що вони визначають «юридичну долю», практичну організацію та її реальне функціонування [219, с. 55]. З урахуванням чого можна стверджувати, що принципи надання безоплатної правничої допомоги слід розглядати і як гарантії, що забезпечують належну реалізацію права особи на її отримання [66].

Серед таких принципів у ст. 5 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» законодавець називає, зокрема верховенство права [127]. Говорячи про верховенство права слід навести позицію Конституційного Суду України, наведену в справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004. Як зазначив даний орган конституційної юрисдикції, верховенство права являє собою панування права в суспільстві. При цьому, верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема в закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми

моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства [231]. Вказані аспекти верховенства права наочно знаходять свій прояв в етичних гарантіях надання безоплатної правничої допомоги адвокатами.

Так, звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року від 9 червня 2017 року було затверджено Правила адвокатської етики, які мають на меті уніфіковане закріплення традицій і досвіду української адвокатури в сфері тлумачення норм адвокатської етики, а також загальновизнаних деонтологічних норм і правил, прийнятих у міжнародному адвокатському співтоваристві. При цьому Правила слугують обов'язковою для використання адвокатами системою орієнтирів при збалансуванні, практичному узгодженні своїх багатоманітних, іноді суперечливих професійних прав та обов'язків відповідно до статусу, основних завдань адвокатури і принципів її діяльності, визначених законодавчими актами, а також закріплюють єдину систему критеріїв оцінки етичних аспектів поведінки адвоката. Як зазначено в Правилах, надзвичайна важливість функціонального навантаження адвокатури вимагає від адвокатів слідування високим етичним стандартам поведінки. При цьому специфіка, комплексний характер обов'язків, що покладені на адвокатуру, обумовлюють необхідність збалансування засад служіння адвоката інтересам окремого клієнта та інтересам суспільства в цілому, дотримання принципів законності і верховенства права [122]. Тобто етичні гарантії надання безоплатної правничої допомоги передбачають, що адвокати повинні дотримуватися етичних норм і в цілому діяти в інтересах особи, яку вони представляють.

Також слід вказати на гарантії законності надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. Яскравим проявом законності як гарантії надання безоплатної правничої допомоги адвокатами є те, що згідно зі ст. 26 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» адвокат, який її надає зобов'язаний неухильно дотримуватися вимог Конституції України, цього

Закону, міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та інших нормативно-правових актів [127]. З огляду на що, законність як гарантія надання безоплатної правничої допомоги адвокатами передбачає необхідність суворого дотримання всіх правових норм і правил у межах функціонування даної сфери суспільних відносин задля досягнення чого адвокати повинні не тільки керуватися національним законодавством, а й враховувати міжнародні стандарти та зобов'язання України [65].

Як одну з найважливіших гарантій надання безоплатної правничої допомоги слід назвати забезпечення стандартів її якості. При цьому, п. 4 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» забезпечення якості безоплатної правничої допомоги визначено як один з провідних принципів державної політики у сфері надання безоплатної правничої допомоги [127]. Так, задля своєчасного і якісного надання в необхідному обсязі безоплатної вторинної правової допомоги, забезпечення ефективного використання коштів державного бюджету, виділених на оплату діяльності адвокатів з надання безоплатної вторинної правової допомоги, а також методичної підтримки та підвищення професійного рівня адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу наказом Міністерства юстиції України від 21 грудня 2017 року № 4125/5 було затверджено Стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесах та представництва у кримінальному процесі. Дані Стандарти є комплексом основних характеристик моделі гарантованого державою захисту, передбачених міжнародними правовими актами, законодавством України, у межах яких та з урахуванням узгодженої правової позиції із суб'єктом права на безоплатну вторинну правову допомогу адвокат є незалежним в обранні правової позиції для здійснення активного та розумного захисту прав, свобод та законних інтересів всіма не забороненими законом способами. При цьому дотримання цих Стандартів є

обов'язковим для адвокатів при наданні ними безоплатної вторинної правової допомоги. За порушення цих Стандартів адвокати відповідають в обсязі, встановленому законодавством та умовами контракту (договору) з центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги [175].

Як окрему юридичну гарантію слід назвати гарантоване державне фінансування надання безоплатної правничої допомоги. Як зауважують фахівці з цього приводу, понад 80% бюджетних коштів, які виділяються на систему безоплатної правничої допомоги, йдуть на обслуговування клієнтів. Частина коштів йде на фінансування послуг адвокатів, решта – на оплату праці юристів, які надають правову допомогу. Наприклад, у 2020 році на фінансування системи безоплатної правничої допомоги з державного бюджету було витрачено 777,7 млн грн. З них за бюджетною програмою «Оплата послуг та відшкодування витрат адвокатів з надання безоплатної вторинної правової допомоги» 351,5 млн грн (це 45%), а за програмою «Забезпечення формування та функціонування системи безоплатної правової допомоги» – 426,2 млн грн (тобто 55% коштів). За п'ять місяців 2021 року на фінансування системи БПД з державного бюджету було витрачено 255,2 млн грн, з них за бюджетною програмою «Оплата послуг та відшкодування витрат адвокатів з надання безоплатної вторинної правової допомоги» – 72,4 млн грн (це 28%), а за програмою «Забезпечення формування та функціонування системи безоплатної правової допомоги» – 182,8 млн грн (тобто 72%) [255].

Важливою професійною юридичною гарантією надання безоплатної правничої допомоги адвокатами є їх незалежність. Так, відповідно до ст. 5 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатура є незалежною від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб. при цьому держава створює належні умови для діяльності адвокатури та забезпечує дотримання гарантій адвокатської діяльності [125]. Як зазначено в рішенні Національної асоціації адвокатів України «Про затвердження роз'яснення щодо гарантій адвокатської

діяльності та окремих умов дисциплінарної відповідальності» від 26 лютого 2016 року № 74, фундаментальним принципом здійснення адвокатської діяльності є незалежність інституту адвокатури та кожного адвоката. Незалежність адвокатської діяльності забезпечується на законодавчому (національному і міжнародному) та практичному рівнях недопущенням будь-якого втручання, переслідування, насильства стосовно адвоката з боку держави, суспільства, органів місцевого самоврядування, юридичних та фізичних осіб. Позитивним обов'язком держави є створення належних умов для діяльності адвокатури, забезпечення прав адвоката та дотримання гарантій адвокатської діяльності, проведення неупередженого розслідування фактів таких порушень [173].

У цьому контексті доречно також назвати ряд професійних гарантій адвокатської діяльності, що визначають безпосередній зміст гарантій незалежності надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. Як випливає з аналізу ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» до таких гарантій слід віднести те, що: забороняються будь-які втручання і перешкоди здійсненню адвокатської діяльності; проведення стосовно адвоката оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися виключно з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора, його заступників, прокурора Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя; забороняється внесення подання слідчим, прокурором, а також винесення окремої ухвали (постанови) суду щодо правової позиції адвоката у справі; забороняється втручання у правову позицію адвоката; орган або посадові особи, які затримали адвоката або застосували до нього запобіжний захід, зобов'язані негайно повідомити про це відповідну раду адвокатів регіону; повідомлення про підозру адвоката у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснене виключно Генеральним прокурором, його заступником, прокурором Автономної Республіки Крим,

області, міста Києва та міста Севастополя; забороняється притягати до кримінальної чи іншої відповідальності адвоката (особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю) або погрожувати застосуванням відповідальності у зв'язку із здійсненням ним адвокатської діяльності згідно із законом; не можуть бути підставою для притягнення адвоката до відповідальності його висловлювання у справі, у тому числі ті, що відображають позицію клієнта, заяви у медіа, якщо при цьому не порушуються професійні обов'язки адвоката; забороняється ототожнення адвоката з клієнтом; дисциплінарне провадження стосовно адвоката здійснюється в особливому порядку [125].

Також як юридичну гарантію надання безоплатної правничої допомоги адвокатами слід назвати конфіденційність. У цьому випадку мова йде про те, що інформація, яка доступна адвокату у зв'язку з наданням ним відповідній особі безоплатної правничої допомоги може мати конфіденційний характер. Відповідно до ч. 2 ст. 21 Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року конфіденційною є інформація про фізичну особу, інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, а також інформація, визнана такою на підставі закону. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, якщо інше не встановлено законом [190].

Окрім цього мову слід вести про інформацію, що є адвокатською таємницею, яка відповідно до ст. 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» є будь-якою інформацією, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані

адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності. При цьому слід зазначити на законодавчо закріпленні гарантії дотримання та збереження адвокатської таємниці, якими, як випливає з аналізу приписів вищенаведеного нормативно-правового акта, є наступні:

- забороняється вимагати від адвоката, його помічника, стажиста, особи, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також від особи, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю, надання відомостей, що є адвокатською таємницею. З цих питань зазначені особи не можуть бути допитані, крім випадків, якщо особа, яка довірила відповідні відомості, звільнила цих осіб від обов'язку зберігати таємницю в порядку, передбаченому законом;

- забороняється проведення огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності;

- забороняється залучати адвоката до конфіденційного співробітництва під час проведення оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, якщо таке співробітництво буде пов'язане або може призвести до розкриття адвокатської таємниці;

- забороняється втручання у приватне спілкування адвоката з клієнтом;

- особи, винні в доступі сторонніх осіб до адвокатської таємниці або її розголошенні, несуть відповідальність згідно із законом [125].

З огляду на останній з наведених вище приписів гарантій дотримання адвокатської таємниці, слід вказати ще на одну суттєву юридичну гарантію надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. У цьому випадку мова йде про закріплення законодавцем механізмів притягнення винних осіб до юридичної відповідальності як власне адвокатів, як осіб, які таку допомогу надають, так і її отримувачів в разі порушення ними законодавчо закріплених вимог. Так, в ст. 32 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» вказано, що особи, які порушили законодавство про безоплатну правничу

допомогу несуть відповідальність у порядку, встановленому законом. При цьому особи, які подали завідомо неправдиві відомості або фальшиві документи, що стали підставою для віднесення їх до категорій осіб, які мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу, несуть відповідальність у порядку, встановленому законом [127]. Своєю чергою, слід вказати на дисциплінарну відповідальність адвокатів. Згідно зі ст. 45 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку. При цьому дисциплінарним проступком адвоката є: порушення вимог несумісності; порушення присяги адвоката України; порушення правил адвокатської етики; розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення; невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків; невиконання рішень органів адвокатського самоврядування; порушення інших обов'язків адвоката, передбачених законом [125].

Як окрему юридичну гарантію надання безоплатної правничої допомоги адвокатами слід розглянути безперервність такого процесу. Як вказано в ст. 24 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», під час заміни одного адвоката або працівника центру з надання безоплатної правничої допомоги іншим адвокатом або працівником центру з надання безоплатної правничої допомоги забезпечується безперервність надання безоплатної вторинної правничої допомоги. При цього в приписах даного нормативно-правового акта зазначено, що суб'єкт права на безоплатну вторинну правничу допомогу має право, зокрема безперервно отримувати безоплатну вторинну правничу допомогу в разі заміни адвоката або працівника, уповноваженого центром з надання безоплатної правничої допомоги [127].

Дана гарантія надання безоплатної правничої допомоги адвокатами набуває особливого значення в межах відповідного судового процесу.

Зокрема, як цілком слушно з цього приводу зауважує М.М. Ясинок, значення принципу безперервності полягає в тому, що його вимоги забезпечують не тільки концентрацію уваги суду на обставинах однієї справи, яка розглядається, але й прискорюють його розгляд через цілісну єдність на всіх стадіях судового процесу. Дія принципу безперервності спрямована на досягнення правильності і повноти дослідження й оцінки зібраних у справі доказів та встановлення всіх обставин справи, забезпечуючи при цьому впорядкованість у діяльності суду, швидкість розгляду справ [258, с. 57]. При цьому така заміна адвоката згідно зі ст. 24 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» може мати місце в разі: хвороби, повної або часткової втрати працездатності, смерті адвоката або працівника центру з надання безоплатної правничої допомоги; неналежного виконання адвокатом своїх зобов'язань за умовами договору; відмови адвоката або працівника центру з надання безоплатної правничої допомоги від виконання доручення/рішення центру з надання безоплатної правничої допомоги з підстав, передбачених законом; зміни підсудності провадження або справи чи підслідності кримінального правопорушення; припинення дії договору про надання безоплатної вторинної правничої допомоги; неналежного надання безоплатної вторинної правничої допомоги працівником центру з надання безоплатної правничої допомоги; припинення трудового договору з працівником центру з надання безоплатної правничої допомоги; зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю; виключення адвоката з Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу; наявності інших підстав, передбачених законом [127].

Як на окрему юридичну гарантію надання безоплатної правничої допомоги адвокатами слід вказати на те, що до суб'єктів даних суспільних відносин, у випадках визначених законодавством можуть бути застосовані спеціальні заходи забезпечення їхньої безпеки. Так, наприклад, мова може йти про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному

судочинстві, що відповідно до приписів Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 року полягає у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні кримінальних правопорушень, а також у судовому розгляді кримінальних проваджень, - це здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя [140]. При цьому, як зазначено в ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», гарантіями адвокатської діяльності полягають зокрема в тому, що: життя, здоров'я, честь і гідність адвоката та членів його сім'ї, їх майно перебуває під охороною держави, а посягання на них тягнуть відповідальність, передбачену законом; адвокату гарантується право на забезпечення безпеки під час участі у кримінальному судочинстві в порядку, встановленому законом [125].

Наприкінці, серед юридичних гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами слід назвати наявні механізми оскарження рішень щодо надання безоплатної правничої допомоги, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Відповідно до ст. 31 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» рішення, дії чи бездіяльність посадових і службових осіб, які порушують порядок та строки розгляду звернень про надання безоплатної правничої допомоги, надають неякісну правничу допомогу, можуть бути оскаржені в адміністративному порядку відповідно до Закону України «Про адміністративну процедуру» [126] та/або до адміністративного суду [127]. Так, Законом України «Про адміністративну процедуру» від 17 лютого 2022 року врегульовано відносини органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, інших суб'єктів, які відповідно до закону уповноважені

здійснювати функції публічної адміністрації, з фізичними та юридичними особами щодо розгляду і вирішення адміністративних справ шляхом прийняття та виконання адміністративних актів. При цьому як встановлено в ст. 78 вищенаведеного нормативно-правового акта, право на адміністративне оскарження має особа, яка зокрема вважає, що:

- прийнятим адміністративним актом чи його виконанням порушено або може бути порушено її право, свобода чи законний інтерес;
- процедурне рішення або дія, бездіяльність адміністративного органу негативно впливає на її права, свободи чи законні інтереси [126].

Своєю чергою, порядок судового оскарження рішень, дій та бездіяльності щодо надання безоплатної правничої допомоги, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб визначено в приписах Кодексу адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року, який встановив, що завданнями адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. При цьому, як встановлено в ст. 5 вищенаведеного нормативно-правового акта, кожна особа має право звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або законні інтереси, і просити про їх захист шляхом: визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень; визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень; визнання дій суб'єкта владних повноважень протиправними та зобов'язання утриматися від вчинення певних дій; визнання бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправною та зобов'язання вчинити певні дії; встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних

повноважень; прийняття судом одного з наведених рішень та стягнення з відповідача – суб'єкта владних повноважень коштів на відшкодування шкоди, заподіяної його протиправними рішеннями, дією або бездіяльністю [57].

Отже, як свідчить проведений аналіз, на сьогодні можна назвати доволі значну кількість юридичних гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, що свідчить про підвищену увагу держави, українського суспільства в цілому до даної сфери суспільних відносин. Не викликає сумніву, що такі гарантії є важливим засобом побудови дійсно правової держави, а також демократичного, справедливого та рівноправного суспільства, де кожна особа, незалежно від її фінансового та матеріального становища, складності правової ситуації, має всі можливості реалізувати свої права, свободи та інтереси, а в разі їх порушення відновити в ефективний спосіб. Серед з найважливіших, на нашу думку, юридичних гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами слід назвати наступні:

- доступність (економічна, фізична, інформаційна) та недопущення дискримінації;
- гарантії обумовлені дією принципу верховенства права та законності;
- етичні гарантії;
- гарантії забезпечення стандартів якості надання безоплатної правничої допомоги;
- гарантоване державне фінансування надання безоплатної правничої допомоги;
- забезпечення незалежності адвокатів і неприпустимість втручання в їх професійну діяльність з надання безоплатної правничої допомоги;
- конфіденційність надання безоплатної правничої допомоги та забезпечення дотримання адвокатської таємниці;
- наявність механізмів притягнення особи до юридичної відповідальності в разі порушення законодавства про надання безоплатної правничої допомоги адвокатами;

- безперервність надання безоплатної правничої допомоги адвокатами;
- застосування спеціальних заходів безпеки, у передбачених законодавством випадках;
- забезпечення оскарження рішень щодо надання безоплатної правничої допомоги, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб в адміністративному та/або судовому порядку.

1.4. Правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами та місце серед них адміністративно-правових норм

Функціонування будь-якої сфери суспільних відносин в ефективний спосіб неможливо без належного визначення правил поведінки їх суб'єктів. Такі правила визначаються та санкціонуються державою як певні правові засади, які закріплюють підстави та порядок здійснення відповідних напрямів діяльності уповноважених суб'єктів, а також механізми реалізації прав, свобод та інтересів особи, здійснення нею своїх юридичних обов'язків у визначених законодавством межах. Одним із таких напрямів діяльності уповноважених державою суб'єктів і одночасно правом особи є надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, що забезпечується рядом встановлених державою гарантій. Ось чому визначення сутності та окремих з правових засад реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами набуває особливого значення, оскільки дозволить встановити як загальні основи функціонування даної сфери суспільних відносин, так і визначити специфіку окремих напрямів діяльності їх суб'єктів.

Говорячи про категорію «правові засади» в її загальнотеоретичному значенні, слід вказати на те, що на сторінках фахової літератури можна

зустріти доволі значну кількість найрізноманітніших підходів щодо розуміння її сутності. Зокрема, як зауважує В.Б. Пчелін, можна стверджувати про наявність як мінімум двох підходів стосовно розуміння сутності категорії «правові засади». У першому випадку мова йде про широке розуміння даної категорії, що включає декілька елементів – як нормативно-правові засади відповідної діяльності, так і правовідносини, що виникають у її межах з характерним для них складом (системи суб'єктів та їх правового статусу). У другому випадку мова йде про вузьке розуміння правових засад, як виключно нормативних основ, тобто сукупності нормативно-правових актів, що мають ієрархічні зв'язки відповідно до їх юридичної сили, на підставі яких здійснюється правове регулювання відповідних суспільних правовідносин. Такий підхід, зауважує вчений, до розуміння сутності категорії «правові засади» є найбільш розповсюдженим у правовій науці [222, с. 108]. У представленому науковій праці нами категорія «правові засади» також застосовується з позиції її вузького розуміння, тобто як сукупності нормативно-правових актів, якими регламентовано досліджувану сферу суспільних відносин. Це пов'язано зі тим, що всі інші можливі її змістовні компоненти, як то суб'єкти даних правовідносин, гарантовані напрями їх діяльності тощо, піддаються аналізу в межах відповідних підрозділів даної наукової праці.

З урахуванням чого, під правовими засадами реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами пропонуємо розуміти сукупність нормативно-правових актів, які встановлюють засоби та умови, що покликані забезпечити гарантовану державою можливість особи на отримання, на безоплатній для неї основі, правничої допомоги від адвокатів. З огляду на різноманітність суспільних відносин, що виникають і знаходять свій розвиток у зв'язку із забезпеченням реалізації права особи на отримання безоплатної правничої допомоги, правові засади реалізації гарантій надання такої допомоги будуть міститися в доволі значній кількості нормативно-

правових актів, систему яких можна розглянути з урахуванням багатьох критеріїв, як то: суб'єкт їх видання; напрям діяльності, що піддається нормативно-правовій регламентації; окремо взяті сфери, в межах яких реалізуються гарантії; тощо. Такі критерії без сумніву слід враховувати при здійсненні аналізу окремих з правових засад реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. При цьому як основний з таких критеріїв вважаємо за необхідне обрати юридичну силу окремо взятого нормативно-правового акта. Такий підхід в контексті дослідження правових засад реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами дозволить як дослідити систему таких актів як цілісне явище, так і встановити місце та значення в ній окремого з нормативно-правових актів.

Досліджуючи особливості гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами нами було зазначено, що однією з провідних з них є те, що такі гарантії первинно об'єктивізовано в акті найвищої юридичної сили – Конституції України від 28 червня 1996 року, в якій безпосередньо вказано, що кожен має право на професійну правничу допомогу, яка, в передбачених законодавством випадках, надається безоплатно [73]. Тобто Основний Закон України закріплює у цілому право особи на безоплатну правничу допомогу, не деталізуючи механізми його реалізації. Окрім цього в Конституції України закріплено ще ряд важливих правових засад реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами.

Зокрема мову слід вести про об'єктивізацію в її положеннях загальноправових принципів, на основі яких здійснюється надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, як то, наприклад: верховенство права (ст. 8); законність (ст. 19); рівність (ст. 24) тощо. Також слід вказати й на те, що в положеннях Основного Закону України в загальних рисах визначено правовий статус суб'єктів даних суспільних відносин: виключно законами України визначаються засади організації та діяльності адвокатури (п. 14 ч. 1 ст. 92); для надання професійної правничої допомоги в Україні діє

адвокатура (ст. 131-2) тощо. А також суб'єктів, діяльність яких спрямована на забезпечення функціонування досліджуваної сфери суспільних відносин: Верховну Раду України (Розділ IV); Президента України (Розділ V), Кабінет Міністрів України та інші органи виконавчої влади (Розділ VI). Також слід вказати й на те, що Конституція України є основою для прийняття всіх інших нормативно-правових актів, що закріплюють правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, оскільки згідно зі ст. 8, закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України й повинні відповідати їй. При цьому норми Конституції України є нормами прямої дії [73].

Наступна група нормативно-правових актів, які закріплюють правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами представлена міжнародними договорами України, які відповідно до приписів Закону України «Про міжнародні договори України» являють собою укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо) [198]. Міжнародні договори України, що закріплюють правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами доречно розділити в декілька груп, з огляду на специфіку нормативно-правової регламентації досліджуваної сфери суспільних відносин.

До першої з таких груп слід віднести ті міжнародні договори України, які на кшталт Основного Закону України визначають загальні питання надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, як то: закріплюють основоположні права, свободи та інтереси особи; визначають правові механізми їх охорони та захисту; у загальних рисах визначають правовий статус суб'єктів таких відносин; тощо. Як приклад таких міжнародних

договорів, що визначають правові засади надання безоплатної правничої допомоги адвокатами в загальних рисах слід назвати наступні: Загальну декларацію з прав людини від 10 грудня 1948 року [44], Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року [70]; Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року [69], Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 7 березня 1966 року [96]; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року [69], Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року [97]; тощо.

До другої групи міжнародних договорів України що закріплюють правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами слід віднести ті, що визначають окремі аспекти функціонування даної сфери суспільних відносин: закріплюють механізми доступу до безоплатної правничої допомоги; визначають окремі напрями їх реалізації; деталізують стандарти правового статусу адвокатів; тощо. Прикладом такого роду міжнародних договорів України можуть служити наступні нормативно-правові акти: Європейська угода про передачу заяв про правову допомогу від 27 січня 1977 року [42]; Резолюція Комітету Міністрів відносно безоплатної юридичної допомоги і консультування від 2 березня 1978 року [228]; Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 року [71]; Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи про ефективний доступ до права і правосуддя для найбільш вразливих від 8 серпня 1993 року [230]; Основні положення про роль адвоката, прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 року від 1 серпня 1990 року [106]; Основні принципи, що стосуються ролі юристів, прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам від 27 серпня 1990 року [107]; тощо.

Наприкінці, третю групу міжнародних договорів України, що визначають правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правової

допомоги адвокатами становлять двосторонні угоди, які передбачають гарантії надання правничої допомоги нашою державою у співробітництві з іншими країнами світу. Прикладом такого роду міжнародних договорів можуть служити наступні: Договір між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 7 липня 1993 року [34]; Договір між Україною та Республікою Грузія про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах від 9 січня 1995 року [37]; Договір між Україною та Естонською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах від 15 лютого 1995 року [35]; Договір між Україною та Латвійською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних, трудових та кримінальних справах від 23 травня 1995 року [34]; Угода між Україною та Турецькою Республікою про правову допомогу та співробітництво в цивільних справах від 23 листопада 2000 року [243]; Договір між Україною та Чеською Республікою про правову допомогу в цивільних справах від 28 травня 2001 року [38]; Договір між Україною та Об'єднаними Арабськими Еміратами про взаємну правову допомогу у цивільних та комерційних справах від 26 листопада 2012 року [36]; тощо.

Наступна група правових засад реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами сконцентрована в приписах численних законів України. У цьому контексті першочергово слід назвати Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» від 2 червня 2011 року [127], який визначає зміст права на правничу допомогу, порядок його реалізації, підстави і порядок надання безоплатної правової допомоги, державні гарантії щодо надання безоплатної правової допомоги, повноваження органів виконавчої влади у зазначеній сфері, порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з питань безоплатної правової допомоги [118]. Також базовим

в аспекті досліджуваного питання буде Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року [125], прийняття якого свого часу стало важливим кроком для реального утвердження принципу надання кожній особі кваліфікованої правничої допомоги, а також сприяло перетворенню адвокатури на ефективний інститут захисту прав, свобод та інтересів людини і громадянина [117]. При цьому, враховуючи значну кількість законів України, що визначають правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, аналіз їх приписів здійснено нами з урахуванням їх групової приналежності.

Зокрема, мову слід вести про групу законів України, які регламентують гарантії надання безоплатної правничої допомоги адвокатами в умовах запровадження правового режиму воєнного стану, унаслідок збройної агресії росії проти нашої держави, як то, наприклад: Закон України «Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією російської федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій» від 20 листопада 2024 року [205]; Закон України «Про соціальний захист та підтримку дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, та внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання соціальних послуг та виплат» від 8 жовтня 2024 року [211]; Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України» від 23 лютого 2023 року [192]; Закон України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» від 26 січня 2022 року [212]; Закон України

«Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року [142]; тощо.

Окрема група законів України визначає правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами стосовно певної категорії осіб, особливо тих, що потребують додатковий соціальний захист. Як приклад такого роду нормативно-правових актів слід назвати наступні: Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року [144]; Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 року [141]; Закон України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю» від 18 травня 2004 року [137]; Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21 червня 2001 року [214]; Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року [203]; Закон України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» від 16 листопада 2000 року [136]; Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 року [215]; тощо.

Наступна група законів України, що визначає правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги представлена тими, що регламентують найрізноманітніші суспільні відносини, в межах функціонування яких така допомога найбільш затребувана: Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року [147]; Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року [146]; Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 року [148]; Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 20 вересня 2011 року [207]; Закон України «Про біженців та осіб, які

потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року [128]; Закон України «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 року [208]; тощо.

Як ще одну групу законів України, слід розглянути ті, що закріплюють правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами з найрізноманітніших питань, як то: Закон України «Про адміністративну процедуру» від 17 лютого 2022 року [126]; Закон України «Про прожитковий мінімум» від 15 липня 1999 року [206]; Закон України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 року [189]; Закон України «Про публічні електронні реєстри» від 18 листопада 2021 року [209]; Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 року [145]; Закон України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 року [213]; Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12 лютого 2015 року [143]; Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року [138]; Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року [190]; Закон України «Про доступ до судових рішень» від 22 грудня 2005 року [139]; Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» від 15 травня 2003 року [135]; тощо.

Наприкінці, слід вказати на групу законів України, що визначають правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами та представлені актами кодифікованого законодавства або ж кодексами. Науковці відмічають, що акт кодифікованого законодавства або ж кодекс являє собою великий звідний акт, який детально та конкретно регулює визначену сферу суспільних відносин і безпосередньо є одним із джерел права. Він, підкреслює С.Г. Меленко, або повністю вміщує всі норми відповідної галузі законодавства, або ж містить основну за обсягом, найважливішу частину таких норм [94, с. 58–59]. Як приклад актів кодифікованого законодавства, що визначають правові засади реалізації

гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами слід назвати наступні: Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року [59]; Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року [78]; Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року [79]; Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року [247]; Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року [248]; Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року [20]; Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року [21]; Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року [57]; Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року [13]; Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року [238]; Кодекс України з процедур банкрутства від 18 жовтня 2018 року [58]; тощо

Як впливає з проведеного вище аналізу, на сьогодні можна назвати доволі значну кількість законів України, які в той чи інший спосіб визначають правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, з огляду на що вони були віднесені до відповідних груп. При цьому слід зазначити, що правові норми, що сконцентровані в приписах вищенаведених нормативно-правових актів, у більшості випадків, за своєю суттю будуть нормами, що належать до галузі адміністративного права, тобто адміністративно-правовими нормами. Досліджуючи адміністративно-правові засади взаємодії органів державної влади України у правоохоронній сфері О.М. Ярмачок цілком слушно зауважує, що під адміністративно-правовими нормами слід розуміти встановлені, санкціоновані або ратифіковані державою, формально визначені, юридично обов'язкові, охоронювані засобами державного примусу правила поведінки учасників суспільних відносин у сфері реалізації виконавчої влади та управлінської діяльності державних органів і органів місцевого самоврядування, які забезпечують умови реалізації учасниками своїх прав та виконання покладених на них обов'язків [257, с. 159]. Враховуючи те, що як ми відмічали раніше, однією з

особливостей гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами є те, що вони встановлюються в результаті здійснення державного регулювання даної сфери суспільних відносин, можна стверджувати, що адміністративно-правові норми будуть пронизувати майже всі з досліджуваних правових засад.

Також говорячи про значення адміністративно-правових норм в контексті визначення правових засад реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, слід навести позицію В.В. Конопльова, який підкреслює те, що вони займають особливе місце в системі права не тільки України, але й інших держав, оскільки вони регулюють особливі суспільні відносини – відносини у сфері державного управління, тобто забезпечують організацію і діяльність державного апарату, взаємовідносини людини і держави та ін. при цьому, підкреслює науковець, слід особливу увагу звернути на те, що в умовах адміністративної реформи адміністративно-правові норми повинні відіграти важливу роль в утвердженні того, що у взаємовідносинах людини з державою, в особі державних органів центральною постаттю виступає людина [72, с. 21]. Окрім цього, в контексті досліджуваного питання не можемо не відмітити й позицію Н.Ю. Задираки, який стверджує, що питання джерел права завжди були актуальними для адміністративного права, оскільки ця галузь, на відмінну від багатьох інших, не має єдиного кодифікованого акта. Норми адміністративного права містяться в нормативних актах, які приймаються парламентом, Президентом, урядом, центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування тощо [47, с. 13]. Разом із тим, найбільшої, так би мовити, концентрації адміністративно-правові норми, що визначають правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами знайшли в підзаконному рівні регламентації даної сфери суспільних відносин.

Так, аналізуючи підзаконний рівень здійснення правового регулювання відповідної сфери суспільних відносин, В.Б. Пчелін цілком влучно зауважує стосовно того, що рамки закону не дозволяють повною мірою передбачити весь комплекс ситуацій, що підлягають правовій регламентації. У зв'язку із чим законодавством передбачено можливість регулювати суспільні відносини на підзаконному нормативно-правовому рівні, що дозволяє, наприклад, оперативно визначити компетенцію різних органів управління, права й обов'язки державних службовців і громадян [221, с. 18]. Даний рівень нормативно-правової регламентації представлений сукупністю підзаконних нормативно-правових актів, що закріплюють правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, які, так само як і в наведеному вище випадку, мають бути проаналізовані з урахуванням юридичної сили окремого з них, що буде різнитися залежно від суб'єкта їх видання.

Так, у першу чергу, мову слід вести про правові акти Президента України, що закріплюють правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, який відповідно до ст. 106 Конституції України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази та розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України [73]. Так, з метою реалізації права особи на безоплатну правничу допомогу, передбаченого конституційними приписами, указом Президента України від 9 червня 2006 року № 509/2006 було затверджено Концепцію формування системи безоплатної правової допомоги в Україні, яка визначила загальні принципи формування і функціонування системи безоплатної правової допомоги в Україні, а також повного або часткового фінансування правової допомоги за рахунок коштів державного бюджету [74]. Також слід зазначити й на те, що указом Президента України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких указів Президента України» від 1 червня 2012 року № 374/2012 Кабінету Міністрів України було доручено

вирішити в установленому порядку питання щодо утворення координаційного центру з надання правової допомоги [134].

Серед інших важливих актів Президента України, що регламентують правові засади надання безоплатної правничої допомоги з найрізноманітніших питань, можна назвати наступні: указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023, яким затверджено Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки [193]; указ Президента України від 10 травня 2006 року № 361/2006, яким схвалено Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів [194]; указ Президента України від 28 грудня 2004 року № 1560/2004, яким затверджено Концепцію забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів [195]; указ Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021, яким затверджено Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки [216]; указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021, яким затверджено Національну стратегію у сфері прав людини [201]; тощо.

Окрім цього, серед підзаконних нормативно-правових актів, які визначають правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, слід вказати на акти Кабінету Міністрів України, який відповідно до приписів ст. 177 Конституції України в межах своєї компетенції видає постанови та розпорядження, які є обов'язковими до виконання [73]. Враховуючи повноваження Кабінету Міністрів України як вищого органу у системі органів виконавчої влади, що визначають значні та чисельні важелі впливу, пов'язані з регулюванням досліджуваної сфери суспільних відносин, на сьогодні можна назвати доволі значну кількість нормативно-правових актів, які прийняті ним задля визначення правових засад реалізації гарантій

надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, з огляду на що нами було віднесено окремі з таких актів у відповідні групи.

Зокрема, враховуючи те, що згідно з п. 9-1 Конституції України, Кабінет Міністрів України утворює, реорганізовує та ліквідовує відповідно до закону міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади [73], мову слід вести про нормативно-правові акти, положення яких закріплюють правовий статус суб'єктів досліджуваної сфери суспільних відносин та механізми його реалізації. Як приклад такого роду нормативно-правових актів слід навести наступні: постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 року № 1362, якою затверджено Порядок і умов проведення конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються для надання безоплатної вторинної правничої допомоги [163]; постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 року № 824, якою затверджено Типове положення про денний центр соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, а також Типове положення про спеціалізовану службу первинного соціально-психологічного консультування осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі [179]; постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 року № 655, якою затверджено Типове положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі [181]; постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 року № 228, якою затверджено Положення «Про Міністерство юстиції України» [154]; постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Координаційного центру з надання правничої допомоги та ліквідацію Центру правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції» від 6 червня 2012 року № 504, якою затверджено Положення «Про Координаційний центр з надання правничої допомоги» [218]; постанова Кабінету Міністрів України від 11 січня 2012 року № 8, якою

затверджено Порядок і умови укладення договорів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу [164]; постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг)» від 29 грудня 2009 року № 1417, якою затверджено Типове положення про територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг), а також визначено перелік соціальних послуг, умови та порядок їх надання структурними підрозділами територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) [28]; постанова Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 року № 310, яким затверджено Типове положення про СОС-дитяче містечко [182]; постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2005 року № 1291, якою затверджено затвердження Типового положення про соціально-реабілітаційний центр (дитяче містечко) [183]; постанова Кабінету Міністрів України від 28 січня 2004 року № 87, яким затверджено Типове положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей [185]; постанова Кабінету Міністрів України від 9 червня 1997 року № 565, якою затверджено Типове положення про притулок для дітей служби у справах дітей [217]; постанова Кабінету Міністрів України від 6 вересня 1996 року № 1072, якою затверджено Положення про центр медико-соціальної реабілітації дітей [156]; постанова Кабінету Міністрів України від 27 червня 2003 року № 987, якою затверджено Типове положення про центр реабілітації для осіб, які постраждали від торгівлі людьми [184]; тощо.

Дія окремої групи нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, які визначають правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, спрямована на визначення джерел фінансування даної сфери суспільних відносин, як то, наприклад: постанова Кабінету Міністрів України від 4 березня 2013 року № 130, якою затверджено Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для забезпечення надання безоплатної вторинної правничої

допомоги та послуг з медіації [161]; постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання оплати послуг перекладачів і медіаторів, які залучаються центрами з надання безоплатної правничої допомоги» від 19 січня 2024 року № 63 [30]; постанова Кабінету Міністрів України «Питання оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу» від 17 вересня 2014 року № 465, якою затверджено Порядок оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу [109]; тощо.

Також слід зазначити на нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, що визначають правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами в умовах правового режиму воєнного стану, спричиненого збройною агресією проти нашої держави. Серед таких нормативно-правових актів, як приклад, вважаємо за доречне назвати наступні: постанова Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2024 року № 1321, якою затверджено Примірне положення про центр допомоги врятованим [172]; постанова Кабінету Міністрів України «Про організацію діяльності та забезпечення функціонування центрів життєстійкості» від 23 січня 2024 року № 83, якою затверджено Порядок організації діяльності та забезпечення функціонування центрів життєстійкості [202]; постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання впровадження діяльності служб супроводу військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей» від 20 серпня 2024 року № 948, якою затверджено Порядок організації діяльності служб супроводу військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей [27]; тощо.

Наприкінці, слід навести нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, які визначають правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами з найрізноманітніших питань, як

то, наприклад: постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання щодо організації надання безоплатної первинної правничої допомоги органами місцевого самоврядування» від 13 жовтня 2023 року № 1088, якою затверджено Порядок залучення органами місцевого самоврядування адвокатів та інших фахівців у відповідній галузі права до надання безоплатної первинної правничої допомоги [32]; розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 червня 2023 року № 496-р, якою затверджено Державну цільову соціальну програму протидії торгівлі людьми на період до 2025 року [151]; розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану дій органів виконавчої влади з відновлення деокупованих територій територіальних громад» від 30 грудня 2022 року № 1219-р [153]; постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання визнання особою без громадянства» від 24 березня 2021 року № 317, якою затверджено Порядок розгляду заяв про визнання особою без громадянства [26]; постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 року № 658, якою затверджено Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі [160]; постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання залучення перекладачів (сурдоперекладачів) для забезпечення надання безоплатної вторинної правової допомоги» від 24 червня 2016 року № 401 [29]; постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 року № 1363, якою затверджено Порядок інформування центрів з надання безоплатної правничої допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [165]; постанова Кабінету Міністрів України «Про виконання на території України Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей» від 10 липня 2010 року № 795, якою затверджено Порядок виконання на території України Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей [130]; тощо.

Особливе місце серед нормативно-правових актів, які визначають правові засади реалізації гарантій безоплатної правничої допомоги адвокатами посідають ті, що прийняті Міністерством юстиції України, оскільки в їх положеннях у найбільш детальний спосіб визначено правові механізми функціонування даної сфери суспільних відносин, що буде мати наслідком і значну кількість такого роду нормативно-правових актів. Зокрема, мову слід вести про нормативно-правові акти даного органу державної влади, положення яких регламентують питання правового статусу суб'єктів досліджуваних суспільних відносин, як то наказ Міністерства юстиції України від 2 липня 2012 року № 967/5, яким затверджено Положення «Про центри з надання безоплатної правничої допомоги» [157], а також наказ Міністерства юстиції України «Питання розвитку системи безоплатної вторинної правової допомоги» від 10 березня 2015 року № 331/5, яким було створено відповідні територіальні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги [110].

Окрім цього слід назвати нормативно-правові акти, приписи яких встановлюють правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, що пов'язані з фінансовим забезпеченням такої діяльності, як то, наприклад наказ Міністерства юстиції України від 15 травня 2024 року № 1445/5, яким затверджено Методику розрахунку середньомісячного доходу для визначення належності осіб до суб'єктів права на безоплатну вторинну правничу допомогу [152]. Окрім цього мову слід вести й про кадрове забезпечення такої діяльності, що як приклад, врегульовано приписами наказу Міністерства юстиції України від 6 лютого 2024 року № 321/5, яким затверджено Порядок укладення контракту з директором центру з надання безоплатної правничої допомоги та типової форми такого контракту [171].

Значну увагу в приписах нормативно-правових актів Міністерства юстиції України, що визначають правові засади реалізації гарантій надання

безоплатної правничої допомоги адвокатами, присвячено питання інформаційно-аналітичного забезпечення такої діяльності. Прикладом такого роду нормативно-правових актів можуть служити наступні: наказ Міністерства юстиції України від 18 серпня 2023 року № 2994/5, яким затверджено Порядок подання електронного звернення про надання безоплатної вторинної правничої допомоги та копій документів, що підтверджують належність особи до однієї з категорій осіб, передбачених частиною першою статті 14 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», засобами електронного зв'язку [168]; наказ Міністерства юстиції України від 1 грудня 2021 року № 4293/5, яким затверджено Порядок обробки та захисту персональних даних, володільцем яких є Міністерство юстиції України [166]; наказ Міністерства юстиції України від 2 липня 2020 року № 2267/5, яким затверджено Порядок подання інформації з реєстру застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування центрам з надання безоплатної правничої допомоги [169]; наказ Міністерства юстиції України від 30 квітня 2015 року № 633/5, яким затверджено Порядок ведення Координаційним центром з надання правничої допомоги Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу [159]; тощо.

Також слід вказати й на ряд нормативно-правових актів Міністерства юстиції, що закріплюють правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами з найрізноманітніших питань, як то, наприклад: наказ Міністерства юстиції України від 21 грудня 2017 року № 4125/5, яким затверджено Стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесах та представництва у кримінальному процесі [175]; наказ Міністерства юстиції України від 31 серпня 2021 року № 3058/5, яким затверджено Порядок прийняття і оброблення повідомлень про випадки затримання осіб, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді

тримання під вартою, опрацювання постанов/ухвал про залучення захисника відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням або проведення окремої процесуальної дії регіональними/міжрегіональними центрами з надання безоплатної правничої допомоги [149]; наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження положень про програми диференційованого виховного впливу на засуджених» від 16 травня 2016 року № 1418/5 [158]; наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження форми акта надання безоплатної вторинної правничої допомоги та додатків до нього» від 16 жовтня 2014 року № 1702/5 [188]; наказ Міністерства юстиції України від 25 лютого 2014 року № 386/5, яким затверджено стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі [176]; тощо.

Окремо слід зазначити на нормативно-правові акти Міністерства юстиції України, що визначають правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, та прийнятті спільно з іншими суб'єктами, відповідальними за належне функціонування досліджуваної сфери суспільних відносин. Прикладом такого роду нормативно-правових актів можуть служити наступні: спільний наказ Міністерства юстиції України, Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України від 26 липня 2024 року № 2218/5/180/523/352-Н/1306, яким затверджено Порядок реалізації пілотного проєкту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус) [170]; спільний наказ Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора від 22 липня 2024 року № 2176/5/501/176, яким затверджено Порядок реалізації пілотного проєкту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення» [210]; спільний наказ Офісу

Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України «Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність» від 1 червня 2023 року № 150/445/2077/5/187 Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність, яким затверджено Порядок реалізації пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність, а також План заходів з реалізації пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність [150]; тощо.

Серед підзаконних нормативно-правових актів, що закріплюють правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами слід назвати ті, що було прийнято Координаційним центром з надання правової допомоги. Серед таких актів слід назвати наказ Координаційного центру з надання правової допомоги «Деякі питання прийняття та оброблення центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги повідомлень про випадки затримання осіб» від 30 серпня 2013 року № 35, яким затверджено Тимчасовий порядок дій уповноважених службових осіб (чергових) центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги у разі надходження телефонних та письмових повідомлень про випадки затримання осіб від суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу, близьких родичів та членів їх сімей [31]. Також наказом Координаційного центру з надання правової допомоги від 9 червня 2017 року № 149 було затверджено Типове положення про відділ правової інформації та консультацій місцевого центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, Типове положення про відділ організації надання безоплатної вторинної правової допомоги та роботи з адвокатами місцевого центру з

надання безоплатної вторинної правової допомоги, Типове положення про відділ представництва місцевого центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, Типове положення про відділ правопросвітництва та взаємодії з суб'єктами надання безоплатної первинної правової допомоги місцевого центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, Типове положення про бюро правової допомоги, Типове положення про відділ фінансів, контрактно-договірної роботи та бухгалтерського обліку місцевого центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, Типове положення про відділ організаційної роботи, юридичного забезпечення діяльності та персоналу місцевого центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, Типове положення про відділ підтримки та розвитку інфраструктури місцевого центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги [180].

Особливе місце серед правових засад реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами посідають правові акти органів адвокатського самоврядування. Як приклад такого роду правових актів, слід назвати наступні: Правила адвокатської етики, затверджені Звітно-виборчим з'їздом адвокатів України від 09 червня 2017 року [122]; рішення Ради адвокатів України «Про затвердження Порядку підвищення професійного рівня адвокатів України в новій редакції» від 13 грудня 2024 року № 90 [167]; рішення Ради адвокатів України «Про поважність причин неявки адвоката в судові засідання, слідчі дії тощо під час воєнного стану» від 16–17 листопада 2022 року № 148 [204]; рішення Ради адвокатів України «Про затвердження роз'яснення щодо можливості адвокатам здійснювати представництво інтересів клієнтів на підставі договору, вчиненого в електронній формі, а також необхідності надання клієнтом згоди на розкриття конфіденційної інформації» від 4 листопада 2022 року № 121 [174]; рішення Ради адвокатів України «Щодо недопущення порушень права адвоката на ефективну участь в процесі при здійсненні адвокатської діяльності в суді» від 2 серпня 2022

року № 63 [253]; рішення Ради адвокатів України «Про затвердження Стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесі та представництва у кримінальному процесі» від 23 вересня 2017 року № 219 [177]; рішення Ради адвокатів України від 30 серпня 2014 року № 120, яким затверджено Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність [155]; тощо.

Отже, як випливає з аналізу вищенаведеного матеріалу, на сьогодні можна назвати доволі значну кількість нормативно-правових актів, що визначають правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, що свідчить про багатогранність досліджуваної сфери суспільних відносин. При цьому в таких правових засадах найбільш сконцентровано адміністративно-правові норми, що обумовлює й вказує на особливе місце таких норм серед них. З урахуванням наведеного, нормативно-правові акти, що визначають правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами проаналізовані нами з урахуванням їх групової приналежності:

1) за їх юридичною силою: Конституція України, міжнародні договори України; закони України та акти кодифікованого законодавства; підзаконні нормативно-правові акти;

2) з огляду на суб'єкта їх прийняття: акти Верховної Ради України; акти Президента України; акти Кабінету Міністрів України; акти Міністерства юстиції України, в тому числі прийнятті спільно з іншими суб'єктами; акти Координаційного центру з надання правової допомоги; акти органів адвокатського самоврядування;

3) залежно від напрямку забезпечення діяльності щодо надання безоплатної правничої допомоги адвокатами: акти з питань кадрового, інформаційно-аналітичного, фінансового тощо забезпечення;

4) залежно від напрямку нормативної регламентації реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами: акти, що закріплюють правовий статус суб'єктів даних суспільних відносин та гарантії його реалізації; акти, що визначають гарантії діяльності щодо надання безоплатної правничої допомоги по окремим напрямкам; акти, що встановлюють гарантії дотримання прав, свобод та інтересів особи; акти, що визначають гарантії спільної діяльності суб'єктів даних суспільних відносин; акти, що регламентують гарантії надання безоплатної правничої допомоги адвокатами в умовах запровадження правового режиму воєнного стану, спричиненого збройною агресією проти нашої держави.

Висновки до розділу 1

Акцентовано увагу на тому, що інститут безоплатної правничої допомоги не отримав свого належного закріплення в приписах національного законодавства, що становлять нормативно-правову основу функціонування досліджуваної сфери суспільних відносин. При цьому відмічено, що такі основи є одним з провідних чинників, що визначають правову природу надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, оскільки закріплюють як підстави та порядок її надання, так і інші, не менш важливі, правила поведінки суб'єктів таких суспільних відносин.

До особливостей правової природи надання безоплатної правничої допомоги адвокатами: перебуває в стадії свого становлення та розвитку, що пов'язано з поступовою заміною інститутом надання правничої допомоги інституту надання правової допомоги; підстави та порядок надання безоплатної правничої допомоги регламентовано значною кількістю нормативно-правових актів, що в сукупності визначають правові засади функціонування даної сфери суспільних відносин.

Наголошено, що при здійсненні правового регулювання суспільних відносин, що виникають і знаходять свій розвиток у зв'язку з наданням адвокатами безоплатної правничої допомоги, уповноважені державою суб'єкти застосовують норми права, що належать до найрізноманітніших галузей – адміністративного права, кримінального та кримінального процесуального права, цивільного та цивільного процесуального права, господарського та господарського процесуального права, тощо. Разом із тим відмічено, що досліджувана сфера суспільних відносин найбільш підпадає під регулюючий вплив адміністративно-правових норм, що також вказує на особливості правової природи надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. З огляду на це наголошено, що питання, пов'язані з визначенням правових засад надання безоплатної правничої допомоги адвокатами та встановлення серед них місця адміністративно-правових норм, враховуючи важливість цього аспекту, будуть проаналізовані нами в межах окремого підрозділу представленого наукового дослідження.

З'ясовано, що під наданням безоплатної правничої допомоги адвокатами слід розуміти регламентовану приписами чинного національного законодавства, професійну, гарантовану державою діяльність адвокатів щодо надання за рахунок визначених законодавством джерел фінансування правничих послуг, що забезпечує захист прав, свобод та інтересів особи, яка перебуває у складній правовій ситуації, відповідно до чітко окреслених законодавством умов та підстав та на безоплатній основі для неї.

Обґрунтовано, що правову природу надання безоплатної правової допомоги характеризують наступні чинники: 1) перебуває в стадії свого становлення та розвитку, що пов'язано з поступовою заміною інститутом надання правничої допомоги інституту надання правової допомоги; 2) підстави та порядок надання безоплатної правничої допомоги регламентовано значною кількістю нормативно-правових актів, що в сукупності визначають правові засади функціонування даної сфери

суспільних відносин; 3) діяльність адвокатів щодо надання безоплатної правничої допомоги є професійною і гарантованою державою; 3) фінансування надання безоплатної правничої допомоги здійснюється за рахунок визначених законодавством джерел фінансування; 4) захист прав, свобод та інтересів особи, яка перебуває у складній правовій ситуації, здійснюється відповідно до чітко окреслених законодавством умов та підстав; 5) надання безоплатної правничої допомоги здійснюється на безоплатній основі для особи, яка її отримує; 6) державою закріплюється система юридичних гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами; 7) надання безоплатної правничої допомоги адвокатами має власну інституційну складову як систему суб'єктів даних суспільних відносин.

Встановлено, що під гарантіями надання безоплатної правничої допомоги слід розуміти визначену на нормативно-правовому рівні сукупність засобів та умов, покликаних забезпечити гарантовану державою можливість особи на отримання на безоплатній для неї основі правничої допомоги від адвокатів.

Аргументовано, що гарантії надання безоплатної правничої допомоги мають ряд суттєвих особливостей, що відрізняє їх від схожих правових явищ і процесів, серед яких вважає за доречно назвати наступні: 1) об'єктивізовані в приписах нормативно-правового акта найвищої сили – Основного Закону України; 2) визначенні як на рівні спеціального закону, покликаного здійснювати нормативну регламентацію даних суспільних відносин – Законі України «Про безоплатну правничу допомогу», так і в приписах інших численних актах чинного національного законодавства, особливе місце серед яких посідають кодифіковані нормативно-правові акти; 3) їх реалізація та належне здійснення забезпечено діяльністю уповноважених суб'єктів по найрізноманітнішим напрямам – фінансове, інформаційно-аналітичне, кадрове тощо забезпечення; 4) встановлюються в результаті здійснення державного регулювання даної сфери суспільних відносин; 5) закріплюють і

визначають особливості правового статусу суб'єктів даних суспільних відносин; 6) їх дія спрямована на охорону й захист прав, свобод та інтересів вразливих категорій населення; 7) завдяки їм визначаються відповідні правові процедури, дія яких спрямована на забезпечення реалізації конституційного права особи на отримання безоплатної правничої допомоги; 8) такі гарантії мають динамічний характер та адаптивність до кризових явищ і процесів.

Доведено, що до юридичних гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами слід віднести наступні: доступність (економічна, фізична, інформаційна) та недопущення дискримінації; гарантії обумовлені дією принципу верховенства права та законності; етичні гарантії; гарантії забезпечення стандартів якості надання безоплатної правничої допомоги; гарантоване державне фінансування надання безоплатної правничої допомоги; забезпечення незалежності адвокатів і неприпустимість втручання в їх професійну діяльність з надання безоплатної правничої допомоги; конфіденційність надання безоплатної правничої допомоги та забезпечення дотримання адвокатської таємниці; наявність механізмів притягнення особи до юридичної відповідальності в разі порушення законодавства про надання безоплатної правничої допомоги адвокатами; безперервність надання безоплатної правничої допомоги адвокатами; застосування спеціальних заходів безпеки, у передбачених законодавством випадках; забезпечення оскарження рішень щодо надання безоплатної правничої допомоги, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб в адміністративному та/або судовому порядку.

Відмічено, що під правовими засадами реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами пропонуємо розуміти сукупність нормативно-правових актів, які встановлюють засоби та умови, що покликані забезпечити гарантовану державою можливість особи на отримання, на безоплатній для неї основі, правничої допомоги від адвокатів. З огляду на різноманітність суспільних відносин, що виникають і знаходять свій розвиток

у зв'язку із забезпеченням реалізації права особи на отримання безоплатної правничої допомоги, правові засади реалізації гарантій надання такої допомоги будуть міститися в доволі значній кількості нормативно-правових актів, систему яких можна розглянути з урахуванням багатьох критеріїв, як то: суб'єкт їх видання; напрям діяльності, що піддається нормативно-правовій регламентації; окремо взяті сфери, в межах яких реалізуються гарантії; тощо. Такі критерії без сумніву слід враховувати при здійсненні аналізу окремих з правових засад реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. При цьому як основний з таких критеріїв обрано саме юридичну силу окремо взятого нормативно-правового акта.

Акцентовано увагу на тому, що сьогодні слід виділити значну кількість нормативно-правових актів, що визначають правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, що свідчить про багатогранність досліджуваної сфери суспільних відносин. При цьому в таких правових засадах найбільш сконцентровано адміністративно-правові норми, що обумовлює й вказує на особливе місце таких норм серед них. З урахуванням наведеного, нормативно-правові акти, що визначають правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами проаналізовані нами з урахуванням їх групової приналежності:

- 1) за їх юридичною силою: Конституція України, міжнародні договори України; закони України та акти кодифікованого законодавства; підзаконні нормативно-правові акти;) з огляду на суб'єкта їх прийняття: акти Верховної Ради України; акти Президента України; акти Кабінету Міністрів України; акти Міністерства юстиції України, в тому числі прийнятті спільно з іншими суб'єктами; акти Координаційного центру з надання правової допомоги; акти органів адвокатського самоврядування; 3) залежно від напрямку забезпечення діяльності щодо надання безоплатної правничої допомоги адвокатами: акти з питань кадрового, інформаційно-аналітичного, фінансового тощо забезпечення; 4) залежно від напрямку нормативної регламентації реалізації

гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами: акти, що закріплюють правовий статус суб'єктів даних суспільних відносин та гарантії його реалізації; акти, що визначають гарантії діяльності щодо надання безоплатної правничої допомоги по окремим напрямам; акти, що встановлюють гарантії дотримання прав, свобод та інтересів особи; акти, що визначають гарантії спільної діяльності суб'єктів даних суспільних відносин; акти, що регламентують гарантії надання безоплатної правничої допомоги адвокатами в умовах запровадження правового режиму воєнного стану, спричиненого збройною агресією проти нашої держави.

РОЗДІЛ 2.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА СИСТЕМА ГАРАНТІЙ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ АДВОКАТАМИ

2.1. Інституційна складова гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами

Суспільні відносини, що виникають і знаходять свій розвиток у зв'язку з реалізацією гарантованого Основним Законом України [73] права особи на отримання безоплатної правничої допомоги є складним і багатоаспектним правовим явищем. Сторонами таких суспільних відносин є не тільки особа, яка потребує безоплатної правничої допомоги та власне адвокат, який її надає у законодавчо встановленому порядку та підставах. Складність таких суспільних відносин обумовлена необхідністю залучення значної кількості правових інституцій, функціонування яких спрямовано на забезпечення та гарантування надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, а також на визначення й налагодження правових механізмів їх взаємодії. Зокрема, необхідно забезпечити доступність правничих послуг для всіх осіб незалежно від їхнього фінансового становища. Окрім цього, це має охоплювати механізми контролю якості наданих правничих послуг, що може включати регулярні оцінки роботи адвокатів, їх навчання та підвищення кваліфікації. Також, важливо мати й чіткі правила та процедури, які встановлюють особливості надання безоплатної правничої допомоги, аби уникнути можливих зловживань та забезпечити справедливість і прозорість процесу отримання такої допомоги.

З огляду на вищенаведене, особливого значення набувають питання встановлення інституційної складової гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, яка може бути представлена системою уповноважених державою суб'єктів, які мають компетенцію як у сфері

надання такої допомоги, так і щодо забезпечення функціонування досліджуваних суспільних відносин у цілому. Так, науковці, досліджуючи сутність та особливості інституційної складової функціонування відповідної сфери суспільних відносин, розуміють під нею саме суб'єктів таких відносин, прикладом чого можуть слугувати наступні позиції:

- досліджуючи особливості громадянства у механізмі захисту прав людини, О.І. Радченко вказує на те, що в Європі двома ключовими елементами Міжнародного конвенційно-інституційного механізму є Конвенція про захист прав людини 1950 року (конвенційна складова зазначеного механізму) та Європейський суд з прав людини (інституційна складова зазначеного механізму) [224, с. 392];

- у монографічній праці «Адміністративно-правовий механізм реалізації правоохоронної функції держави» О.І. Безпалова вказує на те, що до елементів, що входять до механізму реалізації правоохоронної функції держави належить зокрема інституційна складова, яка представлена власне суб'єктами реалізації правоохоронної функції держави [5, с. 50];

- під час аналізу особливостей функціонування механізмів децентралізації та взаємодії органів виконавчої влади у сфері охорони правопорядку Я.В. Мельник вказує на їх інституційну складову, розуміючи під нею суб'єктів формування та реалізації державної політики у правоохоронній сфері, до яких належать не лише правоохоронні органи, а й усі суб'єкти публічного управління на усіх адміністративно-територіальних рівнях, що здійснюють свої функції у правоохоронній сфері, зокрема органи місцевого самоврядування та громадськість [95, с. 45];

- досліджуючи поняття та сутність механізму державного регулювання в галузі транспорту О. Брусакова вказує на те, що частиною такого механізму є інституційна складова, яка представлена системою суб'єктів публічного та приватного права, що були спеціально створені державою для регулювання

авіаційної галузі або їм були делеговані певні повноваження в цій сфері [10, с. 120];

- аналізуючи місце Національного антикорупційного бюро України в системі суб'єктів запобігання корупції Я.І. Маслова вказує на те, що інституційна складова механізму запобігання та протидії корупції є ширшою категорією, оскільки виходить за межі діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції, шляхом врахування інших органів, основними завданнями яких є формування та реалізація антикорупційної політики [93, с. 491].

З огляду на вищенаведені позиції можна стверджувати, що під інституційною складовою гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами слід розуміти визначену на нормативно-правовому рівні систему суб'єктів, діяльність яких спрямована на забезпечення та гарантування реалізації права особи на отримання в законодавчо визначених випадках відповідного різновиду правничих послуг на безоплатній для неї основі. Такий підхід стосовно розуміння сутності інституційної складової гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами вказує на значну кількість уповноважених державою суб'єктів, діяльність яких в той чи інший спосіб, пов'язана як з безпосередньо наданням безоплатної правничої допомоги, так із забезпеченням сталого функціонування даної сфери суспільних відносин.

Зокрема, з огляду на проведені раніше дослідження правових засад реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, можна стверджувати про наявність системи суб'єктів, як інституційної складової даної сфери суспільних відносин, діяльність яких спрямована на забезпечення найрізноманітніших напрямів, як то кадрове, інформаційно-аналітичне, фінансове тощо забезпечення надання такої допомоги, що здійснюється ними шляхом видання відповідних нормативно-правових актів.

З урахуванням чого слід назвати загальнодержавних суб'єктів, які приймаючи відповідний нормативно-правовий акт, визначають правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами.

Серед таких суб'єктів слід назвати Верховну Раду України, до повноважень якої в контексті забезпечення реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, як свідчить аналіз приписів ст. 85 Конституції України, належать наступні: внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених законодавством; прийняття законів; затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього, контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання; розгляд і прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України; здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до законодавства; надання законом згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України [73].

Також слід вказати на повноваження Президента України, здійснюючи які він забезпечує реалізацію гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. Серед таких повноважень, як впливає з аналізу ст. 106 Конституції України, вважаємо за доречне назвати наступні: зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності цій Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності; підписує закони, прийняті Верховною Радою України; має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України; видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України [73].

Особливе місце в системі досліджуваних суб'єктів посідає Кабінет Міністрів України, оскільки наділяється найрізноманітнішими повноваженнями щодо забезпечення реалізації гарантій надання безоплатної

правничої допомоги адвокатами. Так, відповідно до ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» від 27 лютого 2014 року Кабінет Міністрів України наділений наступними повноваженнями у сфері правової політики, законності, забезпечення прав і свобод людини та громадянина: забезпечує проведення державної правової політики; здійснює контроль за додержанням законодавства органами виконавчої влади, їх посадовими особами, а також органами місцевого самоврядування з питань виконання ними делегованих повноважень органів виконавчої влади; створює умови для вільного розвитку і функціонування системи юридичних послуг та правової допомоги населенню; здійснює заходи щодо забезпечення функціонування системи безоплатної правничої допомоги; забезпечує соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких згідно із Законом України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» [212] встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України [191].

Як впливає з аналізу вищенаведених законодавчих приписів, вказана група суб'єктів забезпечення реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, може бути позначена як загальнодержавна з огляду на те, що даний напрям їх діяльності не є основним, а обумовлений необхідністю здійснення державного управління як даною сферою суспільного життя, так і багатьма іншими. У зв'язку з чим слід вказати на суб'єктів, як інституційну складову гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, для яких забезпечення функціонування досліджуваної сфери суспільних відносин є одним з основних напрямів діяльності.

Серед таких суб'єктів слід назвати органи та підрозділи Міністерства юстиції України, яке відповідно до приписів Положення «Про Міністерство юстиції України», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 року № 228 є головним органом у системі центральних органів

виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, державну політику з питань банкрутства та державну політику у сфері запобігання неплатоспроможності боржників, у сфері нотаріату, організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), державної реєстрації актів цивільного стану, державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, державної реєстрації обтяжень рухомого майна, державної реєстрації юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, фізичних осіб – підприємців та відокремлених підрозділів юридичної особи, утвореної відповідно до законодавства іноземної держави, реєстрації статуту територіальної громади м. Києва, реєстрації статутів Національної академії наук та національних галузевих академій наук, у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, з питань утримання військовополонених, у сфері правової освіти населення; забезпечує формування державної політики у сфері архівної справи і діловодства та створення і функціонування державної системи страхового фонду документації; забезпечує реалізацію державної політики у сфері стягнення в дохід держави активів осіб, щодо яких застосовано санкції [154].

З наведеного слідує, що до сфери відповідальності Міністерства юстиції України належить значна кількість питань, пов'язаних із забезпеченням функціонування найрізноманітніших суспільних відносин, в тому числі щодо формування та реалізації даним центральним органом виконавчої влади політики забезпечення реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. При цьому, як впливає з аналізу положень вищенаведеного нормативно-правового акта, серед основних завдань Міністерства юстиції України, що характеризують даний орган державної влади як повноцінного суб'єкта досліджуваної сфери суспільних відносин, виокремлено завдання щодо здійснення загального управління у сфері надання безоплатної первинної правничої допомоги та

безоплатної вторинної правничої допомоги [154]. На додаток слід вказати на повноваження Міністерства юстиції України як суб'єкта забезпечення реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами: взаємодіє з центральними органами виконавчої влади з питань реалізації Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» [127]; затверджує нормативно-правові акти з питань функціонування системи надання безоплатної правничої допомоги та надання такої допомоги відповідно до закону; бере участь у розробленні та розповсюдженні освітніх програм у сфері захисту прав, свобод і законних інтересів громадян; надає роз'яснення з питань, пов'язаних з діяльністю Міністерства юстиції України, його територіальних органів, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління Міністерства юстиції України, а також стосовно актів, які ним видаються; аналізує результати діяльності та вживає заходів для підвищення ефективності функціонування територіальних органів, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління Міністерства юстиції України; відповідає за впровадження та функціонування системи безоплатної вторинної правничої допомоги; приймає рішення про утворення територіальних відділень Координаційного центру з надання правничої допомоги; забезпечує підвищення професійного рівня працівників центрів з надання безоплатної правничої допомоги; встановлює порядок ведення Координаційним центром з надання правничої допомоги Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу [154].

У цілому Міністерство юстиції України, як впливає з аналізу вищенаведених нормативно-правових приписів, відповідальне за належну реалізацію права особи на безоплатну правничу допомогу, що надається адвокатами та забезпечується шляхом створення та підтримки мережі правничої допомоги. Зокрема, повноваження щодо загального управління у сфері надання безоплатної первинної правничої допомоги та безоплатної

вторинної правничої допомоги Міністерство юстиції України здійснює за участю Координаційного центру з надання правничої допомоги, що належить до сфери його управління [154], який слід розглядати як одного з провідних суб'єктів досліджуваної сфери суспільних відносин, як інституційну складову гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами.

Так, постановою Кабінету Міністрів України «Про утворення Координаційного центру з надання правничої допомоги та ліквідацію Центру правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції» від 6 червня 2012 року № 504 було створено Координаційний центр з надання правничої допомоги (далі – Координаційний центр) з віднесенням його до сфери управління Міністерства юстиції України, а також затверджено Положення «Про Координаційний центр з надання правничої допомоги». Як випливає з аналізу приписів даного нормативно-правового акта, Координаційний центр є державною установою і належить до сфери управління Міністерства юстиції України, що утворений з метою формування та забезпечення функціонування в Україні ефективної системи надання безоплатної правничої допомоги, забезпечення її доступності та якості надання послуг [218]. При цьому, аналіз приписів вищенаведеного нормативно-правового акта свідчить про значну кількість основних завдань Координаційного центру в досліджуваній сфері, з огляду на що вважаємо за доречно розглянути їх з урахуванням їх групової приналежності. Зокрема, мову слід вести про наступні групи завдань Координаційного центру як інституційної складової гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами:

- 1) завдання щодо забезпечення діяльності надання безоплатної правничої допомоги адвокатами по відповідним напрямам: організаційне, експертно-аналітичне, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення здійснення повноважень Міністерству юстиції України у сфері надання безоплатної правничої допомоги; забезпечення проведення конкурсів

міжрегіональними/регіональними центрами з надання безоплатної правничої допомоги з метою залучення адвокатів для надання безоплатної вторинної правничої допомоги; формування і ведення у встановленому порядку Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу; формування і ведення у встановленому порядку Реєстру медіаторів, які залучаються центрами з надання безоплатної правничої допомоги; забезпечення функціонування та розвитку комплексної інформаційно-аналітичної системи забезпечення надання безоплатної правничої допомоги; організація підвищення кваліфікації адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу [218];

2) визначення правових засад реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами: внесення на розгляд Міністра юстиції пропозицій щодо формування та реалізації державної політики у зазначеній сфері; розроблення та подання на затвердження Міністерству юстиції України стандартів якості надання безоплатної правничої допомоги; розроблення та затвердження правил проведення медіації відповідно до законодавчих вимог [218];

3) інші завдання, пов'язані із забезпеченням реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами: проведення аналізу практики правозастосування з питань надання безоплатної правничої допомоги; управління системою надання безоплатної вторинної правничої допомоги; надання методичної допомоги органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування з питань, що стосуються надання безоплатної первинної правничої допомоги [218].

Наступна група досліджуваної системи суб'єктів, як інституційної складової гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, представлена власне суб'єктами надання безоплатної правничої допомоги. Так, як впливає з комплексного аналізу ч. 1 ст. 9, ч. 1 ст. 15 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», суб'єктами надання безоплатної

правничої допомоги є: органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; центри з надання безоплатної правничої допомоги; спеціалізовані установи з надання безоплатної первинної правничої допомоги, утворені органами місцевого самоврядування з урахуванням потреб територіальної громади; юридичні особи приватного права, які мають право надавати правничу допомогу, залучені органами місцевого самоврядування у встановленому законом порядку; адвокати та інші фахівці у відповідній галузі права, залучені органами місцевого самоврядування у встановленому законом порядку; адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу [127]. Тобто в такому випадку мова йде про всіх без винятку суб'єктів надання безоплатної правничої допомоги і відповідних правничих послуг у її межах.

Разом із тим, з огляду на специфіку досліджуваного питання, для нас інтерес становлять ті суб'єкти, що можуть бути визначення як інституційна складова гарантій надання безоплатної правничої допомоги саме адвокатами. З огляду на що вважаємо за доречне поділити їх у дві групи. До першої з таких груп досліджуваних суб'єктів як інституційної складової гарантій надання безоплатної правничої допомоги, на нашу думку, слід віднести власне адвокатуру, яка відповідно до ст. 2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року є недержавним самоврядним інститутом, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому законодавством. При цьому адвокатуру України складають всі адвокати України, які мають право здійснювати адвокатську діяльність. З метою забезпечення належного здійснення адвокатської діяльності, дотримання гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних прав адвокатів, забезпечення високого професійного рівня адвокатів та вирішення питань дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні діє адвокатське

самоврядування [125]. З чого слідує, що однією з основних інституційних складових гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами є адвокатура України, яка складається з власне адвокатів та органів адвокатського самоврядування. З огляду на важливість питання щодо визначення сутності та значення даної інституційної складової, воно буде проаналізовано нами в межах окремого підрозділу представленого наукового дослідження.

До другої групи суб'єктів надання безоплатної правничої допомоги, як інституційної складової гарантій такої діяльності, вважаємо за доречне віднести тих з них, які в межах функціонування даної сфери суспільних відносин взаємодіють з адвокатами внаслідок чого залучають їх до реалізації даного напрямку діяльності. Так, у першу чергу, серед таких суб'єктів слід вказати на центри з надання безоплатної правничої допомоги. Відповідно до ст. 16 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» Міністерство юстиції України утворює регіональні (республіканський (Автономної Республіки Крим), обласні, Київський та Севастопольський міські), місцеві (районні, міжрайонні, міські, міськрайонні, міжрайонні та районні у містах) та міжрегіональні (повноваження яких поширюються на декілька адміністративно-територіальних одиниць) центри з надання безоплатної правничої допомоги. Центри з надання безоплатної правничої допомоги є територіальними відділеннями Координаційного центру з надання правничої допомоги і утворюються з урахуванням потреб відповідних адміністративно-територіальних одиниць та забезпечення доступу осіб до безоплатної правничої допомоги [127].

Як зазначено в Положенні «Про центри з надання безоплатної правничої допомоги», затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 2 липня 2012 року № 967/5, центри з надання безоплатної правничої допомоги утворюються, реорганізуються та ліквідовуються Міністерством юстиції України за пропозицією Координаційного центру з урахуванням

потреб відповідної адміністративно-територіальної одиниці та забезпечення доступу осіб до безоплатної правничої допомоги і є територіальними відділеннями Координаційного центру. При цьому під час виконання функцій з надання безоплатної правничої допомоги центри взаємодіють зокрема з органами адвокатського самоврядування [157]. Як інституційна складова гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами центри з надання безоплатної правничої допомоги можуть бути охарактеризовані з огляду на їх численні повноваження, якими вони наділяються в межах функціонування даної сфери суспільних відносин, які згруповані нами наступним чином:

1) повноваження, що пов'язані з інформаційним забезпеченням такої діяльності: отримують від адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу, інформацію про надання такої допомоги; отримують від адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу, інформацію про надання такої допомоги; подають клопотання до Координаційного центру про виключення адвоката з Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу [157];

2) повноваження, пов'язані з фінансовим забезпеченням такої діяльності: забезпечують оплату послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу в установленому порядку; приймають подані адвокатами акти надання безоплатної вторинної правничої допомоги з відповідними додатками, здійснюють перевірку їх комплектності, правильності розрахунку розміру винагороди та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу, у разі необхідності спільно з адвокатами приводять їх у відповідність до встановлених вимог, забезпечують підписання і затвердження прийнятих актів надання безоплатної вторинної правничої допомоги з відповідними додатками [157];

3) повноваження, пов'язані з кадровим забезпеченням такої діяльності: організовують підвищення кваліфікації адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу, працівників регіональних/міжрегіональних та місцевих центрів; приймають рішення про заміну адвоката, припинення надання безоплатної вторинної правничої допомоги у випадках, передбачених законодавством, у разі якщо відповідні доручення видані цими центрами; укладають договори з адвокатами, включеними до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу, в установленому порядку [157];

4) контрольно-наглядові повноваження: здійснюють моніторинг дотримання адвокатами стандартів якості надання безоплатної правничої допомоги та у разі отримання згоди відповідного суб'єкта права на безоплатну вторинну правничу допомогу - оцінювання якості її надання; забезпечують посвідчення довіреностей, виданих адвокатам/працівникам центру суб'єктами права на безоплатну вторинну правничу допомогу, за зверненнями яких прийнято рішення про надання такої допомоги [157];

5) інші повноваження, пов'язані з забезпеченням реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами: взаємодіють з іншими суб'єктами надання безоплатної первинної правничої допомоги, здійснюють їх координацію на відповідній території, надають органам місцевого самоврядування консультаційно-методичну допомогу з питань утворення спеціалізованих установ, які надають безоплатну первинну правничу допомогу, залучення до її надання юридичних осіб приватного права, адвокатів та інших фахівців у відповідній галузі права; видають доручення адвокатам для надання безоплатної вторинної правничої допомоги суб'єктам відповідного права, визначеним законодавством, скасовують у разі необхідності такі доручення в установленому порядку; забезпечують складання документів процесуального характеру та здійснення представництва інтересів особи, засудженої до покарання у вигляді

позбавлення волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або обмеження волі, за зверненням такої особи або за ухвалою суду в судах, інших органах державної влади, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, видають та скасовують доручення адвоката для надання безоплатної вторинної правничої допомоги таким особам [157].

Окрім цього, мову слід вести про органи місцевого самоврядування. Відповідно до приписів Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об’єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [199]. Відповідно до ч. 7 ст. 12 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» органи місцевого самоврядування можуть укладати з адвокатами та іншими фахівцями у відповідній галузі права договори про надання безоплатної первинної правничої допомоги на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці [127]. Постановою Кабінету Міністрів України від 13 жовтня 2023 року № 1088 затверджено Порядок залучення органами місцевого самоврядування адвокатів та інших фахівців у відповідній галузі права до надання безоплатної первинної правничої допомоги, який встановлює механізм залучення органами місцевого самоврядування адвокатів та інших фахівців у відповідній галузі права до надання безоплатної первинної правничої допомоги з урахуванням потреб відповідної адміністративно-територіальної одиниці та з метою забезпечення доступу осіб до безоплатної первинної правничої допомоги. Предметом договору є надання адвокатами або іншими фахівцями у відповідній галузі права правничих послуг, саме: надання правової інформації; надання консультацій і роз’яснень з правових

питань; складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру); надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правничої допомоги та медіації [32].

Слід зазначити, що органи місцевого самоврядування можуть утворювати спеціалізовані установи з надання безоплатної первинної правничої допомоги з урахуванням потреб територіальної громади, яких з огляду на приписи п. 4 ч. 1 ст. 9 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» слід розглядати як окрему групу досліджуваної системи суб'єктів як інституційної складової надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. Це пов'язано із тим, що в межах надання ними безоплатної правничої допомоги доволі часто виникає необхідність залучення саме адвоката задля посилення професійної складової такої діяльності. Прикладом такого роду суб'єктів, як інституційної складової гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами можуть служити наступні [67]:

- притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, який відповідно до Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 року № 655 є спеціалізованою службою підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, насильства, зокрема сексуального, пов'язаного із збройним конфліктом. Серед напрямів діяльності даного суб'єкта називається зокрема: забезпечення захисту прав та інтересів постраждалих осіб шляхом надання відповідних послуг, а також співпраці з іншими суб'єктами надання комплексної допомоги постраждалим особам; організація надання юридичних послуг (консультацій, правової допомоги у підготовці документів, необхідних для захисту прав та законних інтересів постраждалих осіб), інформування про можливість отримання безоплатної правової допомоги відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» [127];

надання інформаційних та інших консультативних послуг, необхідних для комплексної допомоги постраждалим особам, зокрема інформації про їх права і можливості отримання дієвої допомоги [181];

- денний центр соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, який відповідно до Типового положення про денний центр соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 року № 824 є спеціалізованою службою підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, насильства, зокрема сексуального, пов'язаного із збройним конфліктом. При цьому денний центр створюється для надання комплексної соціально-психологічної та первинної правової допомоги, а також соціальних послуг постраждалим особам, у тому числі у випадках, коли такі особи звернулися разом із дитиною, та для забезпечення їм (за потреби) можливості короткострокового або цілодобового перебування у спеціально обладнаному при денному центрі приміщенні, що забезпечене комунальними послугами і призначене для надання постраждалим особам, які звернулися до такого центру, послуг короткострокового або цілодобового перебування [179];

- центр допомоги врятованим, метою діяльності якого відповідно до Примірного положення про центр допомоги врятованим, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2024 року № 1321 є надання консультаційних послуг, соціально-психологічної допомоги постраждалим особам, а також сприяння в забезпеченні реалізації їх прав відповідно до законодавства. При цьому серед основних завдань даного суб'єкта завдання щодо: інформування постраждалих осіб про отримання ними безоплатної правничої допомоги відповідно до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» [127]; видання постраждалим особам

направлення до центру з надання безоплатної правничої допомоги або звернення до центру з надання безоплатної правничої допомоги щодо можливості надання його працівниками такої допомоги в приміщенні центру, якщо постраждалі особи не мають можливості самостійно відвідати центр з надання безоплатної правничої допомоги [172];

- центри життєстійкості, які згідно з приписами Порядку організації діяльності та забезпечення функціонування центрів життєстійкості, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 січня 2024 року № 83 є приміщенням будівлі (споруди), в яких створено умови зокрема для організації прийому отримувачів послуг з надання безоплатної первинної правничої допомоги відповідно до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу». При цьому управління центром життєстійкості та визначення порядку забезпечення його функціонування здійснюються виконавчим органом сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її утворення) ради, а в разі його відсутності – військовою адміністрацією населеного пункту відповідно до законодавства про місцеве самоврядування [202];

- територіальний центр надання соціальних послуг, який відповідно до Типового положення про територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2009 року № 1417 є бюджетною установою, рішення щодо утворення, ліквідації або реорганізації якої приймає місцевий орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування. При цьому даний суб'єкт утворюється для надання соціальних послуг громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, за місцем проживання, в умовах стаціонарного, тимчасового або денного перебування [28].

Як впливає з аналізу вищенаведеного переліку останній з названих суб'єктів досліджуваної системи як інституційної складової гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, може створюватися як за

рішення органів місцевого самоврядування, так і відповідного органу виконавчої влади, що вказує на ще одну групу таких суб'єктів. Так, дещо схожий за вищенаведений напрям діяльності буде реалізовуватися ще однією групою досліджуваної групи суб'єктів, які входять до складу органів виконавчої влади та згідно з приписами п. 1 ч. 1 ст. 9 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» [127] можуть бути охарактеризовані як інституційна складова надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. Як приклад таких суб'єктів слід навести наступних з них:

- служби супроводу військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей, серед основних напрямів діяльності яких відповідно до приписів Порядку організації діяльності служб супроводу військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2024 року № 948 є: забезпечення сприяння у вирішенні проблемних питань соціального захисту та відновлення соціальних і родинних зв'язків військовослужбовцями, особами рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейськими, які звільнені з полону (примусовій ізоляції), сприяє у відновленні ними особистих документів, отриманні первинної правничої допомоги відповідно до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» [127]; налагоджує та підтримує взаємодію з іншими суб'єктами з надання робіт і послуг, правничої та інших видів допомоги, аналізує та оцінює ефективність надання допомоги військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейським та членам їх сімей [27];

- соціально-реабілітаційний центр (дитяче містечко), який згідно з Типовим положенням про соціально-реабілітаційний центр (дитяче містечко), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2005 року № 1291 є закладом соціального захисту для проживання дітей-сиріт та

дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, що опинились у складних життєвих обставинах, безпритульних дітей віком від 3 до 18 років, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової, інших видів допомоги та подальшого влаштування дітей [183].

- центр соціально-психологічної реабілітації дітей, який відповідно до Типового положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 січня 2004 року № 87 є закладом соціального захисту, що створюється для тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей віком від 3 до 18 років, які опинились у складних життєвих обставинах, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги [183];

- центр реабілітації для осіб, які постраждали від торгівлі людьми, який відповідно до Типового положення про центр реабілітації для осіб, які постраждали від торгівлі людьми, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 червня 2003 року № 987 є спеціалізованим закладом, діяльність якого спрямована на надання комплексу соціально-реабілітаційних послуг та організацію подання медичної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми, для виведення їх з кризового психологічного стану. При цьому серед функцій центру називаються такі: організовує надання постраждалим особам психологічних і юридичних послуг, інформує таких осіб про можливість отримання безоплатної правової допомоги відповідно до законодавства [184].

Отже, як впливає з аналізу вищенаведених позицій, інституційна складова гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами представлена чисельними суб'єктами, які не тільки надають відповідні правничі послуги, а й у цілому відповідальні за належне функціонування даної сфери суспільних відносин по найрізноманітнішим напрямам [67]. З огляду на що такі суб'єкти досліджені нами як система, що утворена з:

1) суб'єктів, які забезпечують та гарантують надання безоплатної правничої допомоги адвокатами: а) загальнодержавні суб'єкти – Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України; б) суб'єкти, відповідальні за формування та реалізацію державної політики у сфері надання безоплатної правничої допомоги адвокатами – Міністерство юстиції України, Координаційний центр з надання правничої допомоги [260];

2) суб'єктів надання безоплатної правничої допомоги: а) адвокатура – адвокати, органи адвокатського самоврядування; б) суб'єкти, які взаємодіють з адвокатами внаслідок чого залучають їх до реалізації безоплатної правничої допомоги – центри з надання безоплатної правничої допомоги, органи місцевого самоврядування;

3) суб'єкти соціального та правового захисту, які в межах надання безоплатної правничої допомоги взаємодіють з адвокатами:

а) спеціалізовані установи – притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі; денний центр соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі; центр допомоги врятованим; центри життєстійкості; територіальний центр надання соціальних послуг; тощо [260];

б) суб'єкти, створені в складі органів виконавчої влади – служби супроводу військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей; соціально-реабілітаційний центр (дитяче містечко); центр соціально-психологічної реабілітації дітей; центр реабілітації для осіб, які постраждали від торгівлі людьми; тощо [260].

2.2. Поняття та зміст організаційно-правових та функціональних гарантії надання безоплатної правничої допомоги адвокатами

На сьогоднішній день існує багато правових елементів та явищ, які забезпечують надання безоплатної правничої допомоги представниками адвокатури. Одними з найважливіших виступають спеціальні гарантії, що є неоднорідними між собою, адже приймають організаційно-правовий та функціональний характер. Свого часу, відомий філософ Дж. Локк встановив, що гарантування є основною метою держави, саме держава є гарантом прав і свобод людини. Гарантованість свободи у державі, за точкою зору Дж. Локка, забезпечується наявністю визначеного і загального для всіх громадянського закону, компетентного і безстороннього правосуддя і, нарешті, владної публічної сили, здатної запроваджувати в життя справедливі судові рішення. Закони, що видаються в державі верховною (законодавчою) владою, повинні, відповідно до вчення Дж. Локка, відповідати велінням природного закону (закону природи), передбаченим ним природженим і невідчужуваним правам і свободам людини. Така відповідність громадянського закону природному закону, врахування у першому вимог другого, виступає як критерій вірності і справедливості встановлюваного в державі закону [92, с.13]. Отже, гарантії в праві – це закріплені в положеннях законодавства України умови, фактори та засоби, які забезпечують можливість повноцінної реалізації суб'єктивних прав та обов'язків у відповідних сферах суспільно-правових відносин. При цьому гарантії поділяються на різновиди, відповідно до характеру притаманних їм елементів, зокрема в розрізі піднятої у роботі проблематики йдеться про організаційно-правові та функціональні гарантії

Так, розкриваючи сутність організаційно-правових гарантій, перш за все, слід звернути увагу на сутнісний зміст категорії «організація». Поняття «організація», пише О.М. Бандурка, в сучасній науці має декілька смислових значень. По-перше, під організацією розуміється стан системи, призначеної

для рішення конкретних задач або виконання функцій, визначеного метою. По-друге, організація розуміється як функція управління поряд з іншими його функціями: плануванням, мотивацією, обліком, контролем, оцінкою та іншими. По-третє, організація — це група людей, діяльність яких свідомо координується для досягнення загальних цілей. Організація у всіх перерахованих смислових визначеннях є предметом вивчення управлінської науки та співвідноситься з категорією «управління» [4]. Г.Л. Монастирський вважає, що поняття «організація» можна розглядати в широкому сенсі з кількох позицій. По-перше, це внутрішня впорядкованість, узгодженість і взаємодія автономних частин у межах цілісної системи, яка визначається її структурою. По-друге, організацію можна розуміти як сукупність процесів або дій, що сприяють встановленню й удосконаленню зв'язків між частинами єдиного цілого. По-третє, вона може означати об'єднання людей, які спільно реалізують певну програму або мету, дотримуючись встановлених правил і процедур. Якщо перші два визначення характеризують організацію як загальне явище, яке відображає як її стан, так і динамічний процес, то останнє має більш вузький соціальний контекст, стосуючись людських організацій. Таким чином, організація в найширшому розумінні — це як впорядкований стан складових системи, так і процес їх об'єднання у функціональну єдність. На основі цього Г.Л. Монастирський виокремлює два основні підходи до визначення організації. Перший розглядає її як систему, що забезпечує внутрішню узгодженість, взаємодію та порядок, які визначаються структурою та цілями. Другий підхід трактує організацію як процес, що складається з низки цілеспрямованих дій, спрямованих на формування необхідних зв'язків. Визначення кількісних і якісних просторово-часових зв'язків є ключовим аспектом організації як процесу. Саме поєднання природних організаційних механізмів і свідомої діяльності людини, що аналізуються крізь призму накопиченого досвіду, формує основу теорії організації та визначає її місце в системі наукового знання [99, с.62].

Організаційно-правові гарантії в тлумаченні С.П. Коталейчука – це врегульована нормами права систематична організаторська діяльність державних суспільних інституцій, у сфері правотворчості, правореалізації та правоохорони з метою створення сприятливих умов для реального користування громадянами своїми правами і свободами [76, с.127]. Схожу але більш широку позицію займає В.І. Козлов, на думку якого організаційно-правові гарантії – це врегульована нормами права систематична організаторська діяльність держави та відповідних її органів, посадових осіб, громадських організацій щодо створення сприятливих умов для реального користування громадянами своїми правами і свободами. Систему цих гарантій становить діяльність органів державної влади: Верховної Ради України, Уповноваженого Верховною Радою України з прав людини, Президента України, Конституційного Суду України, органів правосуддя та інших правоохоронних органів, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, політичних партій та громадських організацій [61, с.124]. В.А. Рудик пише про те, що організаційно-правові гарантії – це заснована на праві діяльність відповідних державних органів, підприємств, установ і організацій та інших суб'єктів, спрямована на створення організаційно та фінансово-правових умов для здійснення людьми своїх прав та досягнення суб'єктивних інтересів [233, с.9]. Ю.М. Фролов під організаційно–правовими гарантіями економічних запропонував розуміти систематичну організаторську діяльність держави, її органів, посадових осіб, громадських організацій і політичних партій, засобів масової інформації, а також міжнародних правозахисних організацій у сфері правотворчості, правозастосування, правової охорони, спрямованої на створення сприятливих умов для реального користування громадянами своїми економічними правами та свободами [245].

Досліджуючи організаційно-правові гарантії в сфері діяльності депутатів місцевих рад О.В. Чернецька визначила їх, як необхідні умови та засоби, які забезпечують сприятливий режим депутатської діяльності з метою реалізації власних функцій та повноважень. Вони забезпечують організаційний механізм взаємодії депутатів місцевих рад з іншими суб'єктами конституційно-правових відносин, встановлюючи такі форми і методи взаємодії, які спрямовані, перш за все, на забезпечення ефективного виконання депутатами місцевих рад своїх прав та обов'язків [249, с.12].

О.О. Реєнт в контексті аналізу організаційно-правових гарантій на право депутатської недоторканості визначив їх, як необхідні умови, що забезпечують особам, обраним у Верховну Раду України, сприятливий режим діяльності для безперешкодного і ефективного здійснення їх прав та обов'язків [225, с.139]. Наукового вивчення також отримали функціональні гарантії. Наприклад, С.С. Аскеров розкриває їх зміст з огляду на сферу роботи органів судочинства та наголошує, що вони мають забезпечувати як об'єктивну, так і суб'єктивну безсторонність суддів, що виражається в: 1) формуванні такого порядку відбору, призначення судді, який не викликає сумнівів у його прихильності тільки до інтересів правосуддя, а не до політичних, корпоративних або інших інтересів та виключає будь-які форми дискримінації; 2) формуванні такого порядку здійснення повноважень судді, який забезпечує стан незалежності і виключає можливість звільнення з посади не з причин неспроможності виконувати свої обов'язки судді або за поведінку, що робить його не відповідним займаній посаді; 3) формуванні такого порядку здійснення суддею своєї діяльності, який виключає можливість тиску на суддю у питаннях його кар'єри; 4) визнанні і дотриманні державою суддівського імунітету; 5) виділенні необхідних ресурсів, що забезпечують функціонування судової системи [3, с.90-91]. Окреслюючи гарантії правового статусу Рахункової палати в Україні В.І. Невідомий виділив в окрему групу функціональні, які на його думку означають

недопущення або обмеження впливу на діяльність органу в сфері здійснення контрольних повноважень [102, с.123].

Звернути увагу необхідно на позицію Н.О. Максименцевої, яка до функціональних гарантій забезпечення екологічної безпеки у сфері поводження з небезпечними відходами віднесла регламентовані правовими нормами процедури, в яких реалізується спеціальна правосуб'єктність державних, самоврядних органів, громадських організацій щодо попередження негативного впливу небезпечних відходів на життя та здоров'я людей і навколишнє природне середовище. До таких правових механізмів у сфері поводження з небезпечними відходами, на її думку, доцільно відносити наступні: прогнозування (планування); стандартизацію й нормування; державний облік та паспортизація відходів, ведення реєстрів об'єктів поводження з відходами, ведення кадастрів небезпечних відходів; ліцензування та надання дозволів; здійснення експертизи; інформування; ідентифікацію об'єктів поводження з небезпечними відходами, декларування безпеки таких об'єктів, контроль та нагляд, моніторинг у цій сфері [91, с.63].

Вищенаведене надає теоретичну основу для побудови понять організаційно-правових та функціональних гарантій в сфері надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. Дані групи умов схожі між собою кінцевою метою, яка полягає у забезпеченні практичної сторони вираження правничої допомоги. Саме вони відповідають за те, щоб надання останньої відповідало нормам чинного законодавства України та сприяло реалізації прав та законних інтересів людини і громадянина. В той же час, їх внутрішня сутність відмінна. На наш погляд, організаційно-правовими гарантіями надання безоплатної правничої допомоги адвокатами є групи визначених законодавством структурно-управлінських та юридичних умов, факторів і засобів, які забезпечують існування та роботу інституційної складової надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. В свою чергу, функціональні гарантії є законодавчо визначеними, спеціальними

процедурними умовами, факторами та засобами, що забезпечують законність та якість процесу надання безоплатної правничої допомоги адвокатами [65].

Для глибшого розуміння сутності кожної групи гарантій, звернемося до їх конкретних прикладів. Так, першою організаційною гарантією необхідно виділити нормативне закріплення можливості кожного громадянина отримати безоплатну правничу допомогу. Згідно до положень Конституції України від 28.06.1996 №254к/96-ВР кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав [73].

Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» уточнює положення Основного Закону. Відповідно до статті 3 документу право на безоплатну правничу допомогу [127]. Нормативне закріплення права на отримання безоплатної правничої допомоги має важливий організаційний характер, адже визначає обов'язок держави відповідним чином забезпечити реалізацію фізичними особами даної правомочності за рахунок наділення спеціальними повноваженнями та зобов'язаннями представників адвокатського корпусу, а також інших суб'єктів.

Наступною організаційно-правовою гарантією виступає інституційне забезпечення надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. Слово «інституція» (від латинського «*institutio*» – настановлення) означає: 1) назву елементарних посібників римських юристів, що давали систематичний огляд чинного, переважно приватного, права; 2) термін, що використовується як форма слова «інститут» для визначення якихось органів або установ [114, с.197]. На думку О.В. Федорчак, інституційне забезпечення розкривається у широкому та вузькому розуміннях. Згідно до першого це динамічний процес формування інституцій (правила, які сформовані формальними і неформальними утвореннями) та інститутів (організацій). У вузькому розумінні інституційне забезпечення – це сукупність організацій,

закладів і установ різного рівня і статусу, які забезпечують реалізацію державної політики у різних сферах [244].

Розглядаючи інституційне забезпечення в сфері функціонування сукупного фінансового потенціалу країни О.В. Портна визначила категорію, як систему взаємопов'язаних складових, об'єднаних функцією впорядкування руху фінансових потоків та ресурсів на цілі національної економіки. Ефективне функціонування сукупного фінансового потенціалу країни можливі завдяки злагодженому задіянню всіх елементів фінансово-економічної системи. Інституційне забезпечення функціонування сукупного фінансового потенціалу країни, на її думку, поєднує такі складові, як: 1) державне, що включає державні інституції та забезпечує наявність правових умов; 2) суспільне, що включає неурядові організації (інститути громадянського суспільства), недержавні інституції та забезпечує наявність організаційних умов [115]. Б.О. Логвиненко під інституційним механізмом забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб пропонує розуміти ієрархічну систему органів різних гілок влади і сукупність інститутів громадянського суспільства, які у межах повноважень та своєї компетенції мають і реалізують конкретні завдання щодо забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Органи публічної влади залежно від обсягу повноважень, що стосуються забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, науковець поділяє на ті які спеціально створені для забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб (Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб); на ті, для яких ця діяльність має важливе значення (Президент України, Кабінет Міністрів України, Міністерство соціальної політики України, органи місцевого самоврядування) і на ті, для яких така діяльність не є визначальною (суди, правоохоронні органи) [85]. Отже, інституційне забезпечення, як гарантія надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, передбачає створення та підтримку роботи владно-управлінської

архітектури в межах даної сфери суспільно-правових відносин. Вона складається із двох груп взаємопов'язаних між собою спеціалізованих інституцій: 1) суб'єкти безпосереднього надання правничої допомоги; 2) спеціально уповноважені органи державної влади та місцевого самоврядування, які здійснюють загальне управління системою безоплатної правничої допомоги.

Третя організаційно-правова гарантія – це державне фінансування надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. Вказаний момент має чітке юридичне відображення у Законі України «Про безоплатну правничу допомогу». Відповідно до статті 29 документу фінансування безоплатної первинної правничої допомоги здійснюється за рахунок видатків Державного бюджету України на утримання відповідних органів виконавчої влади, центрів з надання безоплатної правничої допомоги, місцевих бюджетів та інших джерел. В свою чергу, фінансування безоплатної вторинної правничої допомоги здійснюється за рахунок видатків Державного бюджету України [127].

За цією організаційно-правовою гарантією ресурсна основа надання безоплатної правничої допомоги адвокатами повністю формується державою або місцевою владою. Це запорука безперервності фінансування даного сектору. Відповідні бюджети приймаються систематично, а видатки з них плануються заздалегідь в рамках спеціального процесу. Вказаний момент підтверджується Бюджетним кодексом України від 08.07.2010 №2456-VI згідно до положень якого бюджет – це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду [13].

Останньою гарантією першої групи слід вважати функціонування Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу (далі

– Реєстр). Це база даних представників адвокатури, які можуть залучатись до надання безоплатної вторинної правничої допомоги на підставі договору укладеного в порядку Постанови КМУ «Про затвердження Порядку і умов укладення договорів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу» від 11.01.2012 №8. Постанова затверджує, що предметом такого договору є надання адвокатами за дорученням безоплатної вторинної правничої допомоги, що включає наступні види правничих послуг: 1) захист; 2) здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на таку допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; 3) складення документів процесуального характеру. Договір укладається з адвокатом, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально або в організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання та включений до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу [164].

В свою чергу, згідно до Наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку ведення Координаційним центром з надання правничої допомоги Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу» від 30.04.2015 №633/5 внесення відомостей до Реєстру здійснюється на підставі отриманих протоколів відповідних конкурсних комісій, що утворюються регіональними / міжрегіональними центрами з надання безоплатної правничої допомоги для проведення конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються для надання правничої допомоги, протягом п'яти робочих днів з моменту їх надходження [159].

Прийняття рішення даними комісіями про надання адвокату права бути залученим для надання безоплатної правничої допомоги відбувається з огляду на Постанову КМУ «Про затвердження Порядку і умов проведення конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються для надання безоплатної вторинної правничої допомоги». Порядок вимагає обов'язкової оцінки адвоката за такими критеріями: стаж адвокатської діяльності; наявність або

відсутність застосування до адвоката дисциплінарних стягнень; результат проходження дистанційного курсу; мотивація до надання безоплатної правничої допомоги; комунікабельність; емоційна врівноваженість; вміння адвоката представити приклади надання ним правничої допомоги [163].

Таким чином, функціонування Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу забезпечує: по-перше, гарантовану реалізацію останньої виключно представниками адвокатури, правовий статус яких підтверджено документально; по-друге, долучення до безоплатної правничої допомоги тих представників адвокатського корпусу, які готові до цього з огляду на професійні та морально-ділові якості.

Прикладом функціональних гарантій є наявність спеціальних стандартів якості надання правничої допомоги адвокатами. Їх затверджено Наказом Міністерства юстиції України «Про затвердження Стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесах та представництва у кримінальному процесі» від 21.12.2017 №4125/5, що є комплексом основних характеристик моделі гарантованого державою захисту, передбачених міжнародними правовими актами, законодавством України, у межах яких та з урахуванням узгодженої правової позиції із суб'єктом права на безоплатну вторинну правову допомогу адвокат є незалежним в обранні правової позиції для здійснення активного та розумного захисту прав, свобод та законних інтересів всіма не забороненими законом способами. Метою розроблення і впровадження Стандартів є: своєчасне та якісне надання в необхідному обсязі безоплатної вторинної правової допомоги; забезпечення ефективного використання коштів державного бюджету, виділених на оплату діяльності адвокатів з надання безоплатної вторинної правової допомоги; методична підтримка та підвищення професійного рівня адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу. Дотримання Стандартів є обов'язковим для адвокатів при наданні ними безоплатної вторинної правової допомоги. За порушення

Стандартів адвокати відповідають в обсязі, встановленому законодавством та умовами контракту (договору) з центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Оцінювання якості надання адвокатами безоплатної вторинної правової допомоги здійснюють відповідно до Стандартів комісії, утворені для цієї мети радами адвокатів регіонів, за поданням відповідних центрів у встановленому порядку. Моніторинг якості надання адвокатами безоплатної вторинної правової допомоги здійснюють Координаційний центр з надання правової допомоги та регіональні центри [175].

Згідно до наведеної гарантії особа, реалізуючи право на безоплатну правничу допомогу адвокатом, отримує юридичні послуги відповідної якості, оснований на чіткому переліку нормативно-встановлених вимог і правил, від яких представники адвокатури не можуть відступати в своїй діяльності.

Іншою функціональною гарантією надання безоплатної правничої допомоги адвокатами є можливість оскарження рішень щодо надання безоплатної правничої допомоги, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Порядок оскарження в кожному окремому випадку є варіативний. Наприклад, відмова органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, спеціалізованої установи з надання безоплатної первинної правничої допомоги, посадових і службових осіб у наданні безоплатної первинної правничої допомоги може бути оскаржена в адміністративному порядку відповідно до Закону України «Про адміністративну процедуру» від 17.02.2022 №2073-IX та/або до адміністративного суду. В свою чергу, рішення центру з надання безоплатної правничої допомоги про відмову в наданні безоплатної вторинної правничої допомоги можуть бути оскаржені виключно в суді. При цьому, якщо таке рішення прийнято з підстав, по-перше, неналежності особи, яка звертається за допомогою до категорій осіб, які мають на неї право (діти, особи відносно яких застосовано адміністративне затримання, адміністративний арешт, затримані в порядку

визначеному Кримінальним процесуальним кодексом тощо), по-друге, вимоги особи щодо захисту стосуються вчинення дій чи підготовки документів, що не передбачені законодавством, по-третє, використання особи всіх національних засобів правового захисту у справі, з якої звертається за наданням безоплатної вторинної правничої допомоги, таке рішення може бути оскаржене разом з поданням відповідною особою позовної заяви про захист або відновлення її прав у спорі (справі), для вирішення якого така допомога запитувалася, до суду, в який подана така позовна заява. Така скарга розглядається судом протягом п'яти днів з дня її надходження до суду. У разі необхідності така скарга може бути розглянута в судовому засіданні з викликом позивача та/або представника центру з надання безоплатної правничої допомоги [127].

Проведений у даному дисертаційному підрозділі наукових аналіз дає змогу констатувати, що надання безоплатної правничої допомоги адвокатами на сьогоднішній день одночасно забезпечено організаційно-правовими (нормативно-правове закріплення права кожного громадянина на отримання відповідної допомоги; інституційне забезпечення; державне фінансування надання безоплатної правничої допомоги адвокатами; функціонування Реєстру адвокатів, які надають таку допомогу) та функціональними (наявність спеціальних стандартів якості надання правничої допомоги адвокатами; можливість оскарження рішень щодо надання безоплатної правничої допомоги, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб) гарантій. В своїй єдності вказані гарантії передбачають умови, фактори та засоби, за рахунок яких будуються адміністративні основи надання безоплатної правничої допомоги представниками адвокатури, а також забезпечено законність та якість її надання.

2.3. Органи адвокатського самоврядування як суб'єкт забезпечення реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами

Органи адвокатського самоврядування відіграють важливу роль у сфері забезпечення діяльності адвокатів, робота яких відображає загальний стан забезпечення конституційного принципу існування України саме як правової держави. В.Д. Левчук зазначає, що правова держава є такою формою організації і діяльності державної влади, що будується у взаєминах з індивідами та їх об'єднаннями на основі норм права. Тобто це держава, в якій, на основі діючого закону, реально забезпечується здійснення прав, свобод, законних інтересів людини і громадянина, окремих груп людей і громадянського суспільства в цілому, де держава і людина несуть взаємну відповідальність згідно із чинним правовим законом [82, с.121]. Отже, забезпечення реального втілення прав, свобод, законних інтересів людини є ключовою ознакою правової держави. Саме в цьому знаходить свій прояв адвокатура, адже її призначенням є захист, представництво та надання інших видів правничої допомоги [125]. Н.І. Бочуляк відмічає, що сучасна українська адвокатура – це організоване співтовариство українських адвокатів, визначальною метою якого є захист прав та свобод членів громадянського суспільства, всіх його суб'єктів, надання їм правничої допомоги у всіх сферах життєдіяльності. Місія адвокатури – правоохоронна діяльність, захист прав і законних інтересів громадян та організацій. Правова держава має бути зацікавлена в тому, щоб інститут адвокатури був високопрофесійним, відтак повинна: гарантувати незалежність адвокатури та доступність правничої допомоги; сприяти реалізації заходів щодо підвищення кваліфікації адвокатів; вживати відповідних заходів щодо захисту адвокатів від необґрунтованих обмежень в їхній професійній діяльності, різних

переслідувань [9, с.15]. Отже, належність України до правової держави не є можливою без розвинутого інституту адвокатури.

Слід погодитися з тим, що інститут адвокатури в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина виступає одним із засобів для самообмеження державної влади шляхом створення та активного функціонування незалежного правозахисного інституту, що є активним актором процесу реалізації основної конституційної функції держави – реалізація та захист прав і свобод людини і громадянина. Конституційно-правовий статус адвокатури дозволяє їй активно забезпечувати прав не тільки кожної особи, але й усього громадянського суспільства, ефективно реалізувати правозахисну функцію держави шляхом забезпечення належної взаємодії в діяльності органів державної влади та громадянського суспільства [6, с.46-47]. В даному контексті доцільно підкреслити той факт, що в Україні ще триває процес розбудови правової держави, для якої головним завданням є захист особи, прав і свобод людини, в тому числі національних меншин, додержання законів тощо. Характер правової держави має бути забезпечений додержанням принципів верховенства права в усіх сферах соціального життя, обов'язковістю закону для всіх державних органів, громадських організацій, офіційних осіб та громадян, захистом і гарантією свобод особи, її прав, інтересів, честі й гідності, взаємною відповідальністю особи і держави, контролем і ефективним наглядом держави за дотриманням законів та нормативних актів тощо [82, с.123]. Робота адвокатури є індикатором побудови правової держави, адже правова допомога в сучасних умовах соціально-економічного розвитку – постійний процес, адже щоденно люди потребують послуг зі складання різного роду правових документів, представництва інтересів в суді або ж просто отримання правових консультацій чи роз'яснень від кваліфікованих правників. Нажаль, фінансове становище не завжди дозволяє особі оплатити послуги правового характеру, тому держава гарантувала на законодавчому

рівні можливість надання правової допомоги на безоплатній основі для окремих категорій громадян [98, с.75]. Безоплатна правова допомога є не «милостиню», а безпосереднім обов'язком держави насамперед по відношенню до громадян та до цивілізованих країн, з якими Україна перебуває у взаємодії та які сприймають її як правову державу.

Адвокат або працівник центру з надання безоплатної правничої допомоги, який надає безоплатну вторинну правничу допомогу, зобов'язаний: 1) неухильно дотримуватися вимог Конституції України, Закону, міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та інших нормативно-правових актів; 2) надавати якісно та в необхідному обсязі безоплатну вторинну правничу допомогу; 3) приймати до провадження справи осіб, які потребують безоплатної вторинної правничої допомоги, відповідно до рішень, прийнятих центром з надання безоплатної правничої допомоги, про уповноваження працівника; 4) не розголошувати конфіденційну інформацію про особу, яка стала відомою у зв'язку з наданням безоплатної вторинної правничої допомоги [127]. Перелічені обов'язки мають доволі загальний характер та орієнтують адвокатів на додержання принципів верховенства права та законності.

Задля забезпечення гарантування якісного надання безоплатної правової допомоги затверджено Стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги, які є комплексом основних характеристик моделі гарантованого державою захисту, передбачених міжнародними правовими актами, законодавством України, у межах яких та з урахуванням узгодженої правової позиції із суб'єктом права на безоплатну вторинну правову допомогу адвокат є незалежним в обранні правової позиції для здійснення активного та розумного захисту прав, свобод та законних інтересів всіма не забороненими законом способами. Означені стандарти ґрунтуються на принципах верховенства права, законності, незалежності адвокатської діяльності, конфіденційності, уникнення конфлікту інтересів,

пріоритету інтересів клієнта, компетентності та добросовісності у виконанні адвокатом своїх професійних обов'язків [175].

Слід погодитися з тим, що стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги для адвоката – це готовий алгоритм дій під час захисту, представництва. Це уніфікація дій адвоката, який співпрацює з системою безоплатної правничої допомоги. Додатковий інструмент при обґрунтуванні своєї позиції. Захист від необґрунтованих претензій, звинувачень у неякісній роботі. Для клієнта стандарти якості надання – це гарантія якості правничих послуг, які він отримає. Це захист від неякісної роботи адвоката. Дотримання стандартів якості для держави – це забезпечення надання безоплатної правничої допомоги на належному рівні на території всієї України [241].

Н.П. Шестерніна справедливо зазначає, що держава, гарантуючи доступ громадян до інституту безоплатної правової допомоги (як первинної, так і вторинної), має забезпечити належний рівень її якості, що є показником виконання центрами з надання безоплатної правової допомоги виконання функції держави у цій сфері і цілеспрямованого використання коштів Державного бюджету, за рахунок якого здійснюється фінансування надання такої допомоги. Механізм здійснення моніторингу якості надання безоплатної вторинної правової допомоги адвокатами має дуальний характер, оцінювання якості надання адвокатами безоплатної вторинної правової допомоги здійснюють відповідно до Стандартів комісії, утворених для цієї мети радами адвокатів регіонів, за поданням відповідних центрів у встановленому порядку. Моніторинг якості надання адвокатами безоплатної вторинної правової допомоги здійснюють Координаційний центр із надання правової допомоги та регіональні центри [252, с.124]. Таким чином, механізм забезпечення реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами включає правове закріплення такої допомоги, визначення суб'єктів її надання, їх обов'язків, моніторингу, контролю та

відповідальності. Отже, розглянемо, яку саме роль відіграють у цьому органи адвокатського самоврядування.

На переконливу думку О.О. Ялового, адвокатське самоврядування є важливим і необхідним елементом правової системи України, забезпечуючи адвокатам незалежність, автономію та професійну самостійність у виконанні своїх обов'язків. Воно передбачає організацію та регулювання діяльності адвокатів для забезпечення високої якості юридичних послуг, недоторканості прав громадян, а також зміцнення довіри до правосуддя [256, с.855]. Завданнями адвокатського самоврядування є: 1) забезпечення незалежності адвокатів, захист від втручання у здійснення адвокатської діяльності; 2) підтримання високого професійного рівня адвокатів; 3) утворення та забезпечення діяльності кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури; 4) створення сприятливих умов для здійснення адвокатської діяльності; 5) забезпечення відкритості інформації про адвокатуру та адвокатську діяльність; 6) забезпечення ведення Єдиного реєстру адвокатів України; 7) участь у формуванні Вищої ради правосуддя у порядку, визначеному законом [125]. Кожен з органів адвокатського самоврядування вносить свій вклад в їх реалізацію.

Органи адвокатського самоврядування діють з метою забезпечення дійсної незалежності адвокатів у здійсненні їх професійної діяльності. Органи адвокатського самоврядування сприяють та контролюють дотримання Правил адвокатської етики всіма адвокатами України. Адвокати, яких обрано до органів адвокатського самоврядування, зобов'язані неухильно виконувати свої повноваження згідно законодавства, приймати участь в роботі органів адвокатського самоврядування, до яких їх обрано, дотримуватись вимог закону та рішень цих органів, не допускати дій чи бездіяльності, що завдають шкоди адвокатурі в цілому, або блокують роботу окремих органів адвокатського самоврядування. За порушення Правил адвокатської етики до адвоката можуть бути застосовані заходи

дисциплінарної відповідальності в порядку, передбаченому чинним законодавством про адвокатуру та адвокатську діяльність, а також рішеннями З'їзду, актами Ради адвокатів України, Національної асоціації адвокатів України [122]. Для того, щоб з'ясувати роль органів адвокатського самоврядування у забезпеченні реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, доцільно розглянути їх діяльність в контексті упорядкування діяльності адвокатури в цілому.

Національна асоціація адвокатів України є недержавною некомерційною професійною організацією, яка об'єднує всіх адвокатів України та утворюється з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування. Національна асоціація адвокатів України: 1) представляє адвокатуру України у відносинах з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності, громадськими об'єднаннями та міжнародними організаціями, делегує представників до органів державної влади; 2) захищає професійні права адвокатів та забезпечує гарантії адвокатської діяльності; 3) забезпечує високий професійний рівень адвокатів України; 4) забезпечує доступ та відкритість інформації стосовно адвокатів України та ін. [125].

О.О. Каденко до основних функцій Національної асоціації адвокатів України за її законодавчим та статутним визначенням відносить: консолідаційну, забезпечувально-самоврядну, організаційно-перспективну, організаційно-іміджеву, корпоративно-захисну та функцію адміністрування. Безпосередньо законодавчо-визначеними функціями асоціації авторка називає: представницьку, захисну, кваліфікаційну та адміністративно-інформаційну (функцію адміністрування). Самоврядними функціями – кваліфікаційна, дисциплінарна, нормотворча, роз'яснювальна, методологічна, адміністративна, представницька, фінансово-розпорядча, фінансово-контрольна, інформаційна, виконавча, установча та інші [53,

с.205]. Отже, Національна асоціація виконує значну кількість функцій, більшість з яких спрямована на забезпечення гарантій діяльності адвокатури як незалежного утворення, властивого правовій державі.

Слід підтримати думку О.О. Каденко, що основним напрямком діяльності адвокатури є правозахист зовнішніх суб'єктів (осіб, яким надається правнича допомога), в той час, як більшість основних функцій асоціації спрямовані на результат для внутрішніх суб'єктів (адвокатів). Зазначене, звісно, не виключає ролі асоціації в процесі державотворення, забезпечення реалізації конституційного права на правничу допомогу і виконання інших, очевидно зовнішньо спрямованих функцій. Однак за своєю суттю вона є корпоративною організацією і основною метою її діяльності є досягнення результатів саме в інтересах своїх членів, що і визначає похідний характер функцій, спрямованих на зовнішніх суб'єктів [52, с.73]. Разом із цим в сфері забезпечення реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами асоціація згідно свого Статуту виконує такі завдання, як: сприяння професійному розвитку адвокатів та поширенню етичних стандартів професії; сприяння вдосконаленню системи підготовки та підвищенню кваліфікації адвокатів; підтримання високого професійного рівня адвокатів; створення сприятливих умов для здійснення адвокатської діяльності; сприяння розвитку та вдосконалення правової допомоги в Україні та ін. [242]. Тобто виконуючи перелічені завдання, асоціація вносить позитивний вклад у забезпечення гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами.

До організаційних форм адвокатського самоврядування Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» віднесено: конференція адвокатів регіону (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), рада адвокатів регіону, Рада адвокатів України, з'їзд адвокатів України. Адвокатське самоврядування здійснюється через діяльність конференцій адвокатів регіону, рад адвокатів регіону, кваліфікаційно-

дисциплінарних комісій адвокатури, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійних комісій адвокатів регіонів, Вищої ревізійної комісії адвокатури, Ради адвокатів України, з'їзду адвокатів України [125].

Рада адвокатів регіону здійснює інформаційно-методичне забезпечення адвокатів регіону, сприяє підвищенню їх кваліфікації; приймає присягу адвоката України; визначає представників адвокатури до складу конкурсної комісії з відбору адвокатів для надання безоплатної вторинної правничої допомоги [125].

Рішення ради адвокатів регіону, прийняті в межах її повноважень, обов'язкові до виконання адвокатами, адвокатськими об'єднаннями, бюро, регіональними органами адвокатського самоврядування, а також у межах реалізації публічних функцій органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їх територіальними органами, підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності і громадянами [226]. Отже, рада адвокатів регіону виконує методично-забезпечувальну, моніторингово-кваліфікаційну та організаційну роль щодо гарантування надання безоплатної правничої допомоги. Також її значення в цій сфері полягає й у відстоюванні законних інтересів адвокатів, у тому числі й під час надання такої допомоги.

Вагоме значення регіональних рад адвокатів у гарантуванні безоплатної правничої допомоги полягає в утворенні ними Комісії з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги, яка є постійно діючим колегіальним органом, що утворюється радою адвокатів регіону на час повноважень обраної ради адвокатів регіону. Її завданням є здійснення оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної первинної правової допомоги за зверненням органів місцевого самоврядування та безоплатної вторинної правової допомоги – за зверненням центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги в межах конкретного доручення та з урахуванням погодженої позиції з

клієнтом відповідно до Стандартів якості надання безоплатної правової допомоги, та за зверненням органів адвокатського самоврядування [186].

Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги звертається до комісії щодо оцінювання якості, своєчасності та повноти: захисту у кримінальному процесі – стосовно завершених адвокатом справ за виконаними дорученнями; представництва у цивільному, адміністративному та кримінальному процесах – на будь-якій стадії процесу під час виконання доручення або коли доручення виконано; складення документів процесуального характеру – під час виконання доручення або коли доручення виконано. До подання додаються всі наявні в центрі документи, зокрема копія доручення, за наявності скарга клієнта, копія акта надання безоплатної вторинної правової допомоги, інші документи, що підтверджують дії адвоката [162]. Отже, метою діяльності зазначеної Комісії є моніторинг належного виконання адвокатами своїх обов'язків щодо надання правничої допомоги.

За результатами оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатом безоплатної правової допомоги, у разі прийняття рішення про невідповідність дій/бездіяльності адвоката Стандартам якості надання безоплатної правової допомоги: надавати рекомендації адвокату, діяльність якого оцінюється Комісією, щодо підвищення якості, забезпечення повноти та своєчасності надання ним безоплатної правової допомоги; вносити пропозиції органу місцевого самоврядування щодо розірвання договору з адвокатом, адвокатським бюро або адвокатським об'єднанням про надання безоплатної первинної правової допомоги; вносити пропозиції центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги щодо розірвання контракту (договору) з адвокатом та/або виключення його з реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу; звертатися із заявою (скаргою) до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури щодо поведінки адвоката, діяльність якого оцінювалася Комісією, яка може бути

підставою для притягнення його до дисциплінарної відповідальності [186]. Рішення Комісії мають обов'язковий характер.

Окрім допоміжних органів адвокатського самоврядування, що забезпечують реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами шляхом оцінки її якості, також існують й утворені при регіональних радах органи із захисту прав самих адвокатів. Так О.О. Козлов підкреслює той факт, що на регіональному рівні при кожній раді адвокатів регіону діє Комітет захисту професійних прав адвокатів та реалізації гарантій адвокатської діяльності (або з подібною назвою). Наприклад, в Одеській області – це Комітет захисту прав та гарантій адвокатської діяльності, і на сайті Раді адвокатів Одеської області міститься вичерпний перелік інформації: положення про комітет, його склад, результати діяльності за попередні роки. Більш того, на сайті навіть розміщений номер мобільного телефону Голови комітету, аби в адвокатів Одеської області була змога скоординувати з комітетом у разі виникнення невідкладних ситуацій. Автор наголошує, що обраний комітетом цієї ради підхід до висвітлення інформації сприяє наближенню комітету до адвокатів, підвищенню їх обізнаності у механізмах захисту своїх прав та забезпеченню прозорості діяльності комітету та Ради адвокатів Одеської області загалом [62, с.355].

Захист прав та законних інтересів адвокатів є необхідною умовою забезпечення реалізації ними безоплатної правничої допомоги. Х Дідух виділяє основні порушення прав українських адвокатів: 1) ненаданні адвокатам доступу до своїх клієнтів; 2) порушенні права на конфіденційне спілкування між адвокатом і клієнтом; 3) ненаданні чи невчасному доступі адвоката до інформації, матеріалів справи; 3) проведенні неправомірних обшуків в офісах й вилученні документів, які мають адвокатську таємницю; 4) порушенні статусу адвоката у кримінальному провадженні; 5) зловживанні притягненням до дисциплінарної відповідальності адвокатів і порушенням кримінальних справ проти адвокатів; 6) застосуванні позасудових заходів

впливу стосовно адвоката, його майна [33, с.38]. Перелічені порушення створюють суттєві перешкоди у реалізації адвокатської діяльності. Одним із засобів їх подолання є звернення та своєчасна допомога органів адвокатського самоврядування.

Рада адвокатів України: координує та контролює діяльність рад адвокатів регіонів, сприяє їх діяльності та надає їм необхідну методичну допомогу; сприяє забезпеченню гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних, соціальних та інших прав адвокатів; розглядає скарги на рішення, дії, бездіяльність рад адвокатів регіонів, із правом скасування незаконних рішень; вживає відповідно до законодавства заходів щодо усунення державними органами та органами місцевого самоврядування, іншими суб'єктами порушень професійних прав та гарантій адвокатської діяльності; вносить пропозиції про усунення виявлених порушень і недоліків та притягнення до відповідальності посадових осіб, винних у допущених порушеннях [112].

Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури утворюється з метою визначення рівня фахової підготовленості осіб, які виявили намір отримати право на заняття адвокатською діяльністю, та вирішення питань щодо дисциплінарної відповідальності адвокатів. До повноважень кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури належать: організація та проведення кваліфікаційних іспитів; прийняття рішень щодо видачі свідоцтва про складення кваліфікаційного іспиту; прийняття рішень про зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю; здійснення дисциплінарного провадження стосовно адвокатів [112].

В. Владишевська влучно підкреслює той факт, що від професійності, компетентності та моральності адвоката залежить якість реалізації права кожного громадянина на професійну правничу (правову) допомогу. Високий рівень надання адвокатами професійної правничої (правової) допомоги прямо залежить від забезпечення об'єктивності, гласності та рівності у процесі

набуття права на заняття адвокатською діяльністю [17, с.38]. Отже, роль кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури полягає у моніторингу професійної якості адвокатів, перевірки відповідності їх тим високим вимогам, які висуваються до професії адвоката, що у підсумку виступає однією з гарантій надання ними безоплатної правничої допомоги.

І.В. Андреева не виключає випадки, коли дисциплінарна відповідальність використовується як важіль впливу на «непокірних» адвокатів, котрі ігнорують вказівки будь-яких осіб, чиї інтереси суперечать інтересам підзахисного або правосуддя. Втім, зростання кількості спроб поставити діяльність адвокатів під жорсткий авторитарний контроль є неприпустимою тенденцією для громадянського суспільства, оскільки дисциплінарна відповідальність адвокатів є невід'ємною складовою їх правового статусу та, водночас, важливим правовим механізмом, що забезпечує професійність і цілісність адвокатури як правозахисного інституту громадянського суспільства [2, с.339]. Разом із цим для забезпечення інституціональної незалежності адвокатури служать нормативні запобіжники від свавільного притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, як-от: неможливість накладення дисциплінарних стягнень на адвоката за винесення судом або іншим органом рішення не на користь його клієнта, скасування або зміна судового рішення або рішення іншого органу, винесеного у справі, в якій адвокат здійснював захист або представництво, заборона втручання у правову позицію адвоката й ототожнення його з клієнтом, особливий порядок притягнення адвоката до відповідальності [105, с.171]. Останнє реалізується саме через органи адвокатського самоврядування.

Також вагому роль при цьому має й здійснення контролю за законністю дій кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, який покладено на Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, яка є колегіальним органом, що діє у системі органів Національної асоціації адвокатів України та

є національним органом адвокатського самоврядування, на який покладено завдання розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури [111].

Підсумовуючи викладене у підрозділі, слід вказати, що органи адвокатського самоврядування, як суб'єкт забезпечення реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, мають організаційно-забезпечувальне значення, яке полягає у створенні умов та усуненні перешкод щодо якісного надання такої допомоги. Їх роль в цьому процесі розкривається у наступному: по-перше, вони забезпечують неупереджену та незалежну оцінку якості професійної готовності самих адвокатів як учасників надання допомоги через перевірку їх знань та вмінь; по-друге, розгляд інформації щодо неналежного виконання адвокатами своїх обов'язків, зокрема, й через діяльність Комісії з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги при регіональних радах адвокатів; по-третє, застосування передбачених законодавством санкцій при наявності порушень адвокатської етики, що включає, насамперед, застосування заходів дисциплінарної відповідальності; по-четверте, надання інформаційно-методологічного забезпечення адвокатської діяльності; по-п'яте, підтримка рівня професіоналізму адвокатів через забезпечення підвищення їх кваліфікації; по-шосте, захист прав та законних інтересів адвокатів, усунення перешкод в реалізації дій щодо надання правничої допомоги.

Висновки до розділу 2

Встановлено, що під інституційною складовою гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами слід розуміти визначену на нормативно-правовому рівні систему суб'єктів, діяльність яких спрямована

на забезпечення та гарантування реалізації права особи на отримання в законодавчо визначених випадках відповідного різновиду правничих послуг на безоплатній для неї основі. Підкреслено, що такий підхід стосовно розуміння сутності інституційної складової гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами вказує на значну кількість уповноважених державою суб'єктів, діяльність яких в той чи інший спосіб, пов'язана як з безпосередньо наданням безоплатної правничої допомоги, так із забезпеченням сталого функціонування даної сфери суспільних відносин.

Обґрунтовано, що інституційна складова гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами представлена чисельними суб'єктами, які не тільки надають відповідні правничі послуги, а й у цілому відповідальні за належне функціонування даної сфери суспільних відносин по найрізноманітнішим напрямам. З огляду на це, такі суб'єкти складають певну систему, яка утворена з: 1) суб'єктів, які забезпечують та гарантують надання безоплатної правничої допомоги адвокатами: а) загальнодержавні суб'єкти – Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України; б) суб'єкти, відповідальні за формування та реалізацію державної політики у сфері надання безоплатної правничої допомоги адвокатами – Міністерство юстиції України, Координаційний центр з надання правничої допомоги; 2) суб'єктів надання безоплатної правничої допомоги: а) адвокатура – адвокати, органи адвокатського самоврядування; б) суб'єкти, які взаємодіють з адвокатами внаслідок чого залучають їх до реалізації безоплатної правничої допомоги – центри з надання безоплатної правничої допомоги, органи місцевого самоврядування; 3) суб'єкти соціального та правового захисту, які в межах надання безоплатної правничої допомоги взаємодіють з адвокатами: а) спеціалізовані установи – притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі; денний центр соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі; центр допомоги врятованим;

центри життєстійкості; територіальний центр надання соціальних послуг; тощо; б) суб'єкти, створені в складі органів виконавчої влади – служби супроводу військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей; соціально-реабілітаційний центр (дитяче містечко); центр соціально-психологічної реабілітації дітей; центр реабілітації для осіб, які постраждали від торгівлі людьми; тощо.

З'ясовано, що організаційно-правовими гарантіями надання безоплатної правничої допомоги адвокатами є групи визначених законодавством структурно-управлінських та юридичних умов, факторів і засобів, які забезпечують існування та роботу інституційної складової надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. В свою чергу, функціональні гарантії є законодавчо визначеними, спеціальними процедурними умовами, факторами та засобами, що забезпечують законність та якість процесу надання безоплатної правничої допомоги адвокатами.

Наголошено, що інституційне забезпечення, як гарантія надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, передбачає створення та підтримку роботи владно-управлінської архітектури в межах даної сфери суспільно-правових відносин. Вона складається із двох груп взаємопов'язаних між собою спеціалізованих інституцій: 1) суб'єкти безпосереднього надання правничої допомоги; 2) спеціально уповноважені органи державної влади та місцевого самоврядування, які здійснюють загальне управління системою безоплатної правничої допомоги.

Констатовано, що надання безоплатної правничої допомоги адвокатами на сьогоднішній день одночасно забезпечено: 1) організаційно-правовими (нормативно-правове закріплення права кожного громадянина на отримання відповідної допомоги; інституційне забезпечення; державне фінансування надання безоплатної правничої допомоги адвокатами; функціонування Реєстру адвокатів, які надають таку допомогу); та 2) функціональними

(наявність спеціальних стандартів якості надання правничої допомоги адвокатами; можливість оскарження рішень щодо надання безоплатної правничої допомоги, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб) гарантій. В своїй єдності вказані гарантії передбачають умови, фактори та засоби, за рахунок яких будуються адміністративні основи безоплатної правничої допомоги представниками адвокатури, а також забезпечено законність та якість її надання.

Констатовано, що органи адвокатського самоврядування, як суб'єкт забезпечення реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, мають організаційно-забезпечувальне значення, яке полягає у створенні умов та усуненні перешкод щодо якісного надання такої допомоги. Їх роль в цьому процесі розкривається у наступному: по-перше, вони забезпечують неупереджену та незалежну оцінку якості професійної готовності самих адвокатів як учасників надання допомоги через перевірку їх знань та вмінь; по-друге, розгляд інформації щодо неналежного виконання адвокатами своїх обов'язків, в тому числі й через діяльність Комісії з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги при регіональних радах адвокатів; по-третє, застосування передбачених законодавством санкцій при наявності порушень адвокатської етики, що включає, насамперед, застосування заходів дисциплінарної відповідальності; по-четверте, надання інформаційно-методологічного забезпечення адвокатської діяльності; по-п'яте, підтримка рівня професіоналізму адвокатів через забезпечення підвищення їх кваліфікації; по-шосте, захист прав та законних інтересів адвокатів, усунення перешкод в реалізації дій щодо надання правничої допомоги.

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД РЕАЛІЗАЦІЇ ГАРАНТІЙ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ АДВОКАТАМИ

3.1. Міжнародно-правові стандарти реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами

Регулювання надання адвокатами безоплатної правничої допомоги здійснюється на декількох рівнях, зокрема на міжнародно-правовому, що прямо слідує зі змісту положень Законів України «Про безоплатну правничу допомогу» від 02.06.2011 р. № 3460-VI [127] та «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 р. № 5076-VI [125], в яких закріплено, що міжнародні договори, до яких Україна долучилася (приєдналася) у встановленому законодавством порядку, є частиною механізму нормативно-правового регулювання і надання безоплатної правової допомоги і адвокатської діяльності. Міжнародний договір України – це укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо) [198]. Серед низки нормативно-правових документів міжнародного характеру пріоритетна роль належить тим, що закріплюють стандарти прав і свобод людини. Міжнародні стандарти прав людини, зазначає О.І. Наливайко, – це закріплені у міжнародних актах та документах, текстуально уніфіковані й функціонально універсальні принципи та норми, які за посередництвом вельми абстрактних, здебільшого оціночних, терміно-понять фіксують мінімально необхідний або бажаний зміст і обсяг прав людини, зумовлювані досягнутим рівнем соціального розвитку та його динамікою, а також

встановлюють позитивні обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони й захисту та передбачають за їх порушення санкції політико-юридичного або політичного характеру [101, с.411]. Міжнародно-правові стандарти, підкреслює О. І. Наливайко, є результатом тривалої роботи великої кількості держав із становленням узгоджених позицій в області прав людини. Держави спрямовують свою діяльність на дотримання певних універсальних цінностей, забезпечуючи повагу та захист прав людини всіма доступними способами. Вони відповідальні за виконання своїх зобов'язань в галузі прав і свобод людини перед своїм населенням і міжнародним співтовариством, а тому визнання, дотримання та захист прав і свобод людини й громадянина є одним із найважливіших обов'язків держави [101, с.411-412]. О.М. Руднєва наголошує, що необхідною передумовою ефективного розвитку вітчизняної правової системи як складової процесу розбудови демократичної та правової держави є визнання, гарантування та реальне забезпечення міжнародних стандартів прав і свобод людини. Для України, як молодій країні, , що ставить перед собою амбітні завдання приєднатися до сім'ї держав з багатовіковою правовою традицією та значним досвідом демократичного будівництва, сприйняття ідей прав і свобод людини та забезпечення міжнародних стандартів з прав людини, зауважує дослідниця є одним з найбільш актуальних завдань на сучасному етапі її становлення [234, с.17]. При цьому міжнародний стандарт прав і свобод людини, на думку О. М. Руднєвої, можна визначити як універсальні принципи та норми загального характеру, що встановлюють ідеальні моделі фіксації, реалізації та (або) охорони прав людини, є вираженням зразкового розуміння та реалізації прав людини, їх власної та інструментальної цінності для держави та суспільства [234, с.22].

Т.М. Слінько у своїх працях стверджує, що у сучасному світі захист і дотримання основних прав і свобод людини і громадянина перестали бути компетенцією конкретної країни, а стали справою всього міжнародного

співтовариства, оскільки вже тривалий час є важливішим завданням багатьох держав світового співтовариства. Завдяки підвищеній стурбованості й увазі міжнародної спільноти до цих питань в різний час авторитетними міжнародними організаціями прийнято близько 300 декларацій, конвенцій, хартій. Міжнародно-правові акти в галузі прав людини, як правило, розглядають як міжнародні стандарти, бо вони розробляються на підставі звичаєвих норм, що сформувалися внаслідок визнання державами юридичної сили правил поведінки, які були проголошені [239, с.30-31]. Звідси, підсумовує Т. М. Слинько, міжнародні стандарти в галузі прав людини – це загальноновизнані міжнародно-правові норми, які закріплюють на загальнолюдському рівні статус особистості і встановлюють перелік основоположних прав і свобод, обов’язок держав їх дотримуватися цих прав і свобод, а також межі можливого або припустимого їх обмеження [239, с.30-31].

В.Г. Буткевич пропонує розуміти під міжнародними стандартами загальноновизнані норми міжнародного права, що можуть бути у відповідній сфері суспільних відносин, і які зобов’язання держави можуть чи мають брати на себе для забезпечення прав людини, якими міжнародними гарантіями підкріплені ці права і свободи, ступінь обов’язковості закріплення їх вимог у національних правових актах тощо [12, с.208] Ю.І. Луценко, К.М. Гуртова та ін. під зазначеними стандартами розуміють закріплені у міжнародних актах певні еталони, норми, показники, до дотримання та досягнення яких заохочується або ж зобов’язується держава. Стандарти також можна розуміти як стандарти як загальні деонтологічні нормативи, норми і принципи, які дозволяють, зобов’язують, рекомендують і призначені для спеціалістів у галузі права незалежно від державних меж їх професійної діяльності з метою гуманізації суспільних відносин, укріплення законності і правопорядку в кожній державі світу [87, с. 230; 56, с. 131-133; 236, с.370]. В.О. Боняк, аналізуючи роль міжнародно-правових стандартів у діяльності

правоохоронних органів, розтлумачує ці стандарти як уніфіковані для правоохоронної діяльності принципи та правила поведінки посадових і службових осіб цих органів публічної влади, що мають імперативний характер, об'єктивовані в міжнародно-правових актах та рішеннях міжнародних правозахисних інституцій і забезпечені, у разі їх порушення, міжнародно-правовими санкціями правопорядку [8, с. 86].

П. М. Рабінович вважає, що міжнародно стандарти прав людини – це закріплені у міжнародних актах і документах, текстуально уніфіковані й функціонально універсальні (для певних міжнародних об'єднань держав) принципи та норми, які за посередництвом вельми абстрактних, здебільшого оціночних, терміно-понять фіксують мінімально необхідний або бажаний зміст і/чи обсяг прав людини, зумовлювані досягнутим рівнем соціального розвитку та його динамікою, а також встановлюють позитивні обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони й захисту та передбачають за їх порушення санкції політико-юридичного або політичного характеру [223, с. 24]. Р. М. Савчук розуміє стандарти в міжнародному праві як універсально визнані нормами, які, з одного боку, є мінімально допустимим консенсусом, а з іншого – зразками для наслідування. У цієї подвійної ролі міжнародних стандартів, зауважує правознавець, полягає причина їх рухливості (у галузі прав людини – у бік постійного розширення змісту проголошених прав). Крім того, процес формування міжнародних стандартів в цілому перебуває у досить суттєвому взаємозв'язку із природніми правами людини та позитивістським підходом щодо з'ясування сутності відповідних положень, який забезпечує наявність правового змісту і форми приписів, що можуть виступати як стандарти, зразки, моделі та еталони [236, с.370].

Отже, як видно із приведених дослідницьких позицій, на сьогодні немає єдиного уніфікованого підходу до розуміння міжнародно-правових стандартів, однак, у той же час, не можна стверджувати що точки зору правників щодо сутнісного змісту, призначення та поняття зазначених

стандартів кардинально різняться. Більшість науковців та фахівців у галузі права виходять із того, що міжнародно-правовий стандарт це певна вимога чи принцип, чи правило, чи норма, що закріплюється у відповідному міжнародно-правовому документі, має загальний та універсальний характер і відображає по-перше, рівень суспільно-політичного розвитку міжнародної спільноти, а по-друге, рівень досягнутого у ній (тобто у міжнародній спільноті) консенсусу з приводу основоположних цінностей, принципів і пріоритетів організації та життя сучасного демократичного, правового суспільства. Міжнародні стандарти, справедливо відмічає О. І. Наливайко, певною мірою обмежують суверенітет держави, вважаючи, що людина, її права і свободи мають вищу цінність, ніж держава [101, с.414]. Тобто міжнародні стандарти з одного боку – це те, до чого має прагнути, що має культивувати, охороняти і розвивати у своїй внутрішній і зовнішній політиці кожна держава, яка є членом відповідної міжнародної спільноти, в якій прийняті ці стандарти, або яка має намір приєднатись до цієї спільноти; а з іншого – це певні межі або рамки, що покликані утримувати державу і суспільство, перш за все їх публічно-політичний центр влади, від зловживань, протиправного тиску, насильства та інших правопорушень і негативних проявів суспільного управління. Міжнародні стандарти, як слушно зауважує О. І. Наливайко виконують такі функції: 1) визначення переліку прав і свобод людини, які в обов'язковому порядку повинні бути визнані державами-учасниця тієї або іншої конвенції; 2) формулювання змісту прав і свобод, які повинні одержати уособлення в конституціях і законах держав-учасників конвенції; 3) фіксація обмежень і заборон, пов'язаних з реалізацією прав і свобод людини; 4) встановлення зобов'язань держав по забезпеченню реалізації проголошуваних прав і свобод [101, с.414].

Зрозуміло, що все вище викладене з приводу сутності та ролі міжнародних стандартів у повній мірі стосується і стандартів реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. Слід

відмітити, що в Україні існують Стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 25.02.2014 № 386/5 та Стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесах та представництва у кримінальному процесі, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 21.12.2017 № 4125/5. У першому документі закріплено, що зазначені стандарти – це комплекс основних характеристик моделі гарантованого державою захисту, передбачених міжнародними правовими актами, законодавством України, у межах яких та з урахуванням узгодженої правової позиції сторони захисту захисник є незалежним в обранні стратегії і тактики захисту у кримінальному провадженні для здійснення активного та розумного захисту прав, свобод та законних інтересів клієнта всіма не забороненими законом засобами. А у другому, – що Стандарти є комплексом основних характеристик моделі гарантованого державою захисту, передбачених міжнародними правовими актами, законодавством України, у межах яких та з урахуванням узгодженої правової позиції із суб'єктом права на безоплатну вторинну правову допомогу (клієнт) адвокат є незалежним в обранні правової позиції для здійснення активного та розумного захисту прав, свобод та законних інтересів всіма не забороненими законом способами [176]. Наведені положення українського законодавства досить красномовно свідчать про те, що по-перше, стандарти являють собою певні характеристики, вимоги, принципи організації і функціонування інституту безоплатної правничої допомоги, а по-друге, що норми міжнародного законодавства є неодмінною та органічною складовою механізму цих стандартів. Метою розроблення і впровадження цих Стандартів є: своєчасне та якісне надання в необхідному обсязі безоплатної вторинної правової допомоги; забезпечення ефективного використання коштів державного бюджету, виділених на оплату діяльності адвокатів з надання безоплатної вторинної правової допомоги; методична

підтримка та підвищення професійного рівня адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу. 3. Дотримання цих Стандартів є обов'язковим для адвокатів при наданні ними безоплатної вторинної правової допомоги. За порушення цих Стандартів адвокати відповідають в обсязі, встановленому законодавством та умовами контракту (договору) з центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги [176; 175].

Об'єктивація міжнародно-правових стандартів реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами відбувається у відповідних міжнародних документах. Перша за все слід відмітити такі міжнародні договори як:

1) Загальна декларація прав людини. У цьому документі проголошується, що гідність властива всім членам людської сім'ї, а її визнання, як і визнання рівності та невід'ємності їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру. У цьому міжнародному документі закріплені основоположні цінності, які були вироблені міжнародною спільнотою після Другої світової війни, і являють собою ключові принципи та пріоритети, на яких має ґрунтуватися сучасний цивілізований світ, і які мають бути основою системи права кожної держави, що позиціонує себе як демократичну та правову. І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк з приводу Декларації зазначають, що цей документ проголосив невід'ємне й обов'язкове дотримання громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав людини. Статті базуються на визнанні гідності всіх людей, рівності їхніх прав, що є необхідною передумовою свободи, справедливості та загального миру. Декларація проголошує, що права і свободи людини не можуть бути обмежені за ознаками статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політ. переконань, національного або соціального походження, майнового стану. Серед проголошених прав найважливішими є такі: рівність усіх перед законом; презумпція невинуватості; недоторканність особи; недопустимість неправомірного втручання в особисте і сімейне життя

та безпідставне посягання на недоторканність житла, честь і репутацію людини; право на політичну діяльність, працю та захист від безробіття, на власність, відпочинок, освіту, соціальне забезпечення, право виїзду зі своєї країни та безперешкодного повернення до неї, право на свободу переконань і вільне їх поширення. Декларація підкреслила універсальний характер прав і свобод, які поширюються на кожну людину, незалежно від статусу й території проживання [45; 44]. У Загальній декларації прав людини прямо не йдеться про гарантії безоплатної правничої допомоги, однак у ній ціла низка положень присвячених: правам людини, їх ствердженню, гартуванню та захисту; протидії нерівності та будь-яким формам дискримінації. Очевидно, якщо держава прагне будувати та розвивати свою національну систему права у відповідності до положень зазначеної Декларації, якщо проголошує стрижнем своєї політики цінності закріплені у цьому договорі, одним із її зобов'язань у такому випадку є створення механізмів для належного захисту цих цінностей і безперешкодного доступу до захисних механізмів кожної людини громадянина, без будь-якої дискримінації, зокрема за матеріально-фінансовою ознакою. Особливо важливо щоб ці гарантії належним чином працювали в системі правосуддя. З цього приводу слід відмітити положення Декларації, в яких закріплено, що кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом. Кожна людина, для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення, має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом. Кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, поки її винність не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, при якому їй забезпечують усі можливості для захисту [44]. Відповідно інститут надання безоплатної правничої допомоги

адвокатами є цілком логічним наслідком впровадження, ствердження і реального забезпечення державою закріплених у Загальній декларації прав людини цінностей, принципів та пріоритетів. І.М. Дзюба, А.І. Жуковський та М.Г. Железняк цілком справедливо наголошують, що саме стандарти закріплені у Декларації прав людини стали і лишаються правовою основою для удосконалення національних правових систем, які гарантують неухильне й послідовне дотримання прав людини [45].

2) Європейська конвенція з прав людини - це міжнародна угода, завдяки якій держави-члени Ради Європи намагаються забезпечити кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, окремі права людини та основні свободи. Зазначений документ складається з преамбули та 59 статей. Крім того, основний текст Конвенції доповнюють протоколи, які поступово розширюють перелік прав та свобод або вносять зміни до Конвенції. Особливістю Конвенції є те, що вона забезпечує права і основоположні свободи на національному рівні та гарантує дієву та ефективну систему їх захисту на наднаціональному (міжнародному) рівні. Приєднавшись до Конвенції наша держава зробила її положення частиною національного законодавства і взяла на себе зобов'язання гарантувати та захищати передбачені Конвенцією права і свободи [1], зокрема такі як: право на життя, право на свободу та особисту недоторканність, право на справедливий суд, право на повагу особистого життя та ін.. В цілому більшість положень цієї Конвенції як і вище згаданої Декларації лише опосередковано свідчать про необхідність забезпечення державою нормального функціонування інституту безоплатної правничої допомоги, яка є необхідним елементом правозахисного механізму, за допомогою засобів та інструментів якого особа може власне відстоювати та захищати відповідні права і свободи. Однак окремо слід відмітити статтю Європейської конвенції з прав людини, що присвячена праву на справедливий суд, в якій закріплено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного

строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, - коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя. Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку. Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права: а) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього; б) мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту; с) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя; d) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення; е) якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею, д – одержувати безоплатну допомогу перекладача [41]. У цій статті нормотворець пішов далі, аніж просто констатував рівність усіх перед законом і рівність доступу до правосуддя, прямо вказуючи на те, що недостатність у особи коштів для оплати кваліфікованої юридичної допомоги, не може бути підставою позбавлення цієї особи зазначеної допомоги. Для досягнення інтересів правосуддя, усунення певної нерівності,

обумовленої матеріально-фінансовим становищем осіб та з метою недопущення будь-яких обмежень чи прояві дискримінації по відношенню до них із зазначених підстав під час відправлення правосуддя, держава зобов'язана створити інструменти та механізми отримання такими особами належної правової допомоги на безоплатній основі. Слід відмітити, що Європейського Суду з прав людини також акцентує увагу на обов'язку держави забезпечити особі правовий захист під час здійснення правосуддя, якщо ця особа не має можливості зробити це сама. В. М. Шайнер наголошує, що Європейський суд із захисту прав людини через інтерпретацію міжнародних актів визначив, що обов'язок держави гарантувати безкоштовну правову допомогу, базуючись на таких двох критеріях: матеріальний (фінансовий) критерій: недостатність коштів, наявних у обвинуваченого, для самостійного несення витрат на оплату юридичної допомоги, яку він має обґрунтувати; критерій «інтересів правосуддя»: серйозність покарання, яке може бути призначене; юридична та фактична складність справи; здатність обвинуваченого здійснювати власний захист самостійно [116, с. 59 – 62; 250, с.481].

3) Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Цей документ, прийнятий у 1966 році також відіграє важливу роль у сфері формування та ствердження стандартів надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. Зокрема у зазначеному міжнародному документі суттєва увага приділяється питанням правового захисту осіб, а саме обов'язку держави всебічно забезпечувати такий захист, зокрема через інститут правосуддя. Так, у Пакті закріплено, що кожна держава, яка бере участь у цьому договорі, зобов'язується: а) забезпечити всякій особі, права і свободи якої, визнані в цьому Пакті, порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть коли це порушення було вчинене особами, що діяли як особи офіційні; б) забезпечити, щоб право на правовий захист для будь-якої особи, яка потребує такого захисту, встановлювалось компетентними судовими,

адміністративними чи законодавчими властями або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави, і розвивати можливості судового захисту; с) забезпечити застосування компетентними властями засобів правового захисту, коли вони надаються [97]. Окремо слід відмітити статтю 14 Пакту, в якій закріплене, що Кожен має право при розгляді будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення як мінімум на такі гарантії на основі цілковитої рівності, яка проявляється зокрема у наступному: мати достатній час і можливості для підготовки свого захисту і спілкуватися з обраним самим ним захисником; бути судженим в його присутності і захищати себе особисто або за посередництвом обраного ним захисника; якщо він не має захисника, бути повідомленим про це право і мати призначеного йому захисника в будь-якому разі, коли інтереси правосуддя того вимагають, безплатно для нього в усякому такому випадку, коли у нього немає достатньо коштів для оплати цього захисника [97]. У цьому документі міжнародна спільнота також звертає увагу на те, що можливість користування особою правничою допомогою на безоплатній основі, якщо вона не має коштів для оплати послуг захисника, є необхідною умовою забезпечення рівного доступу до правосуддя та справедливості здійснення останнього.

Поряд із вище наведеними міжнародними актами, питанням надання безоплатної правничої допомоги адвокатами регламентується також низкою інших міжнародних документів. А. О. Лесько, аналізуючи правову допомогу у розрізі забезпечення гарантій доступу до правосуддя, зазначає, що багато документів Організації Об'єднаних Націй містять приписи щодо ролі юристів та обов'язкової участі адвокатів у кримінальних справах, у справах, що стосуються дітей, психічно хворих осіб та осіб, які вчинили правопорушення. Зокрема дослідниця звертає увагу на основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 р., проголошують, що будь-яка людина вправі звернутися по допомогу до

адвоката за своїм вибором для підтвердження своїх прав і захисту в усіх стадіях кримінальної процедури, а також зобов'язують уряди держав: гарантувати ефективну процедуру і працюючий механізм для реального і рівного доступу до адвокатів усіх осіб, які проживають на його території і підпорядковані його юрисдикції; забезпечити необхідне фінансування та інші ресурси для юридичної допомоги бідним та іншим незаможним людям. Окрему увагу А. О. Лесько звертає на Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 67/187 2012 року «Принципи та керівні настанови Організації Об'єднаних Націй щодо доступу до юридичної допомоги в системах кримінального правосуддя». У цій резолюції зазначається, що основні принципи, які стосуються ролі юристів, зокрема принцип, у якому говориться, що у всіх випадках, коли того вимагають інтереси правосуддя, кожна людина, яка не має юриста, має право на допомогу юриста, досвід та компетентність якого відповідають характеру правопорушення, призначеного з метою надання їй ефективної юридичної допомоги безкоштовно, якщо вона немає достатніх коштів на оплату послуг юриста [123]. У Резолюції зазначається, що держави використовують різні форми надання юридичної допомоги. Це можуть бути державні захисники, приватні адвокати, адвокати, які працюють за договором, системи надання безкоштовних юридичних послуг, асоціації адвокатів, помічники адвокатів та інші. При цьому у Принципах і керівних положеннях не встановлюється будь-яка конкретна форма надання юридичної допомоги, а рекомендується державам гарантувати основні права на юридичну допомогу особам, які підлягають затриманню, арешту або ув'язненню, підозрюваним чи обвинуваченим, або притягненим до відповідальності у зв'язку з вчиненням кримінального злочину з поширенням юридичної допомоги й на тих осіб, які вступили у контакт із системою кримінального правосуддя, і диверсифікацією програм надання юридичної допомоги [123]. У Резолюції закріплено, що інститут безоплатної правничої допомоги може застосовуватися на кожній стадії судового процесу. Зокрема у

ній зазначається, що на стадії судового розгляду для того, щоб гарантувати кожній особі, обвинуваченій у скоєнні кримінального злочину, за яке судом може бути винесено покарання у вигляді позбавлення волі або смертної кари, доступ до юридичної допомоги в ході всього розгляду в суді, в тому числі за апеляціями та іншими суміжними процедурами, держава запровадити відповідні міри, наприклад, «забезпечувати представництво в ході будь-якого судового розгляду адвокатом, обраним у відповідних випадках самим обвинуваченим, або компетентним адвокатом, призначеним судом чи іншим органом, який займається наданням юридичної допомоги, безкоштовно, якщо в відповідної особи немає достатніх коштів для оплати та/або якщо цього вимагають інтереси правосуддя». Окрім цього у Резолюції зазначається, що безоплатна правова допомога повинна мати місце і на післясудовій стадії. Державам слід забезпечувати ув'язненим та дітям, які перебувають у місцях позбавлення волі, доступ до юридичної допомоги. У тих випадках, коли юридична допомога не надається, державам слід забезпечувати, щоб такі особи утримувалися у в'язницях відповідно до закону. Для цього державам слід вжити низки заходів, зокрема звертатися до асоціацій адвокатів або юристів та інших організацій, які надають юридичну допомогу, з пропозицією створити при необхідності реєстр адвокатів та помічників адвокатів, які мають право відвідувати в'язниці з метою безоплатного надання юридичних консультацій та допомоги ув'язненим [123]. З метою забезпечення нормального функціонування механізму надання безоплатної правничої допомоги держави повинні: а) домагатися підтримки колегіями адвокатів або асоціаціями юристів надання юридичної допомоги шляхом надання різних послуг, у тому числі безкоштовних (*pro bono*), відповідно до їх професійного покликання та етичного обов'язку; б) забезпечити механізми використати кошти від злочинної діяльності, отримані внаслідок конфіскації або у вигляді штрафів, для сплати юридичної допомоги потерпілим [123].

Поряд із документами ООН, варто відмітити акти Комітету міністрів

Ради Європи. Резолюцію (76) 5 про безоплатну правову допомогу в цивільних, господарських і адміністративних справах і Резолюцію (78) 8 про безоплатну правову допомогу і юридичні консультації, Рекомендацію № R (81) 7 Комітету Міністрів державам-членам про заходи з полегшення доступу до правосуддя, Рекомендація № R (93) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбідніших верств населення. Так у Резолюції (76) 5 КМРЕ про безоплатну правову допомогу в цивільних, господарських і адміністративних справах зазначається, що з метою усунення перешкод економічного характеру для доступу до правосуддя і забезпечення незабезпеченим і малозабезпеченим особам більших можливостей здійснення їхніх прав у державах-членах доцільно гарантувати рівні умови надання безоплатної правової допомоги громадянам держав-членів Ради Європи і тим іноземцям, щодо яких така рівність умов є найбільш обґрунтованою, КМРЕ рекомендує урядам держав-членів надавати на тих же умовах, що власним громадянам, безоплатну правову допомогу по цивільних, господарських і адміністративних справах, незалежно від характеру суду, який здійснює юрисдикцію, а) фізичним особам — громадянам будь-якої держави-члена; б) всім іншим фізичним особам, які постійно проживають на території держави-члена, де має відбуватися судове провадження [227]. У Резолюції (78) 8 йдеться про те, що ніхто не може бути в силу перешкод економічного характеру позбавлений можливості використання або захисту своїх прав у будь-яких судах, повноважних виносити рішення по цивільних, господарських, адміністративних, соціальних чи податкових справах. З цією метою кожна особа має бути наділена правом на необхідну безоплатну правову допомогу в судовому провадженні. При розгляді того, чи така допомога є необхідною, слід враховувати: а) фінансові можливості та зобов'язання відповідної особи; б) очікувані судові витрати.. Безоплатна правова допомога має надаватися навіть у тих випадках, коли зацікавлена особа здатна оплатити частину

судових витрат. У цьому випадку правова допомога може надаватися за фінансової участі особи, якій вона надається, за умови, що ця участь не означатиме для неї додаткових труднощів. Безоплатна правова допомога має охоплювати всі витрати особи, якій вона надається, зокрема гонорари адвокатів, мита, витрати на експертизу, відшкодування видатків свідків і витрати на переклад [228]. Згідно Рекомендацій № R (93) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбільш вразливих верств населення, держава має вживати заходів щодо доступу найбільш вразливих верств населення до закону ("праву на захист законом") шляхом: а) заохочення, де це є необхідним, дій з підвищення обізнаності правників щодо проблем найбільш вразливих верств населення; б) заохочення розвитку служб юридичного консультування для найбільш вразливих верств населення; с) відшкодування вартості юридичних консультацій для найбільш вразливих верств населення наданням безоплатної правової допомоги, не виключаючи здійснення невеликого внеску особами, які користуються такою допомогою, там, де цього вимагає внутрішнє законодавство; d) сприяння створенню, коли це видається доцільним, консультаційних центрів у районах проживання бідності [229]. Відповідно до Керівних принципів Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, прийнятих Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року, якщо діти прагнуть отримати доступ до правосуддя, яке насправді дружнє до них, держави-члени повинні полегшити доступ до адвокатів або інших установ чи осіб, які відповідно до національного законодавства, несуть відповідальність за захист прав дітей, і мають бути представленими від їх імені коли є або може бути конфлікт інтересів між дитиною і батьками або іншими зацікавленими сторонами. Рекомендується надати дітям доступ до безкоштовної юридичної допомоги. Це не повинно обов'язково вимагати створення окремої системи юридичної допомоги. Це може бути забезпечено так само, як і юридична допомога для дорослих, або на більш поблажливих умовах, і залежатиме від

фінансових можливостей власника батьківської відповідальності або самої дитини. У будь-якому разі, система правової допомоги має бути ефективною на практиці. Важливим є, щоб, щоб плата за юридичні послуги дитячого адвоката не стягувалася з батьків дитини, прямо або опосередковано. Якщо адвокат оплачується батьками, зокрема, у випадках конфлікту інтересів, немає жодної гарантії, що він або вона буде в змозі незалежно захищати погляди дитини [54].

Отже, роль Резолюцій ООН та КМРЄ як джерела стандартів безоплатної правничої допомоги полягає у тому, що у них наведені досить чіткі рекомендації щодо напрямків і форм прикладання зусиль державами, для належного впровадження та реалізації на національному рівні принципів надання безоплатної правничої допомоги, перш за все найбільш вразливим верствам населення. А також у цих документах акцентується увага на тому, що безоплатний характер юридичної допомоги не повинен погіршувати її якість, і кожна особа, яка потребує такої допомоги повинна отримати підтримку захисника (адвоката) належного рівня професійної підготовки, який дозволить ефективно досягнути усіх цілей правосуддя.

Не можна оминати увагою у контексті досліджуваної проблематики й рішення та рекомендації Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). У своїх документах цей суб'єкт то звертає увагу на неналежне дотримання державами принципу доступності до правосуддя, рівності його учасників та змагальності сторін, зокрема через незабезпечення учасникам судової справи правничої допомоги на безоплатній основі, якщо вони такої допомоги потребують і не можуть її оплатити самостійно [246]. При цьому ЄСПЛ підкреслює, що безоплатна правова допомога за визначенням Європейського суду повинна бути дієвою та ефективною. ЄСПЛ відмічає, що Європейської Конвенції про захист прав людини покликана гарантувати не теоретичні або ілюзорні права, а їх практичне і ефективне здійснення; це особливо справедливо по відношенню до права на захист, яке займає чільне місце в

демократичному суспільстві, як і саме право на справедливий судовий розгляд, з якого воно випливає. Суд підкреслюється, що в Статті 6 § 3 (с) говориться про «допомогу», а не про «призначення захисника». Саме призначення ще не забезпечує ефективної допомоги, так як призначений адвокат може померти, серйозно захворіти, протягом тривалого періоду бути позбавлений можливості діяти або ухилятися від виконання своїх обов'язків (ECtHR 13 May 1980, Artico v. Italy, № 6694/74, para. 33). [104, с.3]. ЄСПЛ у своїх документах наголошує, що важливим є, щоб проголошені принципи безоплатної допомоги реально втілювалися у життя, тобто забезпечувалися на національному рівні відповідними механізмами, якість і результативність роботи яких не повинна бути гіршою, аніж тих, які мають оплатний характер. Слід наголосити на тому, що особливо цінним у позиції ЄСПЛ є те, що держава має забезпечувати не формальне, а реальне забезпечення особи правничою підтримкою, якщо цього потребує вона і правосуддя.

Ну і на останок варто відмітити роль відповідних громадських організацій міжнародного характеру у визначенні та розвитку стандартів надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. Зокрема, слід відмітити Міжнародну асоціацію юристів (ІВА), яка у своїх рішеннях визначила, що безоплатна правова допомога є важливим елементом доступу до правосуддя, яке є загальним правом людини, і прийняла постанову, в якій підтверджується, що інтереси правосуддя вимагають запобігання заподіяння шкоди особі через відсутність в неї коштів на отримання правової поради, консультації або на підготовку справи до слухання, що вимагає від всіх країн створення ефективних програм надання правової допомоги, які будуть фінансуватися державою. У Декларації про безоплатну правову допомогу від 2008 року ІВА визнала, що доступ до правосуддя має важливе значення для свободи, справедливості, гідності, прогресу, розвитку та верховенства права, і нагадала, що доступ до правосуддя для всіх осіб є правом людини і що уряди несуть основну відповідальність за реалізацію та захист цього права людини

за допомогою таких заходів, як державна правова допомога [83].

Отже, завершуючи цей підрозділ, можемо з упевненістю стверджувати, що на сьогодні існує досить широке коло джерел міжнародно-правового характеру, які визначають стандарти надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. У відповідних правових актах, рекомендаціях та настановах: містяться ключові цілі та принципи інституту безоплатної правничої допомоги; розкривається його роль у правовій державі в цілому, так у системі правосуддя зокрема; закріплюються зобов'язання та поради щодо форм і напрямків дій для держав, з метою забезпечення належного функціонування та розвитку зазначеного інституту на національному рівні. Однак слід розуміти, що ці стандарти мають досить загальний характер і лише у загальних (хоча і досить чітких) рисах окреслюють вимоги щодо організації та роботи механізму надання безоплатної правничої допомоги, тож кожна держава, яка позиціонує себе як правову, має на національному рівні сформувати відповідні засади і умови політико-правового, організаційно-управлінського, матеріально-фінансового, науково-освітнього та іншого характеру, для реального втілення міжнародно-правових стандартів надання безоплатної правничої допомоги в середині країни з урахуванням особливостей її економічного, політичного, правового та культурного розвитку. Це безумовно стосується й України, влада якої має активно співпрацювати із відповідними інститутами громадянського суспільства (перш за все інститутом адвокатури) задля створення дієвих засад надання адвокатами безоплатної правничої допомоги та запровадження чіткого набору критерії якості такої допомоги. Слід розуміти, що роль держави полягає не у формальному призначенні захисника на безоплатній основі, а у наданні особі, яка цього потребує, реальної юридичної підтримки в особі компетентного фахівця [64].

3.2. Основні тенденції розвитку та удосконалення норм вітчизняного адміністративного законодавства, яке регламентує гарантії надання безоплатної правничої допомоги адвокатами

Проведений у даному науковому дослідженні аналіз дає змогу констатувати, що на сьогоднішній день у питанні надання безоплатної правничої допомоги взагалі, а також адвокатами, зокрема, існує низка недоліків, які обумовлені недосконалістю чинного вітчизняного адміністративного законодавства. В останні роки, вирішенню проблем надання безоплатної правничої приділялась значна увага, як на законодавчому, так і на теоретичному рівнях.

Так, перш за все, варто вказати «Концепцію формування системи безоплатної правової допомоги в Україні» схвалену Указом Президента України від 9 червня 2006 року N 509/2006. У даному нормативно-правовому акті зазначається, що відносини між державою і адвокатами у сфері безоплатної вторинної правової допомоги повинні ґрунтуватися на добровільній участі адвоката у наданні такої допомоги та виключно на підставі договору між адвокатом та державою. З метою забезпечення високих стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги суб'єкти надання безоплатної вторинної правової допомоги мають відбиратися серед адвокатів за конкурсом (тендером) [196]. В документі також наголошувалося, що система безоплатної вторинної правової допомоги має передбачати різні форми договорів, які враховують особливості адвокатської професії, гарантії адвокатської діяльності, в тому числі збереження адвокатської таємниці. Договори мають передбачати конкретний обсяг безоплатної вторинної правової допомоги, за який сплачується винагорода, повну або часткову зайнятість адвоката в наданні такої допомоги, різні організаційні форми співпраці адвокатів і держави тощо. При цьому держава віддаватиме перевагу таким формам, які забезпечують ефективний доступ осіб до безоплатної

вторинної правової допомоги, з одного боку, та враховують організаційні, економічні, регіональні, правові та інші фактори, з другого [196].

Безумовно, вказана Концепція свого часу зробила вагомий внесок у становлення інституту безоплатної правничої допомоги, що віднайшло своє відображення у прийнятому Законі України «Про безоплатну правничу допомогу». Разом із тим, на сучасному етапі свого існування безоплатна правнича допомога потребує комплексного удосконалення.

В результаті було прийнято «Стратегію розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2021-2025 роки», яку було затверджено Рішенням Ради адвокатів України 02 липня 2021 року № 38. Завданнями даного нормативно-правового акту було визначено: удосконалити роботу системи органів адвокатського самоврядування в Україні та сприяти більш активному залученню адвокатів до роботи на національному та регіональному рівнях; підвищити вимоги до здійснення адвокатської діяльності, зокрема, посилити професійні та морально-етичні вимоги до осіб, які мають намір отримати статус адвоката, та до дисциплінарного контролю професії; сприяти розвитку та удосконаленню процедури доступу громадян України, іноземців, осіб без громадянства, у тому числі біженців чи осіб, які потребують додаткового захисту, до безоплатної правової допомоги; удосконалити процедури доступу до професії адвоката; забезпечувати максимальну прозорість діяльності інституту адвокатури як для адвокатів, так і для зовнішніх реципієнтів [178] тощо.

Як бачимо, Національна асоціація адвокатів визнає, що важливим напрямом її діяльності має бути: 1) удосконалення стандартів і можливостей доступу громадян до безоплатної правової допомоги; 2) підготовка та надання Парламенту пропозицій з перегляду та реорганізації концепції БПД в умовах України; 3) вироблення пропозицій до удосконалення Закону України «Про безоплатну правову допомогу»; 4) аналіз, пошук і створення потенційних інституційних можливостей НААУ адміністрування системи

БПД; 5) вплив на забезпечення належного фінансування системи надання БПД як з державного бюджету, так і з інших джерел; 6) посилення механізму оцінки якості, ефективності та своєчасності надання адвокатами БПД комісіями, утвореними для цієї мети радами адвокатів регіону [178].

Незважаючи на всі позитивні аспекти, які містились у вказаному вище Стратегічному документі, втім вона не вирішує всіх існуючих проблем, пов'язаних із наданням безоплатної правничої допомоги. А відтак, на нашу думку, важливим завданням законодавця та всієї адвокатської спільноти є розкрити та прийняти нову загальнодержавну «Концепцію вдосконалення системи безоплатної правничої допомоги в Україні». Чому саме концепція? І що взагалі представляє собою даний нормативно-правовий акт? Так, до прикладу, В. А. Рижко пише, що концепція – це система поглядів, понять про ті чи інші явища або процеси, спосіб їхнього розуміння, тлумачення; основна ідея будь-якої теорії, головний задум; ідея чи план нового, оригінального розуміння; конструктивний принцип художньої, технічної та інших видів діяльності. Концепціями можуть виступати програми, проекти, які в одному випадку презентують мету, план та прогнози певних політичних дій, а в іншому є рекламними актами, репертуарами іміджу тощо. Істотне значення мають концепції в освітянських практиках. Тут вони покликані формувати цілісні уявлення про об'єкт вивчення і розкривати смисли природно-технічних та гуманітарних знань [40]. Концепція, пише П.М. Петровський, – це насамперед головна, принципова думка на певний предмет, що, по мимо цілісного бачення, включає задум, спрямований на його перетворення в людській діяльності, виконує функцію вихідної основи чи конструктивного принципу його зміни. Саме практичною спрямованістю концепція відрізняється від теорії. Водночас відтворенням реального стану предмета концепція відрізняється від чистої методології, хоча й включає методологічний підхід. Отже, концептуальне ядро стратегії соціального розвитку концентрує в собі усвідомлення його пріоритетної цінності,

ресурсів і засобів її досягнення [108, с.213]. Л.В. Шала цілком слушно акцентує увагу на тому, що Поняття «концепція» має різні напрями тлумачення, кожен із яких наповнений відповідним змістом. У широкому розумінні воно охоплює такі аспекти: філософське вчення, правову доктрину (теорію), фундаментальні праці авторитетних фахівців у сфері правознавства, а також діяльність науковців-юристів у контексті аналізу правотворчості, правозастосування та юридичних фактів. Як філософське вчення, концепція існує в окремому аспекті, а її основною метою є отримання знань, які можна трактувати по-різному. З одного боку, це інтелектуальна конструкція, що розглядається як істина. З іншої сторони, знання є результатом об'єктивного відображення навколишньої реальності у свідомості людини у формі уявлень, понять, суджень і теорій. Концептуальні знання вирізняються системністю та строгістю викладу, об'єктивністю дослідження, логічною структурою та аргументованістю висновків [251, с.72]. Тож, з огляду на зазначене вище, концепція – це, перш за все, прийнятий у встановленому законом порядку нормативно-правовий акт, який приймається уповноваженим органом державної влади з метою формування єдиного бачення щодо подальших умов розвитку нормативно-правового, економічного, організаційно-управлінського, тощо, розвитку певної сфери суспільних відносин.

Таким чином, метою «Концепції вдосконалення системи безоплатної правничої допомоги в Україні» має бути забезпечення рівного, справедливого та ефективного доступу громадян до правосуддя шляхом створення необхідних організаційно-правових та економічних умов для функціонування системи безоплатної правничої допомоги, підвищення її якості, доступності та стійкості відповідно до європейських стандартів і міжнародного досвіду. Ключовим завданнями даного нормативного документу має бути:

- 1) загальне підвищення якості та ефективності надання безоплатної правничої допомоги, для вирішення якого необхідним є посилення вимог до стандартів правової допомоги та адаптація їх до міжнародних стандартів, а

також забезпечення умов для постійного та безперервного навчання та підвищення кваліфікації адвокатів;

2) розширення доступу до правової допомоги вразливих верства населення (малозабезпечених та багатодітних сімей, тимчасово переміщених осіб, тощо). В рамках вирішення даного завдання необхідно: здійснити аналіз потреб населення та визначення додаткових категорій осіб, які потребують допомоги; спростити процедури звернення за допомогою та підтвердження права на її отримання; розширення інклюзивності підходи до надання допомоги;

3) діджиталізація процесів надання правової допомоги, зокрема безоплатної: подальший розвиток та вдосконалення онлайн-сервісів для надання первинної правової допомоги; використання автоматизованих чат-ботів; тощо;

4) розширення фінансового та матеріально-технічного забезпечення системи надання безоплатної правничої допомоги;

5) збільшення мережі суб'єктів, які уповноважені надавати безоплатну правову допомогу;

6) розробка програм підвищення правової свідомості та правової культури населення. В даному контексті необхідним є: проведення інформаційних кампаній щодо можливостей отримання безоплатної правничої допомоги; реалізація програм правопросвітництва у школах, університетах та громадах; співпраця із медіа.

Окремим і важливим напрямом вказаної вище концепції має бути покращення ролі адвокатів у наданні безоплатної правничої допомоги. В даному контексті необхідним є встановлення та вирішення наступних завдань Концепції: по-перше, підвищення професійного рівня адвокатів, зокрема в частині їх роботи із особливим категоріями клієнтів; по-друге, поліпшення організаційно-правових умов співпраці адвокатів в рамках системи надання безоплатної правничої допомоги; по-третє, перегляд механізмів оцінки якості

та ефективності роботи адвокатів по наданню безоплатної допомоги; по-четверте, розроблення механізмів інтеграції адвокатів у інформаційну систему (цифрові сервіси) надання правової допомоги; по-п'яте, розширення соціальних та економічних гарантій діяльності адвокатів; по-шосте, розширення гарантій діяльності Національної асоціації адвокатів, а також підвищення їх ролі у вдосконаленні чинного законодавства про адвокатуру та безоплатну правову допомогу.

Тож, з огляду на наведені вище пропозиції вбачається необхідним внести наступні зміни до:

1) Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», зокрема:

- а) статтю 5 «Принципи державної політики у сфері надання безоплатної правничої допомоги» розширити такими засадами, як: інклюзивності; комплексності; правової визначеності; соціальної справедливості; професіоналізму; тощо;
- б) статтю 18 «Порядок подання звернення про надання безоплатної вторинної правничої допомоги» розширити положенням про те, що «особа, з метою отримання безоплатної правничої допомоги, може оформити звернення шляхом використання цифрових комунікаційних технологій»;
- в) до статті 30 «Фінансування безоплатної правничої допомоги» додати пункт 3, в якому буде закріплено, що «Сума фінансування безоплатної правничої допомоги повинна змінюватись щороку з урахуванням рівня інфляції в країні».

2) Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», в якому необхідно: посилити вимоги відносно дотримання професійної етики адвокатами, які надають безоплатну правничу допомогу; визначити критерії для оцінки якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної первинної правничої; посилити гарантії щодо оплати праці адвокатів в процесі надання ними безоплатної правничої допомоги.

Опрацьовуючи напрями удосконалення вітчизняного адміністративного законодавства, яке регламентує гарантії надання безоплатної правничої

допомоги адвокатами, не можна не звернути увагу на те, що зараз в Україні йде війна, а відповідно було запроваджено правовий режим воєнного стану. «Воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [200].

Варто вказати точку зору І.А. Міщука, який у своєму науковому дослідженні вказує, що надання БПД під час дії воєнного стану має свої особливості та специфіку, зумовлені загостренням соціально-економічних проблем і динамічної зміни законодавства. Обставинами, які перешкоджають ефективному функціонуванню системи БПД, на думку вказаного вище науковці, є: недоступність/обмежена доступність одержання безоплатної правової допомоги, зокрема для осіб на тимчасово окупованих територіях або в районах ведення бойових дій, проблеми кадрового забезпечення системи фахівцями та адвокатами (особливо актуально в регіонах, де ведуться бойові дії, і адвокати з цих територій перемістилися в інші області), зростання запитів щодо надання БПД у зв'язку з виникненням нових актуальних питань в умовах війни [98]. Таким чином, підсумовує І.А. Міщук, враховуючи вище проаналізовані проблеми, які негативно впливають на реалізацію права на БПД в умовах воєнного стану, можемо визначити такі основні шляхи вдосконалення системи БПД: по-перше, забезпечення участі адвокатів в обміні військовополоненими, доступ військовополонених до права на БПД;

по-друге, забезпечення фінансування оплати послуг адвокатів з державного бюджету, що вплине на затребуваність адвокатів; по-третє, поширення волонтерського руху в країні з метою проведення правопросвітницької роботи і надання БПД безоплатно для ще більшої кількості населення, які її потребують [98]. Варто також навести наукову позицію Н. Саветчук, яка аналізуючи наукову позицію К.С. Рогозіннікової, дійшла до висновку, що зараз в умовах воєнного стану система надання БПД є не дуже ефективною, потребує коригування, оскільки збільшується коло суб'єктів, які бажають отримати таку допомогу. Звичайно, на це впливають багато об'єктивних причин, а саме: відсутність доступу до надання БПД на тимчасово окупованих територіях і там, де проходять бойові дії; збільшення кількості людей для одержання БПД; безпекова організація процесу надання БПД; проблема у кадрах тощо. В даному контексті слід авторка зауважує, що на частині території України, де ведуться бойові дії, суб'єкти надання БПД вимушені були змінити формат надання безоплатних правових послуг на дистанційний, тобто через контакт-центри, застосунки, соціальні мережі, месенджери, та і кількість персоналу у сфері надання послуг також скоротилася через мобілізацію та міграцію. Проте, де дозволяє безпекова ситуація, фахівці із надання БПД працюють в органах місцевого самоврядування, в органах державної влади та соціального захисту, у спеціалізованих установах, на залізничних вокзалах тощо. Звісно, є випадки, коли внаслідок значних пошкоджень та руйнувань будівель центрів надання правової допомоги, через відсутність мережі інтернет та мобільного зв'язку доступ до БПД обмежується [232, с.268; 235]

Таким чином, в умовах воєнного стану надання безоплатної правничої допомоги адвокатами стикається з низкою серйозних проблем: *по-перше*, значно зменшується доступність правової допомоги для громадян, адже низка адвокатів, особливо на прифронтових територіях, через небезпеку, евакуацію або інші обставини, були змушені припинити свою діяльність. Для вирішення

цієї проблеми необхідно запровадити ефективні механізми дистанційного надання правничої допомоги, такі як онлайн-консультації та мобільні групи адвокатів, які виїжджають у зони ризику для безпосередньої підтримки людей, що потребують правової допомоги; *по-друге*, значно зросло навантаження на адвокатів, які надають безоплатну правничу допомогу, оскільки значно збільшилась кількість справ, пов'язаних з правами внутрішньо переміщених осіб, компенсаціями за завдані збитки, статусом військових та іншими актуальними питаннями. Для розв'язання цієї проблеми необхідно залучити додаткових адвокатів і створити тимчасові правила для збільшення кількості фахівців, залучених до цих завдань; *по-третьє*, фінансування системи безоплатної правничої допомоги під час воєнного стану стає обмеженим через пріоритетність інших витрат, таких як оборона.

Тож, окрім всього зазначеного вище, опрацьовуючи тенденції розвитку та удосконалення норм вітчизняного адміністративного законодавства, яке регламентує гарантії надання безоплатної правничої допомоги адвокатами не можна не звернути увагу на ряд організаційних проблем у цій сфері. І першим питання, якому, на нашу думку, слід приділити увагу, - фінансове забезпечення діяльності адвокатів, які надають безоплатну правничу допомогу. О.І. Москаль розглядає фінансове забезпечення як сукупність економічних відносин, що виникають з приводу пошуку, залучення і ефективного використання фінансових ресурсів та організаційно-управлінських принципів, методів і форм їх впливу на соціально-економічну життєдіяльність територіальних одиниць та господарських суб'єктів. Фінансове забезпечення реалізується через систему фінансування, що може здійснюватися в трьох формах: самофінансування, кредитування і безповоротне фінансування з бюджету [100, с.6-7;].

Тож, фінансове забезпечення діяльності адвокатів, які надають безоплатну правничу допомогу, має надзвичайно важливе значення, оскільки: по-перше, без фінансової підтримки немає належного рівня мотивації, а

відтак адвокат не зможе забезпечити високу якість правової допомоги, оскільки втрачає мотивацію до активної участі в системі безоплатної правової допомоги; по-друге, для адвокатів надання безоплатної правничої допомоги — це не тільки правова місія, але й професійна діяльність, що вимагає значних затрат часу, ресурсів і зусиль, а тому, якщо фінансування недостатнє, адвокат невмотивований належним чином і в достатньому обсязі приділяти увагу кожному клієнту; по-третє, без стабільного фінансування неможливо забезпечити розширення і вдосконалення системи безоплатної правової допомоги. Фінансування дає можливість не лише компенсувати роботу адвокатів, а й підтримувати адміністрування, інфраструктуру, навчання адвокатів і впровадження нових технологій для полегшення процесу надання допомоги. З огляду на зазначене вище, та враховуючи соціальну, політичну та економічну нестабільність, а також зростання кількості незахищених верств населення (малозабезпечених громадян, внутрішньо переміщених осіб, учасників бойових дій, військовослужбовців, тощо), держава повинна шукати джерела для підвищення фінансування системи безоплатної правничої допомоги.

Наступним напрямом вирішення проблеми надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, - є використання інформаційних технологій у даному процесі. Так, громадяни/-ки України найчастіше отримували правову допомогу шляхом самостійного пошуку інформації в Інтернеті (39%), від органів місцевої влади (31%) та від приватних адвокатів, юристів нотаріусів (27%). Трохи рідше — від друзів, рідних, знайомих, які не є правниками (14%). Населення майже у п'ять разів частіше за ВПО отримувало професійну допомогу на платній основі — у приватних фахівців у сфері права (див. Діаграму 4.5.1). Натомість ВПО найчастіше отримували правову допомогу від місцевої влади (48%), волонтерів (29%), органів державної влади (21%). Для цієї категорії актуальними були звернення до Системи БПД (18%) самостійний пошук інформації (18%) та допомога

громадських організацій (17%). Таким чином, ВПО мали широкий доступ до послуг правової допомоги, за яку не потрібно платити. Можна припустити, що ВПО більше поінформовані про можливість звернутися за правовою допомогою до місцевої влади, а також знають про можливості підтримки у цій сфері від громадянського суспільства (волонтерів та громадських організацій). Примітно, що ВПО втричі частіше, ніж населення України в цілому, зверталися до волонтерів за правовою допомогою [39].

Сьогодні для клієнтів, як і раніше, існуватиме можливість отримати послуги системи безоплатної правової допомоги будь-яким зручним способом та в будь-якій зручній для них точці доступу до безоплатної правової допомоги: телефоном – зателефонувавши до контактного центру системи БПД за номером 0 800 213 103; онлайн – написавши у чаті Telegram <https://t.me/LegalAidUkraineBot> (кнопка «Отримати консультацію»); у найближчому бюро правової допомоги (https://bit.ly/bpd_buro); відвідавши виїзний консультаційний пункт (графік роботи консультаційного пункту можна дізнатися у найближчому бюро (https://bit.ly/bpd_buro); вдома, надіславши заявку на отримання адресної правової допомоги, якщо людина через стан здоров'я або життєві обставини не може прийти до бюро (залишити заявку можна за телефоном 0800213103); переглянувши готові правові консультації на довідково-інформаційній платформі правових консультацій WikiLegalAid (<https://wiki.legalaid.gov.ua/>) [103]. При цьому буде поліпшено процес отримання послуг, зокрема запроваджена функція індивідуального супроводу клієнта. Для адвокатів зміниться процес укладання договорів та звітування про виконані доручення. Сьогодні адвокат, надаючи безоплатну вторинну правову допомогу в одній області, укладає контракти з декількома центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги – регіональним та місцевими, що функціонують на відповідній території, і має від двох до шести контрактів з системою БПД. Натомість

після реорганізації центрів адвокату достатньо буде укласти лише один контракт [103].

І останнім надважливим завданням, є розширення просвітницької діяльності з метою підвищення правової культури населення. М.В. Кравчук вважає, що правова культура складається з таких найбільших правових утворень, як: система правових норм як особливих правил поведінки, що зовні відбиті у системі нормативно-правових актів та конкретизуючих їх актів індивідуального регулювання; сукупність правовідносин, тобто суспільних відносин, що врегульовані за допомогою правових норм і складаються з юридичних прав і обов'язків; сукупність суб'єктів права (фізичних, зокрема і посадових осіб, державних та інших організацій, соціальних груп, соціальних спільностей); правосвідомість – системи духовного відображення правової дійсності; режим законності і правопорядку – стану фактичної впорядкованості суспільних відносин, врегульованих за допомогою правових засобів [77, с.195]. Тож, підвищення правової культури громадян має включати масштабну інформаційно-просвітницьку роботу. Зокрема, вбачається доцільним активно впроваджувати освітні кампанії через засоби масової інформації, соціальні мережі, правові форуми та громадські заходи. Організація безкоштовних правових консультацій, лекцій, тематичних зустрічей у громадах та навчальних закладах допоможе підвищити рівень правової обізнаності населення та сформувати розуміння власних прав і механізмів їх захисту. Все це, як вбачається, дозволить знизити навантаження на адвокатів, які надають безоплатну правничу допомогу, що має важливе значення з точки зору розподілів їх ресурсів.

Таким чином, запровадження вказаних вище кроків правового та організаційного, дозволить, як вбачається, якісно покращити гарантії надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, а відтак забезпечить більш ефективний захисту законних прав, свобод та інтересів осіб, які відповідну допомогу потребують.

Висновки до розділу 3

Акцентовано увагу на тому, що на сьогодні немає єдиного уніфікованого підходу до розуміння міжнародно-правових стандартів, однак, у той же час, не можна стверджувати що точки зору правників щодо сутнісного змісту, призначення та поняття зазначених стандартів кардинально різняться. Більшість науковців та фахівців у галузі права виходять із того, що міжнародно-правовий стандарт це певна вимога чи принцип, чи правило, чи норма, що закріплюється у відповідному міжнародно-правовому документі, має загальний та універсальний характер і відображає по-перше, рівень суспільно-політичного розвитку міжнародної спільноти, а по-друге, рівень досягнутого у ній (тобто у міжнародній спільноті) консенсусу з приводу основоположних цінностей, принципів і пріоритетів організації та життя сучасного демократичного, правового суспільства.

Аргументовано, що у Загальній декларації прав людини прямо не йдеться про гарантій безоплатної правничої допомоги, однак у ній ціла низка положень присвячених: правам людини, їх ствердженню, гартуванню та захисту; протидії нерівності та будь-яким формам дискримінації. Очевидно, якщо держава прагне будувати та розвивати свою національну систему права у відповідності до положень зазначеної Декларації, якщо проголошує стрижнем своєї політики цінності закріплені у цьому договорі, одним із її зобов'язань у такому випадку є створення механізмів для належного захисту цих цінностей і безперешкодного доступу до захисних механізмів кожної людини громадянина, без будь-якої дискримінації, зокрема за матеріально-фінансовою ознакою.

Наголошено, що роль Резолюцій ООН та КМРЄ як джерела стандартів безоплатної правничої допомоги полягає у тому, що у них наведені досить чіткі рекомендації щодо напрямків і форм прикладання зусиль державами, для належного впровадження та реалізації на національному рівні принципів

надання безоплатної правничої допомоги, перш за все найбільш вразливим верствам населення. А також у цих документах акцентується увага на тому, що безоплатний характер юридичної допомоги не повинен погіршувати її якість, і кожна особа, яка потребує такої допомоги повинна отримати підтримку захисника (адвоката) належного рівня професійної підготовки, який дозволить ефективно досягнути усіх цілей правосуддя.

Узагальнено, що на сьогодні існує досить широке коло джерел міжнародно-правового характеру, які визначають стандарти надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. У відповідних правових актах, рекомендаціях та настановах: містяться ключові цілі та принципи інституту безоплатної правничої допомоги; розкривається його роль у правовій державі в цілому, так у системі правосуддя зокрема; закріплюються зобов'язання та поради щодо форм і напрямків дій для держав, з метою забезпечення належного функціонування та розвитку зазначеного інституту на національному рівні. Однак слід розуміти, що ці стандарти мають досить загальний характер і лише у загальних (хоча і досить чітких) рисах окреслюють вимоги щодо організації та роботи механізму надання безоплатної правничої допомоги, тож кожна держава, яка позиціонує себе як правову, має на національному рівні сформулювати відповідні засади і умови політико-правового, організаційно-управлінського, матеріально-фінансового, науково-освітнього та іншого характеру, для реального втілення міжнародно-правових стандартів надання безоплатної правничої допомоги в середині країни з урахуванням особливостей її економічного, політичного, правового та культурного розвитку. Це безумовно стосується й України, влада якої має активно співпрацювати із відповідними інститутами громадянського суспільства (перш за все інститутом адвокатури) задля створення дієвих засад надання адвокатами безоплатної правничої допомоги та запровадження чіткого набору критерії якості такої допомоги.

Обґрунтована необхідність розробки та прийняття «Концепції вдосконалення системи безоплатної правничої допомоги в Україні», метою якої має бути забезпечення рівного, справедливого та ефективного доступу громадян до правосуддя шляхом створення необхідних організаційно-правових та економічних умов для функціонування система безоплатної правничої допомоги, підвищення її якості, доступності та стійкості відповідно до європейських стандартів і міжнародного досвіду. Ключовими завданнями даного нормативного документу має бути: 1) загальне підвищення якості та ефективності надання безоплатної правничої допомоги, для вирішення якого необхідним є посилення вимог до стандартів правової допомоги та адаптація їх до міжнародних стандартів, а також забезпечення умов для постійного та безперервного навчання та підвищення кваліфікації адвокатів; 2) розширення доступу до правової допомоги вразливих верства населення (малозабезпечених та багатодітних сімей, тимчасово переміщених осіб, тощо). В рамках вирішення даного завдання необхідно: здійснити аналіз потреб населення та визначення додаткових категорій осіб, які потребують допомоги; спростити процедури звернення за допомогою та підтвердження права на її отримання; розширення інклюзивності підходи до надання допомоги; 3) діджиталізація процесів надання правової допомоги, зокрема безоплатної: подальший розвиток та вдосконалення онлайн-сервісів для надання первинної правової допомоги; використання автоматизованих чат-ботів; тощо; 4) розширення фінансового та матеріально-технічного забезпечення системи надання безоплатної правничої допомоги; 5) збільшення мережі суб'єктів, які уповноважені надавати безоплатну правову допомогу; 6) розробка програм підвищення правової свідомості та правової культури населення. В даному контексті необхідним є: проведення інформаційних кампаній щодо можливостей отримання безоплатної правничої допомоги; реалізація програм правопросвітництва у школах, університетах та громадах; співпраця із медіа.

Наголошено, що окремим і важливим напрямом вказаної вище концепції має бути покращення гарантій діяльності адвокатів у процесі надання безоплатної правничої допомоги. В даному контексті необхідним є встановлення та вирішення наступних завдань Концепції: по-перше, підвищення професійного рівня адвокатів, зокрема в частині їх роботи із особливим категоріями клієнтів; по-друге, поліпшення організаційно-правових умов співпраці адвокатів в рамках системи надання безоплатної правничої допомоги; по-третє, перегляд механізмів оцінки якості та ефективності роботи адвокатів по наданню безоплатної допомоги; по-четверте, розроблення механізмів інтеграції адвокатів у інформаційну систему (цифрові сервіси) надання правової допомоги; по-п'яте, розширення соціальних та економічних гарантій діяльності адвокатів; по-шосте, розширення гарантій діяльності Національної асоціації адвокатів, а також підвищення їх ролі у вдосконаленні чинного законодавства про адвокатуру та безоплатну правову допомогу.

Відзначено, що з огляду на наведені вище пропозиції вбачається необхідним внести наступні зміни до:

1) Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», зокрема: а) статтю 5 «Принципи державної політики у сфері надання безоплатної правничої допомоги» розширити такими засадами, як: інклюзивності; комплексності; правової визначеності; соціальної справедливості; професіоналізму; тощо; б) статтю 18 «Порядок подання звернення про надання безоплатної вторинної правничої допомоги» розширити положенням про те, що «особа, з метою отримання безоплатної правничої допомоги, може оформити звернення шляхом використання цифрових комунікаційних технологій»; в) до статті 30 «Фінансування безоплатної правничої допомоги» додати пункт 3, в якому буде закріплено, що «Сума фінансування безоплатної правничої допомоги повинна змінюватись щороку з урахуванням рівня інфляції в країні».

2) Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», в якому необхідно: посилити вимоги відносно дотримання професійної етики адвокатами, які надають безоплатну правничу допомогу; визначити критерії для оцінки якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної первинної правничої; посилити гарантії щодо оплати праці адвокатів в процесі надання ними безоплатної правничої допомоги.

Зроблено висновок про те, що в умовах воєнного стану надання безоплатної правничої допомоги адвокатами стикається з низкою серйозних проблем: по-перше, значно зменшується доступність правової допомоги для громадян, адже низка адвокатів, особливо на прифронтових територіях, через небезпеку, евакуацію або інші обставини, були змушені припинити свою діяльність. Для вирішення цієї проблеми необхідно запровадити ефективні механізми дистанційного надання правничої допомоги, такі як онлайн-консультації та мобільні групи адвокатів, які виїжджають у зони ризику для безпосередньої підтримки людей, що потребують правової допомоги; по-друге, значно зросло навантаження на адвокатів, які надають безоплатну правничу допомогу, оскільки значно збільшилась кількість справ, пов'язаних з правами внутрішньо переміщених осіб, компенсаціями за завдані збитки, статусом військових та іншими актуальними питаннями. Для розв'язання цієї проблеми необхідно залучити додаткових адвокатів і створити тимчасові правила для збільшення кількості фахівців, залучених до цих завдань; по-третє, фінансування системи безоплатної правничої допомоги під час воєнного стану стає обмеженим через пріоритетність інших витрат, таких як оборона.

Констатовано, що фінансове забезпечення діяльності адвокатів, які надають безоплатну правничу допомогу, має надзвичайно важливе значення, оскільки: по-перше, без фінансової підтримки немає належного рівня мотивації, а відтак адвокат не зможе забезпечити високу якість правової допомоги, оскільки втрачає мотивацію до активної участі в системі

безоплатної правової допомоги; по-друге, для адвокатів надання безоплатної правничої допомоги — це не тільки правова місія, але й професійна діяльність, що вимагає значних затрат часу, ресурсів і зусиль, а тому, якщо фінансування недостатнє, адвокат невмотивований належним чином і в достатньому обсязі приділяти увагу кожному клієнту; по-третє, без стабільного фінансування неможливо забезпечити розширення і вдосконалення системи безоплатної правової допомоги. Фінансування дає можливість не лише компенсувати роботу адвокатів, а й підтримувати адміністрування, інфраструктуру, навчання адвокатів і впровадження нових технологій для полегшення процесу надання допомоги. З огляду на зазначене вище, та враховуючи соціальну, політичну та економічну нестабільність, а також зростання кількості незахищених верств населення (малозабезпечених громадян, внутрішньо переміщених осіб, учасників бойових дій, військовослужбовців, тощо), держава повинна шукати джерела для підвищення фінансування системи безоплатної правничої допомоги.

Зазначено, що підвищення правової культури громадян має включати масштабну інформаційно-просвітницьку роботу. Зокрема, вбачається доцільним активно впроваджувати освітні кампанії через засоби масової інформації, соціальні мережі, правові форуми та громадські заходи. Організація безкоштовних правових консультацій, лекцій, тематичних зустрічей у громадах та навчальних закладах допоможе підвищити рівень правової обізнаності населення та сформувати розуміння власних прав і механізмів їх захисту. Все це, як вбачається, дозволить знизити навантаження на адвокатів, які надають безоплатну правничу допомогу, що має важливе значення з точки зору розподілів їх ресурсів.

ВИСНОВКИ

У дисертації сформульовано новий теоретичний підхід щодо з'ясування сутності та розкриття змісту адміністративно-правових гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, на основі чого надано низку пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення адміністративного законодавства в цій сфері. У результаті дослідження сформульовано низку нових наукових висновків, основні з них такі:

1. Під наданням безоплатної правничої допомоги адвокатами запропоновано розуміти регламентовану приписами чинного національного законодавства професійну, гарантовану державою діяльність адвокатів щодо надання за рахунок визначених законодавством джерел фінансування правничих послуг, що забезпечує захист прав, свобод та інтересів особи, яка перебуває в складній правовій ситуації, відповідно до чітко окреслених законодавством умов і підстав та на безоплатній основі для неї.

Обґрунтовано, що правову природу надання безоплатної правової допомоги характеризують такі чинники: 1) перебуває на стадії свого становлення та розвитку, що пов'язано з поступовою заміною інститутом надання правничої допомоги інституту надання правової допомоги; 2) підстави та порядок надання безоплатної правничої допомоги регламентовано значною кількістю нормативно-правових актів, що в сукупності визначають правові засади функціонування цієї сфери суспільних відносин; 3) діяльність адвокатів щодо надання безоплатної правничої допомоги є професійною та гарантованою державою; 4) фінансування надання безоплатної правничої допомоги здійснюється за рахунок визначених законодавством джерел фінансування; 5) захист прав, свобод та законних інтересів особи, яка перебуває в складній правовій ситуації, здійснюється відповідно до чітко окреслених законодавством умов і підстав; 6) надання безоплатної правничої допомоги здійснюється на безоплатній

основі для особи, яка її отримує; 7) держава закріплює систему юридичних гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами; 8) надання безоплатної правничої допомоги адвокатами має власну інституційну складову як систему суб'єктів цих суспільних відносин.

2. Встановлено, що гарантіями надання безоплатної правничої допомоги слід вважати визначену на нормативно-правовому рівні сукупність засобів та умов, покликаних забезпечити гарантовану державою можливість особи на отримання на безоплатній для неї основі правничої допомоги від адвокатів. Наголошено, що гарантії надання безоплатної правничої допомоги мають низку суттєвих особливостей, що відрізняє їх від схожих правових явищ і процесів, серед яких слід виокремити такі: 1) об'єктивізовані в приписах нормативно-правового акта найвищої сили – Основного Закону України; 2) визначені як на рівні спеціального закону, покликаного здійснювати нормативну регламентацію цих суспільних відносин, – Законі України «Про безоплатну правничу допомогу», так і в приписах інших численних актів чинного національного законодавства, чільне місце серед яких посідають кодифіковані нормативно-правові акти; 3) їх реалізація та належне здійснення забезпечене діяльністю уповноважених суб'єктів за найрізноманітнішими напрямками – фінансовим, інформаційно-аналітичним, кадрового забезпечення; 4) встановлюються внаслідок здійснення державного регулювання цієї сфери суспільних відносин; 5) визначають особливості правового статусу суб'єктів вказаних суспільних відносин; 6) їх дія спрямована на охорону й захист прав, свобод та інтересів вразливих категорій населення; 7) завдяки їм визначаються відповідні правові процедури, дія яких спрямована на забезпечення реалізації конституційного права особи на отримання безоплатної правничої допомоги; 8) такі гарантії мають динамічний характер та означені адаптивністю до кризових явищ і процесів.

3. Юридичними гарантіями надання адвокатами безоплатної правничої допомоги визнано такі: доступність (економічна, фізична, інформаційна) та

недопущення дискримінації; гарантії, обумовлені дією принципу верховенства права та законності; етичні гарантії; гарантії забезпечення стандартів якості надання безоплатної правничої допомоги; гарантоване державне фінансування надання безоплатної правничої допомоги; забезпечення незалежності адвокатів і неприпустимість втручання в їх професійну діяльність з надання безоплатної правничої допомоги; конфіденційність надання безоплатної правничої допомоги та забезпечення дотримання адвокатської таємниці; наявність механізмів притягнення особи до юридичної відповідальності в разі порушення законодавства про надання безоплатної правничої допомоги адвокатами; безперервність надання безоплатної правничої допомоги адвокатами; застосування спеціальних заходів безпеки в передбачених законодавством випадках; забезпечення оскарження рішень щодо надання безоплатної правничої допомоги, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб в адміністративному та/або судовому порядку.

4. Акцентовано увагу на тому, що нині наявна значна кількість нормативно-правових актів, які визначають правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, що засвідчує багатогранність досліджуваної сфери суспільних відносин. Причому в таких правових засадах найбільше сконцентровано адміністративно-правові норми, що обумовлює та вказує на особливе місце таких норм серед них. З урахуванням наведеного, нормативно-правові акти, які визначають правові засади реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, проаналізовано в роботі з урахуванням їх групової належності:

- 1) за їх юридичною силою: Конституція України, міжнародні договори України; закони України та акти кодифікованого законодавства; підзаконні нормативно-правові акти;
- 2) з огляду на суб'єкт їх прийняття: акти Верховної Ради України; акти Президента України; акти Кабінету Міністрів України; акти Міністерства юстиції України, зокрема прийняті спільно з іншими

суб'єктами; акти Координаційного центру з надання правової допомоги; акти органів адвокатського самоврядування; 3) залежно від напрямку забезпечення діяльності щодо надання безоплатної правничої допомоги адвокатами: акти з питань кадрового, інформаційно-аналітичного, фінансового забезпечення; 4) залежно від напрямку нормативної регламентації реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами: акти, що закріплюють правовий статус суб'єктів цих суспільних відносин і гарантії його реалізації; акти, що визначають гарантії діяльності щодо надання безоплатної правничої допомоги за окремими напрямами; акти, що встановлюють гарантії дотримання прав, свобод та інтересів особи; акти, що визначають гарантії спільної діяльності суб'єктів цих суспільних відносин; акти, що регламентують гарантії надання безоплатної правничої допомоги адвокатами в умовах запровадження правового режиму воєнного стану, спричиненого збройною агресією проти нашої держави.

5. Доведено, що інституційна складова гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами представлена численними суб'єктами, які не лише надають відповідні правничі послуги, а й загалом відповідальні за належне функціонування цієї сфери суспільних відносин за найрізноманітнішими напрямами. З огляду на зазначене, такі суб'єкти становлять певну систему, складовими якої є: 1) суб'єкти, що забезпечують і гарантують надання безоплатної правничої допомоги адвокатами: а) загальнодержавні суб'єкти – Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України; б) суб'єкти, відповідальні за формування та реалізацію державної політики у сфері надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, – Міністерство юстиції України, Координаційний центр з надання правничої допомоги; 2) суб'єкти надання безоплатної правничої допомоги: а) адвокатура – адвокати, органи адвокатського самоврядування; б) суб'єкти, які взаємодіють з адвокатами, унаслідок чого залучають їх до реалізації безоплатної правничої допомоги – центри з

надання безоплатної правничої допомоги, органи місцевого самоврядування;

3) суб'єкти соціального та правового захисту, які в межах надання безоплатної правничої допомоги взаємодіють з адвокатами: а) спеціалізовані установи – притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі; денний центр соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі; центр допомоги врятованим; центри життєстійкості; територіальний центр надання соціальних послуг;

б) суб'єкти, створені в складі органів виконавчої влади, – служби супроводу військовослужбовців, осіб рядового й начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських і членів їх сімей; соціально-реабілітаційний центр (дитяче містечко); центр соціально-психологічної реабілітації дітей; центр реабілітації для осіб, які постраждали від торгівлі людьми.

6. Зазначено, що організаційно-правовими гарантіями надання безоплатної правничої допомоги адвокатами є групи визначених законодавством структурно-управлінських та юридичних умов, факторів і засобів, які забезпечують існування та роботу інституційної складової надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. До таких гарантій віднесено: нормативно-правове закріплення права кожного громадянина на отримання відповідної допомоги; інституційне забезпечення; державне фінансування надання безоплатної правничої допомоги адвокатами; функціонування Реєстру адвокатів, які надають таку допомогу.

Аргументовано, що функціональні гарантії є законодавчо визначеними, спеціальними процедурними умовами, факторами й засобами, що забезпечують законність та якість процесу надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. Серед зазначених гарантій виокремлено: наявність спеціальних стандартів якості надання правничої допомоги адвокатами; можливість оскарження рішень щодо надання безоплатної правничої

допомоги, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

7. Констатовано, що органи адвокатського самоврядування як суб'єкти забезпечення реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами мають організаційно-забезпечувальне значення, яке полягає у створенні умов та усуненні перешкод щодо якісного надання такої допомоги. Їх роль у цьому процесі полягає в такому: по-перше, вони забезпечують неупереджену та незалежну оцінку якості професійної готовності власне адвокатів як учасників надання допомоги через перевірку їх знань і вмінь; по-друге, розгляд інформації щодо неналежного виконання адвокатами своїх обов'язків, зокрема через діяльність Комісії з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги при регіональних радах адвокатів; по-третє, застосування передбачених законодавством санкцій у разі порушення адвокатської етики, що передбачає передусім застосування заходів дисциплінарної відповідальності; по-четверте, інформаційно-методологічне забезпечення адвокатської діяльності; по-п'яте, підтримка рівня професіоналізму адвокатів шляхом забезпечення підвищення їх кваліфікації; по-шосте, захист прав і законних інтересів адвокатів, усунення перешкод у реалізації дій щодо надання правничої допомоги.

8. З'ясовано, що на сьогодні існує досить широке коло джерел міжнародно-правового характеру, які визначають стандарти надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. У відповідних правових актах, рекомендаціях і настановах: містяться ключові цілі та принципи інституту безоплатної правничої допомоги; розкрито його роль як у правовій державі загалом, так і в системі правосуддя зокрема; закріплено зобов'язання та поради щодо форм і напрямів дій для держав з метою забезпечення належного функціонування та розвитку зазначеного інституту на національному рівні. Наголошено, що ці стандарти мають досить загальний

характер і лише в загальних (хоча й досить чітких) рисах окреслюють вимоги щодо організації та функціонування механізму надання безоплатної правничої допомоги, у зв'язку з чим кожна держава, яка позиціонує себе як правова, має на національному рівні сформулювати відповідні засади й умови політико-правового, організаційно-управлінського, матеріально-фінансового, науково-освітнього та іншого характеру для реального втілення міжнародно-правових стандартів надання безоплатної правничої допомоги всередині країни з урахуванням особливостей її економічного, політичного, правового та культурного розвитку. Це стосується й України, влада якої має активно співпрацювати з відповідними інститутами громадянського суспільства (передусім інститутом адвокатури) задля створення ефективних засад надання адвокатами безоплатної правничої допомоги та запровадження чіткого набору критеріїв якості такої допомоги.

9. З метою розвитку та вдосконалення норм вітчизняного адміністративного законодавства, яке регламентує гарантії надання безоплатної правничої допомоги адвокатами, запропоновано:

1) розробити та прийняти Концепцію вдосконалення системи безоплатної правничої допомоги в Україні, метою якої має бути забезпечення рівного, справедливого й ефективного доступу громадян до правосуддя шляхом створення необхідних організаційно-правових та економічних умов для функціонування системи безоплатної правничої допомоги, підвищення її якості, доступності та стійкості відповідно до європейських стандартів і міжнародного досвіду. Підкреслено, що окремим і важливим напрямом вказаної вище концепції має бути покращення гарантій діяльності адвокатів у процесі надання безоплатної правничої допомоги;

2) внести зміни та доповнення до: а) Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», зокрема ст. 5 «Принципи державної політики у сфері надання безоплатної правничої допомоги» розширити такими засадами, як інклюзивність, комплексність, правова визначеність, соціальна

справедливість, професіоналізм; ст. 18 «Порядок подання звернення про надання безоплатної вторинної правничої допомоги» розширити положенням про те, що «особа з метою отримання безоплатної правничої допомоги може оформити звернення шляхом використання цифрових комунікаційних технологій»; до ст. 30 «Фінансування безоплатної правничої допомоги» додати пункт 3, у якому буде визначено, що «сума фінансування безоплатної правничої допомоги повинна змінюватись щороку з урахуванням рівня інфляції в країні»; б) Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», у якому необхідно: посилити вимоги стосовно дотримання професійної етики адвокатами, які надають безоплатну правничу допомогу; визначити критерії для оцінки якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної первинної правничої допомоги; посилити гарантії щодо оплати праці адвокатів у процесі надання ними безоплатної правничої допомоги;

3) розв'язати низку організаційних проблем, у межах чого необхідно:

- а) запровадити ефективні механізми дистанційного надання правничої допомоги, такі як онлайн консультації та мобільні групи адвокатів, які виїжджають у зони ризику для безпосередньої підтримки людей;
- б) покращити фінансове забезпечення діяльності адвокатів, які надають безоплатну правничу допомогу, що обумовлено соціальною, політичною та економічною нестабільністю, а також зростанням кількості незахищених верств населення (малозабезпечених громадян, внутрішньо переміщених осіб, учасників бойових дій, військовослужбовців);
- в) підвищити рівень правової культури громадян, що передбачає масштабну інформаційно-просвітницьку роботу. Зазначене дозволить знизити навантаження на адвокатів, які надають безоплатну правничу допомогу, що має важливе значення з позиції розподілу їх ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алмаші І. М. Що таке Європейська конвенція про захист прав людини і які права та свободи вона гарантує / Західне міжрегіональне управління Міністерства юстиції України. URL: <https://pzmrujust.gov.ua/yurydychni-konsultatsii/776-shcho-take-yevropeiska-konventsii-pro-zakhyst-prav-liudyny-i-yaki-prava-ta-svobody-vona-harantuie-17102017>
2. Андреева І.В. Актуальні проблеми дисциплінарної відповідальності адвоката. Адвокатура: минуле та сучасність: матер. VI Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Одеса, 12 листопада 2016 р.). Одеса: Фенікс. 2016. С. 339-340. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9188a284-0597-4849-849e-e834c74317f6/content>
3. Аскеров С.С. Принцип незалежності і недоторканості суддів у кримінальному процесі України та Азербайджану (порівняльно-правове дослідження): дис.. канд. юрид. наук : Київ: Академії адвокатури України. 2008. 199 с.
4. Бандурка О.М. Основи управління ОВС. Харків: Основа, 1998. 349 с.
5. Безпалова О. І. Адміністративно-правовий механізм реалізації правоохоронної функції держави : монографія / О. І. Безпалова. Х. : НікаНова, 2014. 544 с.
6. Белов Д.М., Белова М.В. Роль та місце інституту адвокатури в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина. Аналітично-порівняльне правознавство. № 6. 2022. С. 42-48. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/273521/268905>
7. Бондарев О. Питання правової природи спеціалізованого парламентського контролю за додержанням прав і свобод

військовослужбовців. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 1 (263). С. 88-93.

8. Боняк В. О. Міжнародно-правові стандарти діяльності органів охорони правопорядку: поняття та його видова диференціація. Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 16 трав. 2019 р.). Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2019. С. 84–87

9. Бочуляк Н. І. Роль адвокатури у механізмі захисту прав і свобод людини. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки. Вип. 24. 2019. С. 13-19

10. Брусакова О. Поняття та сутність механізму державного регулювання в галузі транспорту. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 6 (292). С. 117–122.

11. Брусакова О.В. Сутність та особливості державного регулювання в галузі авіаційного транспорту. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2020. № 2 (89). С. 104–115.

12. Буткевич В.Г. Міжнародне право: Основні галузі. Підручник. К.: Либідь, 2004. с.813

13. Бюджетний кодекс України: закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50-51. Ст. 572.

14. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел.] Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

15. Висновок Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги»: документ від 09.08.2022. *Верховна Рада України. Офіційний веб-портал*. URL: <https://ogy.de/qew2>

16. Висновок Головного управління документального забезпечення апарату Верховної Ради України на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги»: документ від 21.02.2023. *Верховна Рада України. Офіційний веб-портал*. URL: <https://ogy.de/wnvl>

17. Владишевська В. Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури як суб'єкт доступу до професії адвоката. *Юридичний вісник*. №. 3. 2019. С. 38-43

18. Волошина М. Реалізація принципу законності під час проведення оперативного пошуку первинної оперативно-розшукової інформації підрозділами кримінальної поліції. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 10 (296). С. 264–268.

19. Горбань О.П. Правове регулювання праці іноземців та осіб без громадянства в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05. Харків, 2009. 191 с.

20. Господарський кодекс України : закон України від 16.01.2003 № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19-20, № 21-22. Ст. 144.

21. Господарський процесуальний кодекс України: закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.

22. Григор'єва М.Є. Звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з її дійовим каяттям: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Харків, 2007. 206 с.

23. Грищенко Г.А. Щодо правової природи права на звернення до органів місцевого самоврядування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 74–76.

24. Гурковський М.П. Реєстраційна діяльність публічної адміністрації: організаційно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Львів, 2009. 217 с.

25. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування: монографія / автор. кол.; В.В. Василевич, Т.Е. Василевська, В.Ф. Нестерович, Е.В. Расюк, А.В. Савченко, В.Л. Федоренко (кер.) та ін.; за ред. проф. Ю.В. Ковбасюка і проф. В.Л. Федоренка. Київ : Видавництво Ліра-К, 2016. 524 с.

26. Деякі питання визнання особою без громадянства: постанова Кабінету Міністрів України від 24.03.2021 № 317. *Офіційний вісник України*. 2021. № 31. ст. 1778.

27. Деякі питання впровадження діяльності служб супроводу військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей: постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2024 № 948. *Офіційний вісник України*. 2024. № 79. ст. 4637.

28. Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг): постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2009 № 1417. *Офіційний вісник України*. 2010. № 1. Ст. 10.

29. Деякі питання залучення перекладачів (сурдоперекладачів) для забезпечення надання безоплатної вторинної правової допомоги: постанова Кабінету Міністрів України від 24.06.2016 № 401. *Офіційний вісник України*. 2016. № 54. ст. 1890.

30. Деякі питання оплати послуг перекладачів і медіаторів, які залучаються центрами з надання безоплатної правничої допомоги: постанова Кабінету Міністрів України від 19.01.2024 № 63. *Офіційний вісник України*. 2024. № 16. ст. 1029.

31. Деякі питання прийняття та оброблення центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги повідомлень про випадки затримання осіб: наказ Координаційного центру з надання правової допомоги

від 30.08.2013 № 35. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: ogy.de/y5aj

32. Деякі питання щодо організації надання безоплатної первинної правничої допомоги органами місцевого самоврядування: постанова Кабінету Міністрів України від 13.10.2023 № 1088. *Офіційний вісник України*. 2023. № 96. ст. 5722.

33. Дідух Х. Адвокатське самоврядування в контексті судово-правової реформи в Україні. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». № 2 (38). 2023. С. 35-42

34. Договір між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах: міжнародний документ від 07.07.1993. *Офіційний вісник України*. 2006. № 47. Ст. 3170.

35. Договір між Україною та Естонською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах: міжнародний документ від 15.02.1995. *Офіційний вісник України*. 2006. № 47. Ст. 3173.

36. Договір між Україною та Об'єднаними Арабськими Еміратами про взаємну правову допомогу у цивільних та комерційних справах: міжнародний документ від 26.11.2012. *Офіційний вісник України*. 2014. № 18. Ст. 572.

37. Договір між Україною та Республікою Грузія про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах: міжнародний документ від 09.01.1995. *Офіційний вісник України*. 2006. № 47. Ст. 3172.

38. Договір між Україною та Чеською Республікою про правову допомогу в цивільних справах: міжнародний документ від 28.05.2001. *Офіційний вісник України*. 2006. № 31. Ст. 2285.

39. Доступність правової допомоги в контексті воєнного стану. Комплексне дослідження опитування громадян, внутрішньо переміщених осіб та фахівців системи безоплатної правової допомоги / URL: <https://legalaids.gov.ua/wp-content/uploads/2023/02/dostupnist-pravovoyi-dopomogy-v-konteksti-voyennogo-stanu.pdf>

40. Енциклопедія сучасної України // URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=3256

41. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950 / Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 // Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n68

42. Європейська угода про передачу заяв про правову допомогу: міжнародний документ від 27.01.1977. *Офіційний вісник України*. 2017. № 53. Ст. 1603.

43. Заборовський В.В. Адвокат як суб'єкт надання правової (професійної правничої) допомоги. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 2. С. 248-250.

44. Загальна декларація з прав людини: міжнародний документ від 10.12.1948. *Урядовий кур'єр*. 2008. № 232.

45. Загальна декларація прав людини 1948 / А. Ю. Мартинов // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2010. Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-15128>

46. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. Харків: Право, 2011. 584 с.

47. Задирака Н.Ю. Сутність джерел права у сфері правової охорони публічного майна. *Адміністративне право і процес*. 2016. № 1 (15). С. 13–22.
48. Зуєв В.В. Кримінальні процесуальні гарантії прав особи при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження: монографія. Х.: ТОВ «Оберіг», 2017. 204 с.
49. Іванисько Н. М. Теоретичні підходи до визначення фінансового забезпечення. *Економіка, управління та адміністрування*. 2024. № 1. С. 156–162. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu_econ_2024_1_22
50. Інформаційний дайджест системи БПД – січень 2020 року. *Безоплатна правнича допомога*. URL: ogy.de/boia
51. Іншин М.І. Проблеми правового регулювання праці державних службовців України: дис. ... доктора юрид. наук: спец. 12.00.05. Харків, 2005. 452 с.
52. Каденко О. О. Правовий статус Національної асоціації адвокатів України. Дис. док. філософії 081 «Право». Одеса. 2022. 283 с.
53. Каденко О. О. Функції Національної асоціації адвокатів України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. № 38. 2019. С. 202–206
54. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року і пояснювальна записка / COUNCIL OF EUROPE. URL: <https://rm.coe.int/16804c2188>
55. Кириченко С. О. Щодо питання правового режиму воєнного стану і стану війни / С. О. Кириченко, М. М. Лобко, В. М. Семененко // *Наука і оборона*. 2019. № 2. С. 9–16.
56. Ключко А.М. Міжнародні стандарти роботи поліції. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історикоправові проблеми: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2016 р.)*. С. 131–133.

57. Кодекс адміністративного судочинства України: закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.

58. Кодекс України з процедур банкрутства: закон України від 18.10.2018 № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст. 74.

59. Кодекс України про адміністративні правопорушення: закон України від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Ст. 1122.

60. Козій І.С. Місце і значення фінансового забезпечення в структурі фінансового механізму / І.С. Козій // Науковий вісник НЛТУ України. 2008. Вип. 18.9. С. 223–229

61. Козлов В.І. Колективні політичні права і свободи громадян України: конституційно-правовий аналіз: дис.. канд. юрид. наук : Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. 2008. 224 с.

62. Козлов О. О. Роль рад адвокатів регіону у реалізації гарантій адвокатської діяльності. *Держава та регіони. Серія: Право*. № 3 (81). 2023. С. 353-357

63. Комар А.Ю. До проблеми визначення поняття міжнародно-правових стандартів реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. *Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки в умовах сьогодення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 13–14 берез. 2023 р.)*. Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2023. С. 131–133.

64. Комар А.Ю. До характеристики міжнародно-правових стандартів реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Вип. 5. С. 219–223.

65. Комар А.Ю. До характеристики окремих видів юридичних гарантій надання безоплатної правової допомоги адвокатами. *Юридична наука*. 2020. № 3. Т. 2. С. 278-281.

66. Комар А.Ю. Доступність, як один із ключових видів гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. *Інноваційні підходи до реформування сучасного законодавства: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 20–21 квіт. 2023 р.)*. Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2023. С. 144–146.

67. Комар А.Ю. Органи місцевого самоврядування в системі суб'єктів що забезпечують надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. *Реформування українського законодавства: проблемні питання та шляхи їх вирішення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 лют. 2024 р.)*. Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2024. С. 71–73.

68. Комар А.Ю. Сутність та особливості гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. *KELM*. 2024. № 5(65). С. 178–182 (Республіка Польща).

69. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 04.11.1950. *Офіційний вісник України*. 2006. № 32. Ст. 2371.

70. Конвенція про захист цивільного населення під час війни: міжнародний документ від 12.08.1949. *Офіційний вісник України*. 2013. № 27. Ст. 942.

71. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей: міжнародний документ від 25.10.1980. *Офіційний вісник України*. 2006. № 35. Ст. 2493.

72. Конопльов В.В. Організаційно-правовий механізм підготовки та прийняття управлінських рішень в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ : дис. ... доктора юрид. наук : спец. 12.00.07. Харків, 2006. 413 с.

73. Конституція України: закон України від 28.06.1996 № 254к/96 ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
74. Концепцію Про Концепцію формування системи безоплатної правової допомоги в Україні: указ Президента України від 09.06.2006 № 509/2006. *Офіційний вісник України*. 2006. № 24. Ст. 1764.
75. Коренюк А.А. Взаємодія органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Київ, 2019. 263 с.
76. Коталейчук С.П. Теоретико-правові проблеми правового статусу неповнолітніх в Україні та забезпечення його реалізації як один із основних напрямів діяльності міліції: дис.. канд. юрид. наук : Київ: Національна академія внутрішніх справ України. 2004. 235 с.
77. Кравчук М. В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права: навч. посіб. / М. В. Кравчук. Тернопіль: Карт- бланш, 2002. 247 с.
78. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
79. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
80. Кульчицький Т.Р. Юридичні гарантії внутрішньо переміщених осіб: теоретико-правовий аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 195–199.
81. Лахижа М.І. Безоплатна правова допомога в Україні: аналіз джерел та літератури. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*: електронне наукове видання. 2020. № 2 (8) – квітень. С. 77–85.
82. Левчук В. Д. Поняття та ознаки правової держави. Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми. Харків 2019. С. 121-123

83. Лесько А. Правова допомога як елемент дотримання права на доступ до правосуддя / Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури Київської області. URL: <https://kdkako.com.ua/pravova-dopomoha-yak-element-dotrymannya-prava-na-dostup-do-pravosuddya/>

84. Летнянчин Л.І. Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02. Харків, 2002. 216 с.

85. Логвиненко Б.Ю. Поняття та загальне характеристика інституційного механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо-переміщених осіб в Україні. Наукові перспективи. 2023. №10(40). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/7095>.

86. Лоджук М.Т. Про форми правової допомоги в юридичних клініках України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 1). С. 82–90.

87. Луценко Ю.І. Гуртова К.М. Міжнародно-правові стандарти поліцейської діяльності щодо протидії катуванням. Проблеми сучасної поліцейстики: тези доп. наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 квіт. 2021 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ. Харків : ХНУВС, 2021. 244 с.

88. Магновський І.Й. Гарантії прав і свобод людини та громадянина в праві України (теоретико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Київ, 2003. 221 с.

89. Мазурик Н.І. Доступність адміністративно-правових засобів захисту прав у публічно-правовій сфері : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Київ, 2020. 200 с.

90. Максимович М.І., Литвин Н.А. Актуальні проблеми доступу до медицини під час воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 330–332.

91. Максименцева Н.О. Правове забезпечення поведження з небезпечними відходами: дис.. канд. юрид. наук : Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2006. 227 с.

92. Малихіна Я.А. Юридичні гарантії реалізації права на працю особами віком до 18 років: дис.. канд. юрид. наук : Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ. 2009. 176 с.

93. Маслова Я.І. Національне антикорупційне бюро України в системі суб'єктів запобігання корупції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 490–493.

94. Меленко С.Г. Консолідація як вид систематизації нормативно-правових актів : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Чернівці, 2002. 215 с.

95. Мельник Я.В. Механізми децентралізації та взаємодії органів виконавчої влади у сфері охорони правопорядку: дис. ... д-ра філософії : спец. 281. Київ, 2021. 240 с.

96. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації: міжнародний документ від 07.03.1966. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: ogy.de/qbfl

97. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: міжнародний документ від 16.12.1966. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2002. № 02.

98. Міщук І.В. Особливості надання безоплатної правової допомоги в Україні під час воєнного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 3. С. 74–79. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2022/12.pdf

99. Монастирський Г.Л. Теорія організації: підручник. 2-е видання, доповнене й перероблене. Тернопіль: “Крок”, 2019. 368 с

100. Москаль О. І. Фінансове забезпечення розвитку агропромислового виробництва регіону (на матеріалах Чернівецької області): автореф. дис. ...канд. екон. наук / О. І. Москаль. К., 2001. 16 с

101. Наливайко О. І. Поняття та особливості міжнародно-правових стандартів прав людини / О. І. Наливайко, Н. А. Братішко // Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 2. С. 411-416. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/anpopr_2023_2_73

102. Невідомий В.І. Рахункові палати як органи фінансового контролю в Україні та Європі: конституційно-порівняльний аналіз: дис.. канд. юрид. наук : Київ: Київський національний університет внутрішніх справ. 2006. 210 с.

103. Новий етап у реорганізації системи БПД утворено Західний регіональний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги / URL: <https://lexinform.com.ua/v-ukraini/novyj-etap-u-reorganizatsiyi-systemy-bpd-utvoreno-zahidnyj-regionalnyj-tsentr-z-nadannya-bezoplatnoyi-vtorynnoyi-pravovoyi-dopomogy/>

104. Оверчук С.В. Умови надання безоплатної правової допомоги в контексті прецедентної практики Європейського суду з прав людини. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2016. № 1 (3). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n1/16osvzpl.pdf>.

105. Овчаренко О. М., Ковальова Я. О. Дисциплінарна відповідальність адвоката: дискусійні аспекти. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. № 40. 2019. С. 168-172

106. Основні положення про роль адвоката, прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 року: міжнародний документ від 01.08.1990. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: ogy.de/nh8w

107. Основні принципи, що стосуються ролі юристів: міжнародний документ від 27.08.1990. *Юридичний вісник України*. 1999. № 43.

108. Петровський П. М. Гуманітарна парадигма в системі державного управління [Текст] : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01 / Петровський

Петро Михайлович ; Львів. регіон. ін-т держ. упр., Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України . К., 2010. 417 арк.

109. Питання оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу: постанова Кабінету Міністрів України від 17.09.2014 № 465. *Офіційний вісник України*. 2014. № 77. ст. 2189.

110. Питання розвитку системи безоплатної вторинної правової допомоги: наказ Міністерства юстиції України від 10.03.2015 № 331/5. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: ogy.de/4kt4

111. Положення про Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури. Установчий з'їзд адвокатів України від 17.11.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0004418-12#Text>

112. Положення про Раду адвокатів України. Установчий з'їзд адвокатів України від 17.11.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001418-12#n4>

113. Пономаренко А.В. Поняття «юридичні гарантії» в трудовому праві. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. «Право»*. 2013. Вип. 20. С. 37–41.

114. Популярна юридична енциклопедія I Кол. авт.: В. К. Гіжевський, В. В. Головченко. В. С. Ковальський (кер.) та ін. К.: Юрінком Інтер, 2002. 528 с.

115. Портна О.В. Інституційне забезпечення функціонування сукупного фінансового потенціалу України. *Проблеми економіки*. 2015. №2. С.100-104.

116. Посібник з європейського права з питань доступу до правосуддя. Агенція Європейського Союзу з основних прав і Рада Європи, 2016. 236 с. URL: [1680a216af\(coe.int\)](http://1680a216af(coe.int)) С. 59–62

117. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 28.04.2012. *Верховна Рада України. Офіційний веб-портал*. URL: <https://ogy.de/arfw>

118. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про безоплатну правову допомогу» від 23.04.2009. *Верховна Рада України. Офіційний веб-портал*. URL: <https://ogy.de/pf06>

119. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги від 11.08.2022. *Верховна Рада України*. URL: <https://ogy.de/w0ez>

120. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 25.11.2015. *Верховна Рада України. Офіційний веб-портал*. URL: ogy.de/s47e.

121. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 23.03.2017. *Верховна Рада України. Офіційний веб-портал*. URL: <https://ogy.de/tyjf>

122. Правила адвокатської етики. Затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09.06.2017. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/8354a317c5dd15913f18_file.pdf

123. Принципи та керівні настанови Організації Об'єднаних Націй щодо доступу до юридичної допомоги в системах кримінального правосуддя: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.2012 р. / Організація Об'єднаних Наці. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n12/489/84/pdf/n1248984.pdf>

124. Притика Д. Методологічні проблеми організації господарських судів України. *Право України*. 2003. № 1. С. 18–20.

125. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.

126. Про адміністративну процедуру: закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 15. Ст. 50.

127. Про безоплатну правничу допомогу: закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>

128. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: закон України від 08.07.2011 № 3671-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 16. Ст. 146.

129. Про введення воєнного стану в Україні: указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. *Офіційний вісник України*. 2022. № 46. Ст. 2497.

130. Про виконання на території України Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей: постанова Кабінету Міністрів України від 10.07.2006 № 952. *Офіційний вісник України*. 2006. № 28. Ст. 2016.

131. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.

132. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги: закон України від 10.04.2023 № 3022-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 65. Ст. 225.

133. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532.

134. Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких указів Президента України: указ Президента України від 01.06.2012 № 374/2012. *Офіційний вісник України*. 2012. № 43. Ст. 1657.

135. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань: закон України від 15.05.2003 № 755-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31-32. Ст. 263.

136. Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю: закон України від 16.11.2000 № 2109-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 1. Ст. 2.

137. Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю: закон України від 18.05.2004 № 1727-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 33–34. Ст. 404.

138. Про доступ до публічної інформації : закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.

139. Про доступ до судових рішень : закон України від 22.12.2005 № 3262-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 15. Ст. 128.

140. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: закон України від 23.12.1993 № 3782-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 51.

141. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: закон України від 13.01.2005 № 2342-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 6. Ст. 147.

142. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 26. Ст. 892.

143. Про забезпечення права на справедливий суд: Закон України від 12.02.2015 р. № 192-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 18, № 19-20. Ст. 132.

144. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст. 561.

145. Про забезпечення функціонування української мови як державної: закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 21. Ст. 81.

146. Про запобігання корупції: закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.

147. Про запобігання та протидію домашньому насильству: закон України від 07.12.2017 № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 35.

148. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: закон України від 06.12.2019 № 361-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 25. Ст. 171.

149. Про запровадження пілотного проєкту щодо особливостей прийняття і оброблення повідомлень про випадки затримання осіб, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, опрацювання постанов/ухвал про залучення захисника відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням або проведення окремої процесуальної дії регіональними/міжрегіональними центрами з надання безоплатної правничої допомоги: наказ Міністерства юстиції України від 31.08.2021 № 3058/5. *Офіційний вісник України*. 2021. № 72. ст. 4587.

150. Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність: наказ Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Міністерства

соціальної політики України від 091.06.2023 № 150/445/2077/5/187. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: ogy.de/2msi

151. Про затвердження Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.06.2023 № 496-р. *Офіційний вісник України*. 2023. № 57. ст. 3224.

152. Про затвердження Методики розрахунку середньомісячного доходу для визначення належності осіб до суб'єктів права на безоплатну вторинну правничу допомогу: наказ Міністерства юстиції України від 15.05.2024 № 1445/5. *Офіційний вісник України*. 2024. № 47. ст. 2954.

153. Про затвердження плану дій органів виконавчої влади з відновлення деокупованих територій територіальних громад: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.12.2022 № 1219-р. *Офіційний вісник України*. 2023. № 4. ст. 337.

154. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 № 228. *Офіційний вісник України*. 2014. № 54. Ст. 1455.

155. Про затвердження Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність: рішення Ради адвокатів України від 30.08.2014 № 120. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: ogy.de/16d7

156. Про затвердження Положення про центр медико-соціальної реабілітації дітей: постанова Кабінету Міністрів України від 06.09.1996 № 1072. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: ogy.de/vm4f

157. Про затвердження Положення про центри з надання безоплатної правничої допомоги: наказ Міністерства юстиції України від 02.07.2012 № 967/5. *Офіційний вісник України*. 2012. № 50. ст. 2002.

158. Про затвердження положень про програми диференційованого виховного впливу на засуджених: наказ Міністерства юстиції України від 16.05.2016 № 1418/5. *Офіційний вісник України*. 2016. № 41. ст. 1574.

159. Про затвердження Порядку ведення Координаційним центром з надання правничої допомоги Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу: наказ Міністерства юстиції України від 30.04.2015 № 633/5. *Офіційний вісник України*. 2015. № 38. ст. 1163.

160. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі: постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 658. *Офіційний вісник України*. 2018. № 69. ст. 2332.

161. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для забезпечення надання безоплатної вторинної правничої допомоги та послуг з медіації: постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.2013 № 130. *Офіційний вісник України*. 2013. № 19. ст. 640.

162. Про затвердження Порядку звернення центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги до комісії з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги. Наказ Координаційного центру з надання правової допомоги від 09 липня 2021 року № 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0131419-21#Text>

163. Про затвердження Порядку і умов проведення конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються для надання безоплатної вторинної правничої допомоги: постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 № 1362. *Офіційний вісник України*. 2011. № 101. ст. 3718.

164. Про затвердження Порядку і умов укладення договорів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу: постанова Кабінету Міністрів України від 11.01.2012 № 8. *Офіційний вісник України*. 2012. № 3. Ст. 92.

165. Про затвердження Порядку інформування центрів з надання безоплатної правничої допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 № 1363. *Офіційний вісник України*. 2011. № 101. Ст. 63.

166. Про затвердження Порядку обробки та захисту персональних даних, володільцем яких є Міністерство юстиції України: наказ Міністерства юстиції України від 01.12.2021 № 4293/5. *Офіційний вісник України*. 2021. № 95. ст. 6165.

167. Про затвердження Порядку підвищення професійного рівня адвокатів України в новій редакції: рішення Ради адвокатів України від 13.12.2024 № 90. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: [oggy.de/c4wz](https://www.oggy.de/c4wz)

168. Про затвердження Порядку подання електронного звернення про надання безоплатної вторинної правничої допомоги та копій документів, що підтверджують належність особи до однієї з категорій осіб, передбачених частиною першою статті 14 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», засобами електронного зв'язку: наказ Міністерства юстиції України від 18.08.2023 № 2994/5. *Офіційний вісник України*. 2023. № 73. ст. 4204.

169. Про затвердження Порядку подання інформації з реєстру застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування центрам з надання безоплатної правничої допомоги: наказ Міністерства юстиції України від 02.07.2020 № 2267/5. *Офіційний вісник України*. 2020. № 56. ст. 1774.

170. Про затвердження Порядку реалізації пілотного проєкту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус): наказ Міністерства юстиції України, Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства соціальної політики України,

Міністерства охорони здоров'я України від 26.07.2024 № 2218/5/180/523/352-Н/1306. *Офіційний вісник України*. 2024. № 66. ст. 3996.

171. Про затвердження Порядку укладення контракту з директором центру з надання безоплатної правничої допомоги та типової форми такого контракту: наказ Міністерства юстиції України від 06.02.2024 № 321/5. *Офіційний вісник України*. 2024. № 19. ст. 1252.

172. Про затвердження Примірного положення про центр допомоги врятованим: постанова Кабінету Міністрів України від 19.11.2024 № 1321. *Офіційний вісник України*. 2024. № 106. ст. 6743.

173. Про затвердження роз'яснення щодо гарантій адвокатської діяльності та окремих умов дисциплінарної відповідальності: рішення Національної асоціації адвокатів України. *Національна асоціація адвокатів України*. URL: ogj.de/mjlg

174. Про затвердження роз'яснення щодо можливості адвокатам здійснювати представництво інтересів клієнтів на підставі договору, вчиненого в електронній формі, а також необхідності надання клієнтом згоди на розкриття конфіденційної інформації: рішення Ради адвокатів України від 04.11.2022 № 121. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: ogj.de/3mf8

175. Про затвердження Стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесі та представництва у кримінальному процесі: наказ Міністерства юстиції України від 21.12.2017 № 4125/5. *Офіційний вісник України*. 2017. № 101. ст. 3137.

176. Про затвердження стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі: наказ Міністерства юстиції України від 25.02.2014 № 386/5. *Офіційний вісник України*. 2014. № 20. ст. 648.

177. Про затвердження Стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесі та представництва у кримінальному процесі: рішення Ради адвокатів України від 23.09.2017 № 219. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: ogy.de/ycgw

178. Про затвердження Стратегії розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2021-2025 роки / Затверджено Рішенням Ради адвокатів України від 02.07.2021 № 38 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr038871-21/conv#Text>

179. Про затвердження типових положень про денний центр соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, та спеціалізовану службу первинного соціально-психологічного консультування осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі: постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 № 824. *Офіційний вісник України*. 2019. № 70. ст. 173.

180. Про затвердження Типових положень про структурні підрозділи місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги: наказ Координаційного центру з надання правової допомоги від 09.06.2017 № 149. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: ogy.de/r4kb

181. Про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі: постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 655. *Офіційний вісник України*. 2018. № 68. ст. 2310.

182. Про затвердження Типового положення про СОС-дитяче містечко: постанова Кабінету Міністрів України від 15.03.2006 № 310. *Офіційний вісник України*. 2006. № 11. Ст. 736.

183. Про затвердження Типового положення про соціально-реабілітаційний центр (дитяче містечко): постанова Кабінету Міністрів

України від 27.12.2005 № 1291. *Офіційний вісник України*. 2005. № 52. Ст. 3326.

184. Про затвердження Типового положення про центр реабілітації для осіб, які постраждали від торгівлі людьми: постанова Кабінету Міністрів України від 27.06.2003 № 987. *Офіційний вісник України*. 2003. № 27. Ст. 67.

185. Про затвердження Типового положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей: постанова Кабінету Міністрів України від 28.01.2004 № 87. *Офіційний вісник України*. 2004. № 4. Ст. 168.

186. Про затвердження у новій редакції Положення про комісію з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги. Рішенням Ради адвокатів України від 15.12.2017 № 281. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr281871-17#Text>

187. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні: закон України від 24.02.2022 № 2102-ІХ. *Офіційний вісник України*. 2022. № 19. Ст. 1027.

188. Про затвердження форми акта надання безоплатної вторинної правничої допомоги та додатків до нього: наказ Міністерства юстиції України від 16.10.2014 № 1702/5. *Офіційний вісник України*. 2014. № 83. ст. 2367.

189. Про звернення громадян: закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.

190. Про інформацію : закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.

191. Про Кабінет Міністрів України: закон України від 27.02.2014 № 794-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 22. Ст. 222.

192. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією

російської федерації проти України: закон України від 23.02.2023 № 2923-IX. *Офіційний вісник України*. 2023. № 60. Ст. 191.

193. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки: указ Президента України від 11.05.2023 № 273/2023. *Офіційний вісник України*. 2023. № 51. Ст. 2823.

194. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів: указ Президента України від 10.05.2006 № 361/2006. *Офіційний вісник України*. 2006. № 19. Ст. 1376.

195. Про Концепцію забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів: указ Президента України від 28.12.2004 № 1560/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 52. Ст. 3435.

196. Про Концепцію формування системи безоплатної правової допомоги в Україні / Указ Президента України від 09.06.2006 № 509/2006 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509/2006/conv#Text>

197. Про медіацію: закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 7. Ст. 51.

198. Про міжнародні договори України : закон України від 29.06.2004 № 1906-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>

199. Про місцеве самоврядування в Україні: закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

200. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію / Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12/conv#Text>

201. Про Національну стратегію у сфері прав людини: указ Президента України від 24.03.2021 № 119/2021. *Офіційний вісник України*. 2021. № 26. Ст. 1257.

202. Про організацію діяльності та забезпечення функціонування центрів життєстійкості: постанова Кабінету Міністрів України від 23.01.2024 № 83. *Офіційний вісник України*. 2024. № 17. ст. 1087.

203. Про охорону дитинства: закон України від 26.04.2001 № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.

204. Про поважність причин неявки адвоката в судове засідання, слідчі дії тощо під час воєнного стану: рішення Ради адвокатів України від 16–17.11.2022 № 148. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: ogy.de/2559

205. Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією російської федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій: закон України від 20.11.2024 № 4067-IX. *Офіційний вісник України*. 2025. № 4. Ст. 256.

206. Про прожитковий мінімум: закон України від 15.07.1999 № 966-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 38. Ст. 348.

207. Про протидію торгівлі людьми: закон України від 20.09.2011 № 3739-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19-20. Ст. 173.

208. Про психіатричну допомогу: закон України від 22.02.2000 № 1489-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 19. Ст. 143.

209. Про публічні електронні реєстри: закон України від 18.11.2021 № 1907-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 11. Ст. 27.

210. Про реалізацію пілотного проєкту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення»: наказ Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального

прокурора від 22.07.2024 № 2176/5/501/176. *Офіційний вісник України*. 2024. № 66. ст. 3995.

211. Про соціальний захист та підтримку дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, та внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання соціальних послуг та виплат: закон України від 08.10.2024 № 3999-IX. *Офіційний вісник України*. 2025. № 9. Ст. 745.

212. Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей: закон України від 26.01.2022 № 2010-IX. *Офіційний вісник України*. 2023. № 42. Ст. 2272.

213. Про соціальні послуги: закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 18. Ст. 73.

214. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: закон України від 21.06.2001 № 2558-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 42. Ст. 213.

215. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: закон України від 22.10.1993 № 3551-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 45. Ст. 425.

216. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки: указ Президента України від 11.06.2021 № 231/2021. *Офіційний вісник України*. 2021. № 48. Ст. 2963.

217. Про Типове положення про притулок для дітей служби у справах дітей: постанова Кабінету Міністрів України від 09.06.1997 № 565. *Офіційний вісник України*. 1997. № 24. стор. 61.

218. Про утворення Координаційного центру з надання правничої допомоги та ліквідацію Центру правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції: постанова Кабінету Міністрів України від 06.06.2012 № 504. *Офіційний вісник України*. 2012. № 43. Ст. 1668.

219. Пузанова Т.А. Поняття та значення принципів державної служби. *Право і безпека*. 2009. № 5 (32). С. 53–56.
220. Пчелін В.Б. Організація адміністративного судочинства України: правові засади : монографія / В.Б. Пчелін. Харків: У справи, 2017. 488 с.
221. Пчелін В.Б. Перегляд адміністративних актів органів внутрішніх справ : дис. ... кандидата юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків, 2011. 190 с.
222. Пчелін В.Б. Сутність нормативно-правового регулювання організації адміністративного судочинства України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6. Т. 2. С. 106–109.
223. Рабінович П. М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація / П. М. Рабінович // *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 1. С. 19-29. Режим доступу: . http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2016_1_4
224. Радченко О.І. Громадянство у механізмі захисту прав людини. *Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє (1994–2019 рр.)* : зб. тез доп. на міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя створення ун-ту, Харків, 22 листоп. 2019 р. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 391–393.
225. Раєнт О.О. Право депутатської недоторканості (питання теорії та практики): дис.. канд. юрид. наук : Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України. 2009. 271 с.
226. Регламент ради адвокатів регіону. Рішенням Ради адвокатів України від 25.10.2014 № 178. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0178871-14#Text>
227. Резолюція (76) 5 Комітету Міністрів Ради Європи про безоплатну правову допомогу в цивільних, господарських і адміністративних справах: Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 254 засіданні заступників міністрів 18 лютого 1976 року / Судова влада України URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rez_76_5_1976_02_18.pdf

228. Резолюція (78) Комітету Міністрів відносно безоплатної юридичної допомоги і консультування: міжнародний документ від 02.03.1978 № 78 (8). *Судова влада. Верховний Суд*. URL: ogy.de/ffj9

229. Рекомендація № R (93) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбідніших верств населення Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 484 засіданні заступників міністрів 8 січня 1993 року / Судова влада України URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_93_1_1993_01_08.pdf

230. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи про ефективний доступ до права і правосуддя для найбідніших : міжнародний документ від 08.08.1993 № R (93) 1). *Судова влада. Верховний Суд*. URL: ogy.de/iize

231. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02.10.2004 № 15-рп/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 45. Ст. 2975.

232. Рогозіннікова К.С. Правопросвітництво в діяльності системи безоплатної правової допомоги. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2023. Серія ПРАВО. Випуск 75: частина 1. С.267-271

233. Рудик В.А. Юридичні гарантії права людини на соціальний захист в Україні: дис.. канд. юрид. наук : Харків: національний університет внутрішніх справ. 2007. 184 с.

234. Руднєва О.М. Поняття та ознаки міжнародних стандартів прав і свобод людини / О.М. Руднєва // *Держава і право*. 2010. Вип. 49. С. 17-22. Бібліогр.: 11 назв. укр.

235. Саветчук Н. Безоплатна правова допомога в умовах воєнного стану: особливості надання. / *INTERNATIONAL JOURNAL «LAW & SOCIETY»* URL:

<https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwi5->

[ZnXzJaMAxW2ExAIHZpZM7MQFnoECBYQAQ&url=https%3A%2F%2Fjournals.pnu.edu.ua%2Findex.php%2Fflsp%2Farticle%2Fdownload%2F7861%2F8084%2F23861&usg=AOvVaw2VuZq2qpC0kvSyjp2ZxOeQ&opi=89978449](https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwi5-ZnXzJaMAxW2ExAIHZpZM7MQFnoECBYQAQ&url=https%3A%2F%2Fjournals.pnu.edu.ua%2Findex.php%2Fflsp%2Farticle%2Fdownload%2F7861%2F8084%2F23861&usg=AOvVaw2VuZq2qpC0kvSyjp2ZxOeQ&opi=89978449)

236. Савчук Р. М. Поняття та система міжнародних стандартів правоохоронної діяльності. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2023. № 2. С. 363–373.

237. Система надання безоплатної правничої допомоги оприлюднила звіт за 2024 рік. *Безоплатна правнича допомога*. URL: ogd.gov.ua/mtlr

238. Сімейний кодекс України: закон України від 10.01.2002 № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.

239. Слінько Т. М. Міжнародно-правові стандарти в галузі прав людини та їх відображення в Конституції України / Т. М. Слінько // *Права людини і демократія : зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 15 трав. 2018 р. Харків, 2018. С. 30–34.*

240. Стаматіна М.В. Поняття та сутність безоплатної правової допомоги в Україні. *Право і Безпека*. 2012. № 3 (45). С. 135–139.

241. Стандарти якості надання безоплатної правничої допомоги. URL: <https://legalaids.gov.ua/advokatam/standarty-yakosti-nadannya-pravovoyi-dopomogy/>

242. Статут недержавної некомерційної організації «Національна асоціація адвокатів України». Рішення установчого з'їзду адвокатів України від 17 листопада 2012 року. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/inshi-dokumenty/statut_naau.pdf

243. Угода між Україною та Турецькою Республікою про правову допомогу та співробітництво в цивільних справах: міжнародний документ від 23.11.2000. *Офіційний вісник України*. 2004. № 17. Ст. 1241.

244. Федорчак О. В. Інституційний механізм державного управління. Ефективність державного управління : зб. наук. пр. ЛРІДУ НАДУ. 2017. № 50. С. 53–63.

245. Фролов Ю. М. Економічні права та свободи людини і громадянина в Україні // дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Юрій Миколайович Фролов. К., 2004. 211 с.

246. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. К., 2015. 208 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/7/232716.pdf>

247. Цивільний кодекс України: закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.

248. Цивільний процесуальний кодекс України: закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41. Ст. 492.

249. Чернецька О.В. Конституційно-правовий статус депутатів місцевих рад в Україні: автореферат. Київ: Київський національний університет внутрішніх справ. 2006. 17 с.

250. Шайнер В.М. Моделі та міжнародні стандарти безоплатної правової допомоги / Юридичний науковий електронний журнал, № 7/2023, с.480-483

251. Шала Л.В. Концепція приватної власності у римському праві та її рецепція у праві України : дис ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Лілія Володимирівна Шала . Львів : Б.в., 2010. 207 с.

252. Шестерніна Н. П. Гарантії та стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні. ВІСНИК НТУУ «КП». Політологія. Соціологія. Право. Вип. 1 (41). 2019. С. 120-125

253. Щодо недопущення порушень права адвоката на ефективну участь в процесі при здійсненні адвокатської діяльності в суді: рішення Ради

адвокатів України від 02.08.2022 № 63. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: ogy.de/h4c4

254. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 1 : А–Г. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2011. 656 с.

255. Як витрачає кошти система безоплатної правової допомоги. *Юридична газета online. Всеукраїнське професійне юридичне видання*. URL: ogy.de/8ret

256. Яловий О.О. Органи адвокатського самоврядування та їх основні функції. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10. 2022. С. 853-856. URL: http://lsej.org.ua/10_2022/215.pdf

257. Ярмак О.М. Адміністративно-правові засади взаємодії органів державної влади України у правоохоронній сфері : дис. ... кандидата юрид. наук: спец. 12.00.07. Київ, 2009. 240 с.

258. Ясинок М.М. Принципи усності, безпосередності та безперервності у цивільному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Харків, 2004. 188 с.

259. Komar, A. Concept and legal nature of the provision of free legal aid by lawyers. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2023. № 9. pp. 145-149.

260. Komar, A. To the characteristics of the institutional component of guarantees for the provision of free legal aid by lawyers. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2024. № 1. pp. 127-131.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати:

1. Комар А.Ю. До характеристики окремих видів юридичних гарантій надання безоплатної правової допомоги адвокатами. *Юридична наука*. 2020. № 3. Т. 2. С. 278-281.

2. Komar, A. Concept and legal nature of the provision of free legal aid by lawyers. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2023. № 9. pp. 145-149.

3. Komar, A. To the characteristics of the institutional component of guarantees for the provision of free legal aid by lawyers. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2024. № 1. pp. 127-131.

4. Комар А.Ю. До характеристики міжнародно-правових стандартів реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Вип. 5. С. 219–223.

5. Комар А.Ю. Сутність та особливості гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. *KELM*. 2024. № 5(65). С. 178–182 (Республіка Польща).

наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Комар А. Ю. До проблеми визначення поняття міжнародно-правових стандартів реалізації гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. *Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки в умовах сьогодення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 13–14 берез. 2023 р.)*. Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2023. С. 131–133.

7. Комар А. Ю. Доступність, як один із ключових видів гарантій надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. *Інноваційні підходи до реформування сучасного законодавства: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 20–21 квіт. 2023 р.)*. Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2023. С. 144–146.

8. Комар А. Ю. Органи місцевого самоврядування в системі суб'єктів що забезпечують надання безоплатної правничої допомоги адвокатами. *Реформування українського законодавства: проблемні питання та шляхи їх вирішення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 лют. 2024 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2024. С. 71–73.